

FILOZOFICKÁ FAKULTA
Univerzita Karlova

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Kateřina Tichá

Majetkové poměry a životní strategie vdov v 18. století na příkladu Starého Města pražského

**Property Relations and Life Strategies of Widows in the 18th Century:
A Case Study of Prague's Old Town**

Ústav světových dějin

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Eva Hajdinová, PhD.
Studijní program: Historie – Evropská studia

Praha 2025

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala použité prameny, literaturu a další odborné zdroje a že práce nebyla předložena jako splnění studijní povinnosti v rámci jiného studia nebo předložena k obhajobě v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V dne

Podpis autorky

Chtěla bych poděkovat v první řadě vedoucí své práce, Mgr. Evě Hajdinové, PhD., za odborné vedení, inspiraci a trpělivost, kterou mi při vzniku práce věnovala. Děkuji také doc. PhDr. Ivaně Ebelové CSc. a PhDr. Jiřímu Smržovi za nasměrování ve výzkumu. V neposlední řadě děkuji své rodině, přátelům a partnerovi za podporu při celém studiu.

Abstrakt

Předkládaná práce se zabývá vdovami jako neopomenutelnou součástí městské společnosti 18. století. Specifické postavení nejen sociální, ale i právní, které vdovský stav nabízel, umožňoval vdovám určitou svobodu, co se týče majetkoprávních poměrů. Případová studie, která se zaměřuje na reprezentativní vzorek vdov Starého Města pražského druhé třetiny 18. století, analyzuje jejich majetkové poměry a životní strategie za pomoci dochovaných pozůstalostních inventářů a testamentů, které jsou případně doplněny dalšími prameny úřední povahy. Cílem je zjistit, jakým způsobem vypadal vdovský majetek, jaké byly formy životních strategií vdov a na základě jakých faktorů ženy tyto strategie volily. Prvně představuje práce prameny, jejichž okolnosti vzniku a právní praxe zásadně ovlivňuje jejich studium, a také metodiku výběru vzorku pro případovou studii. V další části práce zasazuje autorčinu rešerši do dobového evropského a následně staroměstského kontextu z právního hlediska a z pohledu existenčního a společenského jednání vdov. Hlavní částí práce je samotná analýza životních příběhů čtyř vybraných vdov.

Klíčová slova

hmotná kultura, vdovy, testamety, pozůstalostní inventáře, majetkové a profesní poměry vdov měšťanek, Staré Město pražské, 18. století

Abstract

This thesis deals with widows as an integral and often overlooked part of 18th century urban society. The widow's status offered a specific position not only socially but also legally, which allowed widows a certain degree of freedom, particularly in matters of property rights. The case study focuses on a representative sample of widows from the Old Town of Prague during the second third of the 18th century and analyzes their property circumstances and life strategies using preserved probate inventories and wills, supplemented, where applicable, by other official sources. The aim is to determine the nature of widows' property, the forms of life strategies they employed, and the factors influencing their choices. The thesis first presents the sources, discussing the circumstances of their origin and the legal practices that fundamentally affect their interpretation, as well as the methodology used to select the sample for the case study. The following section places the author's research into the broader contemporary European and local context, both from a legal perspective and in terms of the existential and social behavior of widows. The main part of the thesis is the analysis of the life stories of four selected widows.

Key words

material culture, widows, testaments, inheritance inventories, property and professional status of burgher widows, Old Town of Prague, 18th century

Obsah

Úvod.....	7
1 Prameny.....	10
1.1 Testamenty.....	10
1.2 Pozůstalostní inventáře.....	15
1.3 Stanovení vzorku.....	16
2 Právní a společenské postavení vdov	18
2.1 Vdovy v evropském kontextu	18
2.2 Vdovy na Starém Městě pražském.....	22
2.3 Cechy.....	23
3 Příklady staroměstských vdov.....	28
3.1 „ <i>Mouka až do Vánoc příštích</i> ,“ aneb příběh pekařky Kateřiny Kosynové.....	28
3.2 Dorota Patzová a bělidlo „ <i>vybudované jejími vlastními penězi</i> “	33
3.3 „ <i>Zděděný majetek, ze kterého jsem doposud žila</i> “, aneb život a vdovství Anny Dürnbacherové	37
3.4 „ <i>Srdci nejmilejší manželka</i> “ Regina Triblová.....	42
3.5 Syntéza	46
Závěr	53
Bibliografie	57
Archivní prameny	57
Vydané prameny.....	58
Literatura.....	58

Úvod

Městské prostředí tvořila široká škála obyvatel od kněží přes šlechtu a řemeslníky až po ty nejhudší. Nedílnou součástí městského života byly i ženy, jejichž každodenní počínání v domácnosti, místo ve veřejném prostoru a vystupování mimo rodinný kruh přímo souvisely s mužem určujícím jejich roli – žena byla definována jako něčí dcera, manželka, matka. V průběhu svého života procházela přechodovými stádii, která byla společensky rozpoznatelná i na první pohled prostřednictvím ritualizovaného chování, veřejného vystupování a oděvu. Panenství, manželství a vdovství představovalo základní úlohy ženy v průběhu jejího života, případně stavy, ve kterých se ocitla více či méně dobrovolně. Jako jeptiška zachovávala po celý život tolik obdivovanou panenskou čistotu. Manželství představovalo jako jedna ze svátostí další ženskou roli, jejímž naplněním bylo zplození dětí. Vdovství však vzbuzovalo mnoho nejasností – žena již nebyla jako panna čistá a nehřešící, avšak po smrti manžela od ní bylo očekáváno, že setrvá v celibátu, i přestože společnost často o vdovské čistotě pochybovala. Vdova tak vzbuzovala zájem teologických učenců pokoušejících se o uchopení tohoto stavu. Zároveň představovala i společensko-právní nesrovnalosti – poprvé se žena ve svém životě ocitla alespoň částečně bez právní podřízenosti mužů. Stejně jako manžel byl i její otec nejspíš po smrti a jí chyběl nejbližší muž, který by blíže určoval její bytí. Dostávala se tak na hranici představ o ženské roli ve společnosti i přestože její stav nebyl nic výjimečného.

A právě téma vdovy představuje jádro předkládané práce, která se pokouší sledovat jejich úlohu a způsob života po skonu jejich manžela. Práce se snaží uchopit vdovství jako stav, ve kterém se ženy mohou projevat samy a alespoň z části určovat své osudy. Díky tomu se pak zaměřuje především na aktivní formy projevů jejich znovunabyté právní volnosti s důrazem na ekonomické činnosti. V centru stojí jejich majetky a způsoby, jakými s nimi vdovy mohly nakládat. Analýza movitého a nemovitého majetku a jeho vývoje v průběhu vdovství ukazuje různé strategie, jimiž se ženy s tímto životním obdobím vyrovnávaly.

Hlavní otázky výzkumu se zabývají majetkem vdov, tedy zda a jak rozsáhlý majetek žena vlastnila a nakolik jím sama disponovala. Dále práce zkoumá i samotnou podobu majetku. Je možné na základě analýzy vlastněných předmětů vyvozovat jejich účel a jejich využití? V souvislosti s tím se otázky přesouvají k samotným životním strategiím. Jak vypadaly různé životní strategie přístupu k vdovství a na základě jakých faktorů vdovy tyto varianty volily? A v neposlední řadě, nakolik byly tyto strategie voleny dobrovolně a nakolik byly naopak dány okolnostmi?

Práce sleduje období druhé třetiny 18. století, které představuje pro vývoj městské společnosti dynamickou dobu – dopady osvícenských státně reformních idejí mění podobu cechovního zřízení, probíhající války ovlivňují hospodářskou i demografickou situaci a ani technologický pokrok, jakkoli stále pomalý, není zanedbatelný.

Tato práce nabízí poměrně nový pohled na využití pramenů v českém prostředí za pomoci přístupů západní historiografie. Na rozdíl od českých studií, které prameny pozůstalostní agendy využívají především k pomocněvědným analýzám, ze kterých vyplývají cenná data, pokouší se autorka v českém prostředí vytvořit povědomí o výpovědní hodnotě testamentů a pozůstalostních inventářů jako pramenů hovořících o společenských dynamikách a ekonomických podmínkách raně novověkého města. Využívá proto především testamenty a pozůstalostní inventáře, v nichž hledá stopy po životě jejich majitelů, konkrétně tedy nebožtíků Starého Města pražského a posléze jejich manželek, měštek a vdov, které po několika letech rovněž zesnuly a zanechaly po sobě závěti. Na základě nich dále vytipovává další prameny umožňující dokreslení příběhů.

Životní příběhy, kterými se práce zabývá, jsou omezeny či přesněji vymezeny charakterem použitých pramenů. Na základě předem vytyčených hledisek jsme přistoupili ke stanovení vzorku – tedy vyselektování čtyř vdov, které nakonec představují různé strategie v jistě nelehké životní situaci (viz kap. Stanovení vzorku).

Opomíjeným přístupem při práci s prameny pozůstalostní agendy někdy zůstává pokus o hlubší interpretaci zaznamenaných dat. Konkrétně s pozůstalostními inventáři lze využívat zmínky o předmětech, které bychom a priori v domácnosti, vzhledem k jejímu zaměření v souvislosti s provozem řemesla, neočekávali. Dále lze blíže analyzovat hotovostní částky, které mohou vypovídat např. o ekonomických aktivitách. Takovýto přístup prezentuje ve své práci např. G. Benadusi¹ a J. Whittle².

Analýza konkrétních předmětů vychází z teorie materiálního obratu.³ Předměty totiž mohou „vyprávět příběhy“, mohou vypovídat o své historii navázané na minulost člověka díky procesu, kterým se do rukou jednotlivce dostaly, i díky svému stavu, který pomůže analyzovat každodennost jednotlivce, pokud předmět často používal, či jeho sociální stav a cit pro módu a umění, pokud předmět sloužil jako sbírkový pro okrasu. Právě pro vhodnost analýzy předmětů nacházejících se a přesněji popsaných v pramenech pozůstalostní agendy se koncept materiálního obratu jeví jako přínosné interpretační východisko.

Práce je zarámována přístupy, nástroji a otázkami běžně používanými a kladenými v rámci kulturních dějin i historické antropologie. Badatelé náležející k proudu kulturních dějin se již tradičně zabývají vybavením domácností a zkoumáním hmotné kultury⁴, která bude v této práci rozšířena i o zkoumání životních strategií vdov a jejich podnikání. Životní cykly a rodinné stavy jsou předmětem přístupu kulturně antropologického.⁵ Kulturní dějiny pak na tyto fenomény pohlíží především z pohledu symbolů a kulturního vnímání. Kulturními dějinami jsou také zkoumané i samotné vdovy.⁶ Důležitou metodikou využívanou touto prací jsou také i dějiny žen.⁷

¹MORING, Beatrice. The standard of living widows: Inventories as an indicator of the economic situation of widows. *History of the Family*. č. 4.

²WHITTLE, Jane. Enterprising widows and active wives: women's unpaid work in the household economy of early modern England. *The History of the Family*. roč. 19, č. 3, 2014.

³Literatura k této problematice např. RIELLO, Giorgio. The “Material Turn” in World and Global History. *Journal of World History*. 2022, roč. 33, č. 2.; FINDLEN, Paula. Objects of History: The Past Materialized. *History and Theory*. 2020, roč. 59, č. 2.

⁴Práce pojednávající mimo jiné o podobě měšťanské domácnosti jsou např. PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury. Kultura každodenního života od 16. do 18. století. 2 (1)*. Praha: Karolinum, 1995.; PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury. Kultura každodenního života od 16. do 18. století. 2 (2)*. Praha: Karolinum, 1997.; PEŠEK, Jiří. *Hora ruit - Hodiny v pražských měšťanských interiérech okolo roku 1600*. Praha: AV ČR, 1994.; PEŠEK, Jiří. Pozůstalostní inventáře jako pramen poznání kultury každodenního života. In: BŮŽEK, Václav. *Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době*. České Budějovice: Pedagogická fakulta Jihočeské university, 1991.

⁵DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). Díl 1: Dům a jeho lidé*. Praha: Argo, 1999.; DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). Díl 2: Vesnice a město*. Praha: Argo, 2006.

⁶Příklady takových prací mohou být např. INGENDAHL, Gesa. *Witwen in der Frühen Neuzeit: eine kulturhistorische Studie*. Frankfurt: Campus Verlag, 2006.; LANZA, Janine. Les veuves dans les corporations parisiennes au XVIIIe siècle. *Revue d'histoire moderne & contemporaine*. 2009, roč. 56, č. 3.

⁷Výchozími pracemi jsou např. DAVIS, Natalie Zemon. *Ženy na okraji. Tři životy 17. století*. Praha: Argo, 2013.; HRUBÁ, Michaela. *Zvonění na sv. Alžbětu. Odraz norem a sociální praxe v životních strategiích měšťanek na prahu raného novověku*. Praha: Argo, 2011. V tomto kontextu je také třeba zmínit studie zabývající

Úvodní kapitola je věnována pramenům, které pocházející bez výjimky z Archivu hlavního města Prahy a jedná se o prameny úřední provenience. Následně se hlouběji zabývá testamenty a pozůstalostními inventáři, jejichž struktura i právní praxe jsou elementární součástí umožňující jejich analýzu. Specifickým zájmem práce je testamentární praxe žen, kterou kapitola vyzdvihuje v kontextu všeobecných zvyklostí. Porozumění postupu tvorby totiž umožňuje extrakci specifických vlastností konkrétních pramenů, které vypovídají o dané situaci a umožňují tak konkretizaci dané životní strategie a posouzení faktorů pro její volbu. Dále bylo třeba vymezit vzorek dle stanovených kritérií, které jsou specifikovány v následující podkapitole. Ta osvětluje, jakým způsobem bylo dosaženo oněch čtyř příběhů, kterým se práce věnuje.

Podstatnou součástí teoretického rámce práce je kontextualizace postavení vdovy v městském prostředí, čemuž se věnuje následující kapitola. Prvně se pokouší uchopit evropskou situaci, ve které se ženy a především vdovy pohybovaly. Kapitola zahrnuje částečně právní postavení žen, jeho konkrétní dopady a případně odchylky, jelikož se práce bez zohlednění dobového právního rámce manželství, vdovství a dědičné praxe nemůže obejít.⁸ Nabízí tak podoby strategií objevujících se napříč kontinentem umožňující další porovnávání se vzorkem staroměstských vdov. Dále se zabývá právními zásadami Starého Města pražského a v souvislosti s tím i postavením žen v ceších, což přibližuje situaci vdov, ve které se všeobecně mohly nacházet. Cechy jsou zahrnuty především v kontextu povahy vybraného vzorku.

Hlavní částí práce je kapitola pojednávající o konkrétních příbězích staroměstských vdov vycházející z pramenné analýzy. Postupně představuje všechny čtyři aktérky – pekařku Kateřinu Kosynovou, barvířku Dorotu Patzovou, kotlářku Annu Dürnbacherovou a Reginu Triblovou. Kapitola je zakončena syntézou příběhů pokoušející se o zasazení případů do teoretického rámce předcházejícího textu.

Technické záležitosti nejednotnosti pramenů způsobené neustáleností jmen i jazyků byly vyřešeny použitím českého textu. Vlastní jména byla použita v jejich české variantně, pokud byla k dispozici. V případě existence pouze německé podoby jmen byly použity jejich české ekvivalenty, včetně přechýlení ženských příjmení. Pravopis příjmení byl volen podle nejčtenější podoby, tedy např. u Dürnbacherových se lze v pramenech setkat i s formou Dirnbacher, zvolena však byla první, častější varianta. U přímých citací z českojazyčných pramenů byla použita transkripce, u německých pramenů je v textu uveden český překlad a v poznámce pod čarou je poté k dispozici transliterovaná podoba úryvku.

se ženskou prací, např. HANAWALT, Barbara. *Women and work in preindustrial Europe*. Bloomington: Indiana University Press, 1986.; HEUVEL, Danielle van den. *Women and entrepreneurship. Female traders in the Northern Netherlands c. 1580-1815*. Amsterdam: Aksant, 2007.; PEACOCK, Martha Moffitt. Early Modern Dutch Women in the City: The imaginig od Economic Agency and Power. *Journal of Urban History*. 2015, roč. 42, č. 1.; HUFTON, Olwen. Women and the Family Economy in Eighteenth Century France. *French Historical Studies*. Duke University Press, Society for French Historical Studies, 1975, roč. 9, č. 1.; ERICKSON, Amy Louise. *Women and Property in Early Modern England*. London: Routledge, 2002.

⁸Zde je třeba jmenovat také studii Jana Kaprase o právním postavení žen, KAPRAS, Jan. *Manželské právo majetkové dle českého práva zemského. Královská česká společnost nauk*. 1908.

1 Prameny

Pramennou základnu práce tvoří prameny pozůstalostní agendy, tedy testamenty a pozůstalostní inventáře. Pro oba typy pramenů byly vyčleněny samostatné městské knihy, které byly vedeny v zájmu jednotlivých měšťanů.⁹ Knihy nesporného soudnictví se v českém prostředí hojněji objevily po husitských válkách v souvislosti se zvýšením postavení měst. Roli rychtáře jako hlavní autority města začala nahrazovat městská rada, jejíž role bylo mj. schvalování zápisů v městských knihách nesporného soudnictví. Stejně jako u ostatních typů právních úkonů se v nejstarší době setkáváme s knihami smíšenými, které byly postupem času rozčleňovány podle jednotlivých typů zápisů.¹⁰ Ve Starém Městě pražském se testamenty, původně zapisované do knih zápisných a památných, vyčlenily do vlastních knih do pol. 15. stol. Byly vedeny buď samostatně jako knihy testamentů, nebo společně jako knihy testamentů a inventářů. K definitivnímu oddělení agend došlo po pol. 16. stol.¹¹

Pro představu o postavení vdovy v rámci cechovní organizace na Starém Městě pražském bude třeba jednak vycházet ze statut konkrétních cechů, avšak pro základní orientaci postačí výše zmíněné generální cechovní artikule, jednak bude záhodné porovnat výsledky výzkumů v jiných oblastech, jelikož se základní prvky od sebe příliš nelišily.

Další typy pramenů byly použity k doplnění životních příběhů vdov. Na základě přímých odkazů i nepřímých stop v první řadě v pramenech pozůstalostní agendy, příp. postupným dalším řetězením pramenů byly vytipovány další zdroje utvářející povědomí o sledovaných vdovách i jejich manželech. Jedná se o další městské knihy nesporného soudnictví, tedy např. knihy obligací a dědických přípovědí, dále byly použity prameny ze sbírky listin Archivu hlavního města Prahy, které obsahují jednak samotné listiny s právní platností, jednak koncepty s předpokladem, že byla podle nich zhotovena listina či zápis do městské knihy s vlastní právní hodnotou. Dále se v této sbírce dochovaly i relevantní výpisy z městských knih, které již v dnešní době neexistují.

1.1 Testamenty

Testament, příp. kšaft, vznikal jako pojištění toho, že s majetkem bude zacházeno po testátorově smrti dle jeho představ.¹² Koldínem je pak definován slovy: „*kšaft jest poslední vůle lidské spravedlivé uložení a nařízení.*“¹³

Testamenty se do městských knih začaly zapisovat původně jen jako otázky projednávané před zahájeným městským soudem, avšak brzy začala být využívána funkce zanesení do měst-

⁹V evropském měřítku se právě způsob vedení otázek nesporného soudnictví liší. Prvním modelem je totiž vedení těchto knih v rámci agendy měst tak, jak bylo zmíněno. Na jihu Evropy však hrál roli v tomto typu pořízení veřejný notariát, který ručil za právní platnost pořízení. I v českém prostředí se sice notariát v pozůstalostní agendě angažuje, avšak rozhodně se nejedná o ovládnutí, jak tomu bylo např. v Itálii. Po husitském období pak role veřejného notariátu podstatně upadá. HRUBÁ, Michaela. „*Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.*“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době.* Ústí nad Labem, 2002, s. 65.

¹⁰ŠEBÁNEK, Jindřich, Zdeněk FIALA a Zdeňka HLEDÍKOVÁ. *Česká diplomatika do r. 1848.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971.

¹¹ČAREK, Jiří. *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního města Prahy.* Praha: Archivní správa ministerstva vnitra ČSR, 1956, s. 59–60., první samostatná kniha inventářů pocházela z let 1564–1584, shořela však v roce 1945 při požáru Staroměstské radnice. PEŠEK, Jiří. *Pražské knihy kšaftů a inventářů, Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské.* Praha: Scriptorium, 2014, s. 470.

¹²Tamtéž, s. 471.

¹³MALÝ, Karel et al., eds. *Práva městská království českého: Edice s komentářem.* Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2013, D. XLII., s. 151.

ské knihy jako pojištění právní platnosti.¹⁴ Testátor mohl učinit poslední pořízení i na smrtelném loži v momentě, kdy již nebyl schopen se dostavit před zahájený soud.¹⁵ Testamenty existovaly v podobě listinné i jako zápis v městské knize.¹⁶ S poklesem role městské samosprávy od 2. pol. 16. stol. klesala i právní průkaznost městských knih, které sice stále zaručovaly právní platnost zápisu, avšak jednalo se spíše o kopie listin.¹⁷ Motivací pro zanesení do městských knih bylo ze strany měšťana právní pojištění kšaftu, ze strany města finanční výnos z poplatků i z případných odúmrťí.¹⁸ Nejstarší pražské testamenty pochází ze Starého Města pražského z 2. pol. 14. stol.¹⁹

Testátorem mohl být každý dospělý měšťan či obyvatel předměstí, který byl duchapřítomný. Svobodné kšaftování se netýkalo obecně lidí pod mocí jiných, např. poddaných, kteří museli mít povolení vrchnosti, nebo dětí *nevybytých*, tedy těch stále pod správou rodičů, kteří jim kšaftování museli povolit. Další výjimkou byla např. trestná činnost.²⁰ Testamentů mohl člověk uskutečnit více, avšak právně platný byl vždy ten poslední a právě ten býval vložen do městských knih.²¹ Do městských knih však nemusely být zaneseny všechny testamenty. V knihách kšaftů jsou tedy dochovány spíše odkazy specifické a sporné, které se lišily od běžné normy, avšak nejedná se o pravidlo.²²

V předbělohorském období byl kšaft do městské knihy přepsán ze zápisu pořízeného v přítomnosti umírajícího i svědků, nebo ze zápisu zapečetěného a odevzdaného radě, která jej otevřela až po smrti testátora a následně po schválení nechala zapsat, případně mohl být nadiktován přímo před městským soudem.²³ Koldín připouští i tzv. *testamentum scriptum*, které mohlo být sepsáno vlastnoručně, nebo jinou osobou, přičemž druhá varianta nabývala platnosti jen za přítomnosti svědků. Kšaft měl být následně předán testátorem městské radě, nebo zapečetěný svěřen dvěma důvěryhodným osobám. V případě, že byl kšaftující těžce nemocný, mohl také zažádat o vyslání zástupců práva. V případě ústního pořízení mohli být přítomni dva *přísežní lidé dožádání na právu*, nebo i jiní, *zachovalí a hodnověrní*, vyžádání nemocným.²⁴ I přestože přítomnost svědků byla povinná, nebylo v praxi výjimkou, že místo potřebných dvou

¹⁴HRUBÁ, Michaela. „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, s. 61.

¹⁵Tamtéž, s. 56.

¹⁶Tamtéž, 56–61.

¹⁷ČAREK, Jiří. *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního města Prahy*, s. 27.

¹⁸PEŠEK, Jiří. *Pražské knihy kšaftů a inventářů, Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské*, s. 467. Finanční motivace se neobjevuje jen ze strany měst, ale i panství. Výhodou dohledu autority, ať už v podobě panství, nebo i města, na testamentární praxi byla i sociální kontrola. LANGER OSTRAWSKY, Gertrude. „folgendes über mein Vermögen anzuordnen“ – Bäuerliche Testamente im Erzherzogtum unter der Enns 1780–1850. *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs*. roč. 2011, s. 93.

¹⁹PEŠEK, Jiří. *Pražské knihy kšaftů a inventářů, Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské*, s. 466–467.

²⁰Srovnej MALÝ, Karel et al., eds. *Práva městská království českého: Edice s komentářem*, E. II.–E. VI.–161.

²¹HRUBÁ, Michaela. „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, s. 109–114.; MALÝ, Karel et al., eds. *Práva městská království českého: Edice s komentářem*, D. LII.

²²PEŠEK, Jiří. *Pražské knihy kšaftů a inventářů, Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské*, s. 473–474.

²³ČAREK, Jiří. *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního města Prahy*, s. 26–27.; HRUBÁ, Michaela. „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, s. 64.

²⁴MALÝ, Karel et al., eds. *Práva městská království českého: Edice s komentářem*, D. XLIII.–D. LI., s. 152–154.

svědků nebyl přítomen žádný. Proti testamentu bylo možné vznést ve lhůtě šesti týdnů od *publicatio testamenti* tzv. *odpor*, který byl nadále řešen příslušnými orgány.²⁵

Výskyt ženských testamentů nebyl ojedinělý, i přestože obecná tendence inklinovala spíše k většímu počtu mužských testamentů. V pražském prostředí se v 15. století jednalo zhruba o čtvrtinu ženských testamentů na Novém Městě pražském a o třetinové zastoupení na Starém Městě pražském. V pozdějších dobách se však počet ženských a mužských testamentů vyrovnává.²⁶ Poměr žen a mužů se nejspíš měnil dle rodinného stavu, přičemž mezi testátory v manželském stavu převažovali muži, zatímco mezi vdovskými testamenty lze nalézt převážně ženské, avšak bylo by třeba širšího výzkumu k možnosti generalizace.²⁷ Z výzkumu T. Krzencka vyplývá 60 % vdovských z celkového množství ženských testamentů.²⁸

V nárůstu četnosti ženských testamentů může hrát roli i posun úlohy testamentu z majetkového pořízení směrem k duchovnímu ospravedlnění. V souvislosti s fenoménem ženské zbožnosti rostoucím v souvislosti s pobělohorskou situací jsou kšafy přístupným způsobem pro její projev.²⁹

Struktura testamentů vychází z jejich původní listinné povahy a lze tudíž rozlišovat obdobné části. Zároveň ale odpovídají účelu zápisu – jedná se jednak o přepis poslední vůle měšťana, jednak o doklad stvrzení testamentu městskou radou.

Invokace nemusela být obsažena ve všech kšaftech, avšak v případě její přítomnosti bývá viditelně oddělena od nadpisu a následujícího textu, případně může být umístěna i za protokolární záznam.³⁰ Podobu mívá jednoduchou a poměrně jednotnou, např.: „*Ve jménu nejvyšší a nerozdělitelné Trojice Boha Otce, Syna a Duchu svatého amen*“³¹

Intitulace umožňuje základní rozlišení testátorů. Nejenže je v intitulaci zmíněno, že byl testátor měšťanem, navíc obsahuje zásadní informace o koncepci sebe sama v rámci raněnovověké společnosti. V ideálním případě se v intitulaci nachází tedy jméno a příjmení,

²⁵PEŠEK, Jiří. *Pražské knihy kšaftů a inventářů, Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské*, s. 472. Praxe v Dolních Rakousích byla obdobná, existovala možnost psaného i ústního testamentu tvořeného před svědky či v úřadu nebo notariátu, příp. samostatně sepsaného a podepsaného bez přítomnosti svědků. Specifikem rakouského práva byla možnost kšaft svědkům poslat a požádat je o zpečetění. LANGER OSTRAWSKY, Gertrude. „*folgendes über mein Vermögen anzuordnen*“ – *Bäuerliche Testamente im Erzherzogtum unter der Enns 1780–1850*, s. 92.

²⁶KRZENCK, Thomas. *Prager Frauentestamente des 15. Jahrhunderts. Documenta Pragensia*. 1996, roč. 13, s. 70. Na základě Rakovy analýzy kadaňských testamentů z let 1465–1603 bylo zastoupení ženských testamentů zhruba třetinové, přičemž trendem je postupný nárůst počtu žen–testátorů. V Baurem studované Kostnici však dochází místy i k překročení množství mužských kšaftů ženskými. RAK, Petr. *Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465–1603 a testamentární praxe v Kadani od poloviny 15. do počátku 17. století. Sborník archivních prací*. 1998, č. 2, s. 73–74. V Soběslavi se pak počet ženských testamentů v letech 1455–1550 pohyboval kolem 20 %. VANDROVCOVÁ, Lenka. *Soběslavské testamety a písemnosti pozůstalostního řízení 1455–1550: možnosti jejich využití*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2012, s. 29. Oproti tomu v Hrubou sledovaných Lounech a Litoměřicích se poměr testátorek blíží polovině, stejně tak v Praze sledované J. Ratajovou na počátku 17. století. HRUBÁ, Michaela. „*Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle*.“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, s. 115–116.

²⁷Tato data podpořil Rak i Baurovým výstupem, avšak konkrétně v Kadani došlo během 2. poloviny 16. století k nárůstu kšaftujících vdaných žen, které se množstvím vyrovnaly vdovám. RAK, Petr. *Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465–1603 a testamentární praxe v Kadani od poloviny 15. do počátku 17. století*, s. 75.

²⁸KRZENCK, Thomas. *Prager Frauentestamente des 15. Jahrhunderts*, s. 70.

²⁹HRUBÁ, Michaela. „*Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle*.“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, s. 119.

³⁰RAK, Petr. *Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465–1603 a testamentární praxe v Kadani od poloviny 15. do počátku 17. století*, s. 67.

³¹„*In Nahmen der allerheyligsten und unzertheilten dreyfaltigkeit Gottes Vatters Sohns und heyligen Geistes amen*.“ *Kniha testamentů*. 3750: Archiv hlavního města Prahy, 3, Sbirka úředních knih a rukopisů, fol. 249v–251r.

zařazení do rodinné struktury (např. vdova) a náležitost k profesi (např. pekař).³² Podstatné bylo prohlášení o duševním stavu, v testamentech tedy nechybí formule o jejich plném vědomí: „*proto jsouc ještě při zralém a úplném rozumu...*“³³ Ujistění o plném vědomí testátora zplnohodnotňovalo k vyjádření poslední vůle.³⁴

Obecné zdůvodnění vydání písemnosti je součástí arengy, popřípadě může být širší a tedy spojené s narací, někdy také může chybět úplně.³⁵ Samotná formulace pak odpovídá spíše odrazu norem vnímání smrti, je ale přizpůsobená testátorově životní situaci. Standardizované arengy³⁶ začínají od 2. poloviny 16. století mizet a jejich znění se zpestruje. Mezi konkrétními důvody převažovaly v ženských posledních vůlích v 15. století zdravotní komplikace, dále nejistota doby vyvolávající obavy ze smrti, jako např. válka či epidemie³⁷. Příkladem obecného vnímání smrti mohou být například slova: „*z toho důvodu já, ovdovělá Dorota Patzová (...) jsem mnohokrát zvažovala, jak každý člověk musí pomíjivé za věčné vyměnit a smrt je kvůli nevyzpytatelné Boží vůli jistá, ale hodina odchodu je přesto nejistá*“.³⁸

Dispozice, vlastní právní jádro, může mít rozličný rozsah. Prioritou raně novověkého testátora, a tedy i prvním zmiňovaným odkazem, byla lidská duše, která se měla na přání testátora dostat k Bohu. Následovala představa, co se má dít s tělem, které bylo odkazováno zemi, a jakým způsobem má vypadat pohřeb. Testátor často určoval místo uložení, v případě vdov bývalo součástí přání ležet vedle svého zemřelého manžela: „*...do krypty, kde můj zemřelý manžel leží, pohřbena*.“³⁹ Dále určoval formu obřadů a modliteb vedených ve vzpomínce na nebožtíka, příp. dalších darů a vypořádání souvisejících s náboženskou rovinou života. Další odstavce se již zabývaly pozemským majetkem, se kterým testátor kšaftoval dle svého uvážení.⁴⁰ Dispozice mohla být zapsána ve 3. osobě singuláru, později však převažuje 1. osoba singuláru.⁴¹

³²HRUBÁ, Michaela. „*Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle*.“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, s. 120–123.

³³„*derohalben habe annoch bey Reiffer; und Vollkomener Vernunfft...*“ *Kniha testamentů*, fol. 249v–251r.

³⁴HRUBÁ, Michaela. „*Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle*.“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, s. 120–123.

³⁵PEŠEK, Jiří. *Pražské knihy kšaftů a inventářů, Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské*, s. 474.; VANDROVCOVÁ, Lenka. *Soběslavské testamenty a písemnosti pozůstalostního řízení 1455-1550: možnosti jejich využití*, s. 27.

³⁶Jednotné formulace prokázaly jejich podrobnější analýzy, např. RAK, Petr. *Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465-1603 a testamentární praxe v Kadani od poloviny 15. do počátku 17. století*, s. 67.; HRUBÁ, Michaela. „*Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle*.“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, s. 126–127.

³⁷KRZENCK, Thomas. *Prager Frauentestamente des 15. Jahrhunderts*, s. 72. Nárůst množství testamentů při morových epidemiích je hojně reflektován literaturou zabývající se testamenty. Touto problematikou včetně odkazů na další literaturu se zabývají např. RAK, Petr. *Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465-1603 a testamentární praxe v Kadani od poloviny 15. do počátku 17. století*, s. 88–102.; HRUBÁ, Michaela. „*Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle*.“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, s. 129–133.

³⁸„*Demnach ich Dorothea Verwittibte Patzin (...) bey mir Vielmahlen erwogen, wie daß ein jeder Mensch das zeitliche mit dem ewigen verwechßlen müsse, und Vermög unerforschlichen Göttlichen willen der Todt ganz gewieß, die Stund des zetlichen hinscheyden aber desto Ungewießer seyn...*“ *Kniha testamentů*, fol. 188v–196v.

³⁹„*in die Krufften, alwo mein Seel[iger] Ehemann lieget, begraben*“ Tamtéž

⁴⁰HRUBÁ, Michaela. „*Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle*.“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, s. 138–166.

⁴¹RAK, Petr. *Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465-1603 a testamentární praxe v Kadani od poloviny 15. do počátku 17. století*, s. 69.

Sankce v kšaftech mohla nabývat podoby jak benefice, tak i kominace. V prvním případě se jednalo o žádost, aby byla poslední vůle naplněna. V případě druhém hrozí testátor sankcemi uplatnitelnými v případě neuposlechnutí kšaftu, podání odporu, atp.⁴²

Na základě koroborace je zjištělý způsob ověření poslední vůle. I přestože připevnění pečeti nebylo nezbytně nutné, měšťany i svědky s vlastní pečeti, většinou sekretem, bývala tato možnost využívána pro větší průkaznost. V městských knihách je absence pravé pečeti nahrazena zkratkou L. S., tedy Locus sigilli. Vedle pečeti měšťana se mohla nacházet i pečeť městské rady. Další možností ověření byla subskripce, která začala být v 17. století hojněji využívána nejen v kšaftovních pořízeních.⁴³

Na samotném konci knižního zápisu se nachází datace publikace a zaknihování dle pořadí dne v měsíci, případně i dle křesťanských svátků.

Invokace, intitulace a arenga, příp. narace, nebývají oddělitelnou součástí zápisů v městských knihách, jsou spíše typické pro testamenty listinné podoby. P. Rak nabízí systém strukturalizace knižních testamentů nevycházejících z proměnlivější listinné předlohy, který sestává z protokolárního záznamu, dispoziční části, datace publikace a vkladu testamentu, evidence poručníků a dalších poznámek.⁴⁴

Celý zápis tedy začíná protokolárním záznamem, v první řadě nadpisem uvádějícím jméno osoby, které testament náleží.⁴⁵ Pro potřeby městské knihy bylo hned v úvodu uvedeno datum včetně přísazné formule a výčtu svědků.⁴⁶ V rámci této části se i ve vybraném vzorku objevují formy arengy a narace, např. ve formě: „*příčinou, proč nás tak sobě přijíti dožádala, oznámila, jse jsa nemocí obtížena, však požívaje zdravého rozumu a čerstvé paměti,*“⁴⁷ který je pozorován i v severočeských ústních kšaftech.⁴⁸

Dispoziční část zůstává obdobně různorodá, stejně jako dispozice kšaftů listinné podoby. V závěru dispoziční části prosí testátor městskou radu o potvrzení a provedení poslední vůle⁴⁹, což je podobné kominaci tak, jak je definována M. Hrubou (viz výše).

Ústní kšafy přibíraly relaci popisující okolnosti vzniku kšaftu, která v úvodní části zápisu popisovala např. i situaci svědků dostavivších se do domu, kam byli pozváni. Takovou relaci rozsáhlou asi 1 stranu obsahuje i kšaft z vybraného vzorku: „*že jest nás paní Kateřina ovdovělá Kosynová měšťánka a pekařka v král[ovském] Starém Městě pražském, abychme se k ní do domu jejího U Černého orla v král[ovském] Starém Městě pražském v Kaprovic ulici ležícího ke dni 17 ledna, aneb Januarii běžícího 1743 roku pouchejlili a přišli, snažně dožádala.*“⁵⁰

Právě vyjmenované struktury testamentů vychází z analýz, jejichž autoři se pokusili o zobecnění prvků obsažených v jimi vybraných kšaftech z konkrétních oblastí i období.

⁴²HRUBÁ, Michaela. „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, s. 166–167.

⁴³Tamtéž, s. 167–171.

⁴⁴RAK, Petr. *Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465-1603 a testamentární praxe v Kadani od poloviny 15. do počátku 17. století*, s. 65–71.

⁴⁵Tamtéž, s. 67.

⁴⁶HRUBÁ, Michaela. „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, s. 173–174.

⁴⁷*Knihy testamentů*. 3749: Archiv hlavního města Prahy, 3, Sbíрка úředních knih a rukopisů.

⁴⁸HRUBÁ, Michaela. „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, s. 178.

⁴⁹RAK, Petr. *Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465-1603 a testamentární praxe v Kadani od poloviny 15. do počátku 17. století*, s. 68–69. ⁵⁰*Knihy testamentů*, 3749.

Konkrétní zápisy v knihách testamentů se však mohou více či méně lišit vzhledem k jiným zvyklostem na Starém Městě pražském, postupným vývojem testamentární struktury i ojedinělým odlišnostem jednotlivých posledních pořízení, pročež lze u této práce vybraných testamentů výše zmíněnou strukturu pozorovat, avšak nikoli se na ni spoléhat.

1.2 Pozůstalostní inventáře

Pozůstalostní inventáře jsou oproti testamentům mladším právním institutem kvůli velké roli městské rady při jejich vzniku. Zatímco testamenty vycházejí z osobních práv měšťanů, pozůstalostní inventáře mohly vznikat až při posílení postavení a kompetencí měst na počátku 15. stol.⁵¹ Na rozdíl od testamentů umožňují bližší vhléd do hmotné kultury domácností.⁵²

Tento pramen nabízí faktický a objektivní náhled na majetek jakožto výsledek pozůstalostního řízení vedeného autoritami, díky čemuž není ovlivněn nebožtíkem ani pozůstalými.⁵³ Iniciativa pro soupis majetku totiž zřídka vycházela od nebožtíka, pro město bylo naopak výhodné kontrolovat majetek, který by mohl potenciálně znamenat zisk jako odúmrtí. Z obdobných důvodů mohly mít zájem na pořízení pozůstalostního inventáře i např. cechy. K soupisu pozůstalosti dále často docházelo z důvodu zajištění spravedlnosti sirotkům. Soupis pozůstalého majetku umožňoval také vyšetření kriminálních deliktů i posmrtné vyrovnání dluhů.⁵⁴ Vznik inventáře pozůstalosti mohl být také iniciován soukromě. Koldín totiž několikrát akcentuje doporučení zažádat o vytvoření pozůstalostního soupisu ze strany dědice, který pochybuje, že částka odkázaná kšaftovníkům se v dědictví nachází. Pokud ustanovený dědic ve lhůtě šesti neděl po *publicatio testamenti* nechá majetek inventarizovat a zjistí se, že jeho součástí není to, co má být předáno kšaftovníkům, není jim dědic nic dlužen. Naopak pokud nebude majetek inventarizován, i v případě absence odkázaného majetku je dědic dlužen kšaftovníkům vše dané testamentem a přebírá tím zodpovědnost za naplnění kšaftu na sebe.⁵⁵

V kodifikované právní normě se institut pozůstalostních inventářů širěji objevil v Koldínově zákoníku.⁵⁶ Koldín jej definoval v rámci části o sirotčím majetku jako: „... *toho všeho statku inventarium, to jest popis, od písaře přísežného při přítomnosti dvou aneb více konšelů*“.⁵⁷

Samotný průběh inventarizace majetku probíhal za účasti inventarizační komise složené ze dvou radů a písaře, příp. dalších zástupců interesovaných orgánů.⁵⁸ Blíže definován postup inventarizace v Koldínově zákoníku není. Není jisté, jestli k zápisu majetku do městských knih docházelo přímo v domě v průběhu inventarizace, nebo psal písař inventář nejprve na papír a pak jej do městské knihy přepsal.⁵⁹ K soupisu docházelo co nejdříve od úmrtí majitele

⁵¹PEŠEK, Jiří. *Pražské knihy kšaftů a inventářů, Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské*, s. 466.

⁵²HRUBÁ, Michaela. „*Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.*“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, s. 44.

⁵³Tamtéž, s. 22.

⁵⁴PEŠEK, Jiří. *Pražské knihy kšaftů a inventářů, Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské*, s. 482–484.

⁵⁵MALÝ, Karel et al., eds. *Práva městská království českého: Edice s komentářem*, s. 151 E XXVII., 168 F III.

⁵⁶PEŠEK, Jiří. *Pražské knihy kšaftů a inventářů, Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské*, s. 470.

⁵⁷MALÝ, Karel et al., eds. *Práva městská království českého: Edice s komentářem*, s. 143 D XIII.

⁵⁸PEŠEK, Jiří. *Pražské knihy kšaftů a inventářů, Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské*, s. 484.

⁵⁹J. Pešek uvádí obě možnosti, zatímco M. Hrubá vnímá jako pravděpodobnější variantu pozdějšího přepisu do městské knihy. Srovnej Tamtéž, s. 486., HRUBÁ, Michaela. „*Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.*“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, s. 267.

inventarizovaného majetku. Přestože přesnou lhůtu Koldín opět neurčuje, nebylo výjimkou, že k ní docházelo hned druhý den.⁶⁰

Zápis v městských knihách je díky velké roli administrativy a profesionálů, tedy písařů a úředníků, velmi jednotný. Je uvozen v záhlaví jménem zemřelého, následuje datum inventarizace, jména svědků, nebožtíka a toho, kdo o vznik popisu požádal. Samotný pozůstalostní inventář obsahuje v první řadě jména pozůstalých včetně jejich vztahu k zemřelému, následují předměty řazené dle tematických celků⁶¹ a naposledy bývají sepsané dluhy atd.⁶²

1.3 Stanovení vzorku

Předkládaná práce vychází z konceptu případové studie a staví tedy na vzorku vybraném na základě předem určených kritérií. Tento způsob sociologického výzkumu byl zvolen kvůli svým výhodám pro studium majetkových poměrů a životních strategií. Zacílení na prameny splňující specifická kritéria přitom umožnilo definovat případy, u nichž jsou sledované fenomény přítomny s vyšší pravděpodobností. Při studiu relevantních pramenů, tedy knih pozůstalostních inventářů a knih testamentů, byly stanoveny případy s velkou vypovídací hodnotou. Díky tomu bylo možné alespoň částečně rekonstruovat konkrétní situace vdov na základě množství dochovaných pramenů.⁶³

Pro výběr vzorku vdov bylo primární vymezit minimální množství pramenů postačujících k vykreslení představy o jejich životních situacích. Vzhledem k tomu, že práce analyzuje majetkové poměry vdov, bylo třeba nalézt testament i pozůstalostní inventář ke každé vdově proto, aby tato dvojice pramenů umožnila nejen rekonstrukci samotných předmětů nacházejících se v domě vdovy v době její smrti, ale i způsob nakládání s majetkem, kterým vdova disponovala.

Pro představu o tom, co žena dokázala získat, nebo příp. ztratit za dobu svého vdovství, je třeba znát, v jakém majetkovém poměru se nacházel pár v době manželovy smrti. Bylo proto potřeba nalézt některý z pramenů vypovídající o manželově pozůstalosti – testament nebo pozůstalostní inventář.

Na základě těchto kritérií byly systematicky procházeny rejstříky knih testamentů a inventářů Starého Města pražského počínaje polovinou 18. stol. Pokud došlo ke shodě, nebo alespoň podobnosti jména uvedeného v rejstříku, byla podrobně prostudována daná kniha a knihy staršího data za účelem nalezení manžela do doby, která připadala v úvahu. Vzhledem k velkému rozpětí dat dochovaných vdovských inventářů a testamentů bylo vždy hledáno o alespoň 60–80 let dříve, aby byla vyloučena situace, kdy byla žena ve vdovském stavu velmi dlouho.

Určení, že se jedná o manželský pár, bylo vždy provedeno shodou jmen pozůstalé manželky, příp. již zemřelého manžela, která jsou uvedena v testamentu nebo v inventáři. Všechny ženy ve vzorku jsou titulované jako vdovy, čímž se vylučuje, že by je manžel přežil, i když byl nalezen jen manželův testament. Pozůstalostní inventář je totiž jako zdroj informace o úmrtí poměrně přesný, jelikož musel být vytvořen brzy po nebožtíkově smrti. V případě testamentu

⁶⁰Tamtéž, s. 259.

⁶¹Inventář mohl být strukturován dle místností, avšak na konci 17. století převládl v pražském prostředí systém rozdělující předměty do skupin. PEŠEK, Jiří. *Pražské knihy kšaftů a inventářů, Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské*, s. 486.

⁶²Tamtéž, s. 485–486.

⁶³NOVOTNÁ, Hedvika. *Výběr vzorku a prostředí výzkumu*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, 2019, s. 300–301.

se však datum jeho vzniku nemuselo blížit datu úmrtí. Proto tedy v případě, že existuje jen manželova poslední vůle, bylo datum jeho úmrtí ověřeno v matrikách.

Vznikl tak homogenní vzorek, jehož výpovědní hodnota zůstává omezena právě stanovenými kritérii. Na druhou stranu nabízí homogenita vzorku možnost porovnání podobných případů. Na základě této komparace lze pozorovat drobné odlišnosti umožňující k posouzení např. konkrétních faktorů vedoucích k volbě dané strategie. Již díky samotné existenci testamentu lze konstatovat, že ženy obsažené ve vzorku měly nejspíše vyšší postavení a majetek v takové hodnotě, že pro ně bylo důležité určit, komu bude nadále náležet. Zároveň mohl být popudem k sepsání kšaftu i jiný důvod, jako např. absence přímých dědiců a potřeba určení následnictví. V tomto případě dochází k částečné heterogenizaci vzorku, která jej naopak obohacuje o různorodější situace.⁶⁴

Takto vytvořený vzorek nabídl možnost nastínění majetkového zaopatření vdov a jejich životních strategií na Starém Městě pražském ve 2. třetině 18. století.

⁶⁴Tamtéž, s. 298–299.

2 Právní a společenské postavení vdov

2.1 Vdovy v evropském kontextu

Postavení žen v Evropě se měnilo v závislosti na časoprostoru. Odlišnosti se však zdají v průběhu raného novověku natolik malé, že je možné se od situací napříč západní, severní a střední Evropou odrazit a založit na nich alespoň obecný základ úlohy ženy a vdovy v raném novověku. Vzhledem ke společným křesťanským základům společnosti vycházel pohled na ženskou polovinu obyvatelstva ze stejných principů, i když se detaily katolické části Evropy od protestantské částečně lišily. V průběhu raného novověku je dále potřeba zohlednit tendence, které vývoj postavení ženy měl. Ty bývají obecně podobné. Díky těmto skutečnostem se v následujících odstavcích pokusme načrtnout obraz ženy, a především vdovy v evropském kontextu.

Postavení vdovy se odvíjelo od právního základu, který se v různých zemích lišil. V Anglii se systém zaopatření vdovy odvíjel od společného manželského jmění a jeho dalšího právního vývoje směřujícího k zvýhodňování dětí na úkor žen, i přestože u manželů bylo často ponechat majetek vdově. Ve francouzském prostředí byly vdovy více chráněny nejen právem, ale i zvyky, konkrétně udržováním jednotnosti formálně rozděleného majetku.⁶⁵ V Dolních Rakousích se dědické právo odvíjelo od manželského. Manželská smlouva spojovala majetek ve společné jmění a pojišťovala i situaci v případě úmrtí jednoho z manželů, přičemž pozůstalý získával polovinu a druhá připadla dětem.⁶⁶ V posuzování životů vdov je proto třeba vždy prvně zkoumat právní rámec, který se od praxe sice mohl lišit, obecně však definoval základní představy zakotvené v místní společnosti v čele s právními činiteli. Anglický případ dokládá rozkol v percepci širší veřejnosti s autoritami tvořícími právní zásady. Pro možnost komparace je však nejpodstatnější, že vdovy byly těmito právy sice v různých zemích více či méně omezovány, rámcově se však evropská situace pohybuje v obdobných schématech a ženy na Starém Městě pražském nabývaly podobných právních postavení.

Co se týče dědického práva, zvyky často vycházejí ze starších tradic, které se postupně vyvíjely a tím docházelo k diferenciaci. Vzhledem ke stejným základům je však možné pozorovat podobnosti v systémech dědictví. Konkrétně v prostoru severní Evropy bylo zaopatření ženy po smrti manžela řešeno institutem vdovské třetiny, který se objevuje již ve starším období i v českém prostředí. V případě Starého Města pražského se však jedná primárně o případy výjimečné, sloužící jen pro zajištění vdoviny obživy. V 18. století je zde tento princip zachován pro případy, kdy nebylo rozdělení majetku dále specifikováno testamentem.⁶⁷ Ve městech se principy proměňovaly rychleji než na venkově a dědické právo reagovalo dynamičtěji na potřeby postupující doby. Ve švédských a finských městech míval již od 18. století pozůstalý z manželů nárok na polovinu majetku a tento princip se postupně během 19. století prosadil.⁶⁸

Tematická oblast ženské práce je však věcí zcela odlišnou. Zatímco samotné základní zaopatření vdovy, tedy péče o to, aby nezůstávaly během vdovství v bídě bez jakýchkoliv práv na manžellovo jmění, je právně chráněno, většina ekonomických aktivit je ženám v podstatě zakázána.

⁶⁵MORING, Beatrice. *The standard of living widows: Inventories as an indicator of the economic situation of widows*, s. 234.

⁶⁶LANGER OSTRAWSKY, Gertrude. „*folgendes über mein Vermögen anzuordnen*“ – *Bäuerliche Testamente im Erzherzogtum unter der Enns 1780–1850*, s. 87–88.

⁶⁷HRUBÁ, Michaela. *Zvonění na sv. Alžbětu. Odras norem a sociální praxe v životních strategiích měšťanek na prahu raného novověku*, s. 88, 111.

⁶⁸MORING, Beatrice. *The standard of living widows: Inventories as an indicator of the economic situation of widows*, s. 236, 242.

Zde ale dochází k zásadnímu rozkolu právního rámce a reálné praxe. Ženská práce či přímo ženské podnikání je v protoindustriálním období do určité míry naprosto nevyhnutelná, proto se stává i velmi častou. Právně však výsledky ženské činnosti zůstávají explicitně nevymezeny, a proto zůstávají prakticky ve skrytu mužovy práce a je tedy třeba pro prokázání součinnosti žen bádát pečlivěji a najít v pramenech schované stopy. I přestože však zůstávala ženská práce během manželství upozaděná, v případě ovdovění se právo uvolňuje a v mnohých oblastech, včetně českých zemí, je jim další podnikání umožněno.

Životní strategie vdov nebyly formovány pouze právními normami, ale také jejich vlastními rozhodnutími a aktivním jednáním. Skutečnost, že vdově bylo právně umožněno převzít manželovu živnost, ještě neznamenala, že této možnosti skutečně využila. Její rozhodnutí se mohlo opírat jak o vlastní úsudek, tak i o tlak společenského okolí a očekávání spojená s rolí vdovy. Přesto to byla ona sama, kdo nakonec určoval další směřování svého života, přičemž měla na výběr z několika možných strategií.

Konkrétní příklady vdov především ze západní, severní a střední Evropy dokládají, že ženy nebyly přísně omezeny svou genderovou rolí v oblastech společenského veřejného jednání i ekonomiky. Jak bude upřesněno níže, mnohé vdovy zůstávaly během svého vdovství ekonomicky pasivní, mnohdy se ale naopak aktivně zhostily pokračování řemesla či obchodu svého zesnulého manžela, na němž se ostatně již za jeho života podílely. Prioritou rodiny, v jejímž čele stála vdova, byla často kontinuita rodinného hospodářství, která mohla být dále podmíněna vidinou zaopatření dětí. Bezdětná vdova pak hledala jiná řešení mimo svou nukleární rodinu, jak pokračovat v aktivitě svého zesnulého muže.

V následujících odstavcích se zaměříme na různé podoby životních strategií, které mohla žena po svém ovdovění zvolit. Mnohé z nich zvolily cestu dalšího sňatku, který však nevyklučoval samostatnou výdělečnou činnost v mezidobí. Takovým případem může být lyonská vdova ze 16. století Mie Roybet, která dokázala vést krčmu i tiskařskou dílnu po svém prvním muži nejen po svém prvním ovdovění, ale dokonce i během následujících manželství.⁶⁹ Udržet samostatnou ekonomickou činnost i po uzavření dalšího sňatku nebylo běžnou praxí. Ženy se spíše na podnikání dále podílely, avšak ve stínu nového muže. Častější variantou bylo, že o svou živnost dalším sňatkem přicházely, a to i z důvodu, že v rámci nového sňatku přicházely se svým novým manželem do nové domácnosti, nezřídka nejen do jiné čtvrti, ale i do jiného místa. Např. vdova Terezie Živná zřejmě pokračovala v provozu dílny po svém pekařském manželi, avšak v roce 1728 se vdala mimo Prahu a svou živnost přestala provozovat.⁷⁰ Podnikání v období vdovství ženám umožňovalo udržet si společenské postavení i životní standard, a zároveň zvyšovalo jejich atraktivitu na sňatkovém trhu až do případného uzavření nového manželství. Otázkou zůstává strategie pro volbu budoucího manžela – pro cechy bylo jistě výhodné, aby vdova po mistrovi podržela dílnu a pomohla nějakému tovaryšovi dalším sňatkem k mistrovství. Na druhé straně bylo procento žen, které si vzaly druhého manžela se stejným, nebo alespoň podobným zaměstnáním konkrétně v Lyonu po polovině 16. století relativně malé, pohybovalo se jen kolem 34 %.⁷¹

Jiné ženy mohly dobrovolně volit dlouhodobý život ve vdovském stavu, ve kterém buď spoléhaly na zděděný majetek a dobročinnost příbuzných, nebo se rozhodly postarat se o sebe samy. V tomto případě může pro ukázkou posloužit židovská obchodnice Glikl bas Juda Leib,

⁶⁹HANAWALT, Barbara. *Women and work in preindustrial Europe*, s. 176.

⁷⁰*Manuál*. 1845: Archiv hlavního města Prahy, 3, Sbíрка úředních knih a rukopisů, fol. 205r.

⁷¹HANAWALT, Barbara. *Women and work in preindustrial Europe*, s. 176.

kteřá se sice provdala, ale až po dlouhé době samostatného podnikání a zřejmě po zralé úvaze. I přes částečně odlišné postavení ženy v rámci židovské komunity, kde bylo vzhledem k úzkému výběru partnerů z rodin, které z náboženského a společenského hlediska připadaly do úvahy, poměrně běžné, že ženy participovaly na obchodě i jiné pracovní aktivitě, představuje Glikl pro nás relevantní případ, který nastíní život podnikající ženy žijící v západní Evropě ve 2. polovině 17. století s přesahem do století 18. Její osud je inspirativní jak z pohledu jejího životního příběhu, tak i z pohledu historiografického zpracování z pera N. Z. Davis. Glikl se již za života svého prvního manžela aktivně podílela na obchodních rozhodnutích. Ovdověla kolem 22. roku života a byla nucena se postarat i o své děti. Díky zkušenostem nabytým během manželství byla schopna po muži převzít obchod, splatit jeho dluhy a obchodovat s financemi i komoditami, jako např. perlami či punčochami. Vdovou zůstávala pravděpodobně dobrovolně bez známých pohnutek a vdala se až ve svých zhruba 53 letech. Její druhý manžel však zbankrotoval a společně se stali závislými na svých dětech, i přestože se Glikl opět pokusila obchodovat. Po smrti jejího druhého manžela se přestěhovala ke své nevlastní dceři a švagrovi, u kterých dožila.⁷²

Vdovy vedoucí živnost jsou samy o sobě fenoménem prozkoumaným spíše na základě dílčích jednotlivin, které by si zasloužily komplexnější rozbor a studium. Konkrétním případem ženy vedoucí živnost je stockholmská Christina Ludvigsdotter, které se podařilo udržet dům i přes manželovy vysoké dluhy. Z majetku zapsaného v pozůstalostním inventáři zároveň vyplývá, že Christina zřejmě po svém muži přebrala i pivovarnickou živnost.⁷³ Zároveň ale pro provozování systematické živnosti nebyl stejný obor manžela podmínkou. Pokud to situace na trhu umožňovala, mohly se vdovy věnovat i činnostem, které samy považovaly za zajímavé a lukrativní, byť se od živnosti manžela lišily. Jednalo se o řemesla ve městě běžně prosperující jako pekařství, pivovarnictví, šenky, krejčovství apod. V takovéto situaci se ocitla i vdova po bardejovském kožešníkovi Kateřina, která podnikala v plátenictví.⁷⁴

Jiným významným způsobem obstarání živobytí vdov byly finanční půjčky. Mohlo se jednat o půjčky mezi sousedy a dalšími měšťany, ale i o půjčky administrativním orgánům. V případě vdovy po pastoru v Bardejově se jednalo o půjčky městské radě, ve kterých po vzoru manžela pokračovala i po jeho smrti.⁷⁵

Pro pochopení rozhodovacího procesu ve volbě strategie je třeba zohlednit i sňatkový trh. Žena totiž ne vždy rozhodovala o svém osudu čistě dobrovolně, někdy tomu byla nucena okolnostmi, především pokud z důvodu pokročilého věku nemohla chovat velké naděje na možnost uzavření dalšího sňatku. Atraktivita vdov jakožto potenciálních manželek stoupala v závislosti na jejich mládí, plodnosti, rodinném a ekonomickém zázemí atd.

Velmi podnětným komparativním materiálem s ohledem na ženské podnikání především v cechovních organizacích představuje případ ekonomicky aktivních vdov v Paříži 17. a 18. století.⁷⁶ Fond centrálního registru akt pařížských notářů a fond pařížského civilního soudního tribunálu Chatelet de Paris nabídl informace nejen o necelých 500 vdovách provozujících

⁷²DAVIS, Natalie Zemon. *Ženy na okraji. Tři životy 17. století*, s.17–26.

⁷³MORING, Beatrice. *The standard of living widows: Inventories as an indicator of the economic situation of widows*, s. 244.

⁷⁴MAREČKOVÁ, Marie. Podnikatelské aktivity samostatných žen v Bardejově v první polovině 17. století. In: LENGYELOVÁ, Tünde. *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Slovenská akadémia vied, Historický ústav, 2004, s. 200.

⁷⁵Tamtéž, s. 198.

⁷⁶LANZA, Janine. *Les veuves dans les corporations parisiennes au XVIIIe siècle*.

živnost, ale i o jejich přestupcích a pohnutkách k nim vyjádřených ve výpovědích. Rozhodnutí převzít manželovu živnost ovlivňovaly kromě obtížně identifikovatelných osobních důvodů také věk, zdravotní stav či povaha práce. Finanční situace pak mohla sehrát dvojí roli – zatímco nedostatek prostředků mohl vdovu přimět k aktivnímu výdělku, dostatek financí ji naopak mohl motivovat k udržení dosavadního životního standardu. Faktor četnosti podnikajících pařížských vdov může sloužit jako východisko pro snahu o rozbor tohoto fenoménu v pražském prostředí. Především však lze porovnávat faktory hrající roli ve volbě tohoto typu životní strategie. Zajímavým se přitom jeví, že ve zmíněné studii nehraje příliš velkou roli faktor kontinuity podniku pro jeho následné předání v rámci rodiny.

Podnikající vdovy byly nejspíš vnímané ostatními muži rezervovaně, mnohdy až s despektem, a jejich schopnosti nebyly plně doceněné, kvůli tomu však svou atraktivitu zaměstnavatele musely získávat jinak. Vzhledem k závislosti živnosti na dalších mužích, které potřebovaly pro některé typy práce, cestování atd., nabízely zaměstnancům výhodné pracovní příležitosti. Práce v podnikání vlastněném vdovou byla spíše lépe finančně ohodnocená, a navíc své zaměstnance vdovy pouštěly k váženějším činnostem než podnikající muži, kteří potřebovali spíše pomocnou ruku asistenta. Pokud se přímo nejednalo o společníka, mohli muži podnikatelé a mistři své mužské zaměstnance vnímat jako potenciálně nebezpečnou konkurenci. Samo cechovní hierarchické uspořádání ostatně stanovovalo pevná pravidla podřízenosti a nadřazenosti, která de facto mimo stanovený postup nešlo překračovat. Autoritu získávaly až s dlouhodobým úspěchem podniku a na základě váženosti jejich zesnulého manžela.⁷⁷

Pohled na vdovy v evropském prostředí nabízí výchozí perspektivu pro komparaci se situací na Starém Městě pražském. Prozatím lze konstatovat, že i přes právní odlišnosti týkající se manželského a dědického práva i právního postavení žen jako takových, představuje evropský kontinent poměrně soudržné prostředí. Je možné na něm pozorovat stejné vzorce chování. Životní strategie bývají více ovlivněné přímo společenskou představou a konkrétní situací a zároveň se mohou v průběhu života proměňovat i prolínat. Následující přehledné shrnutí tedy slouží k základnímu rozlišení životních strategií, avšak není možné je vnímat jako oddělené kategorie. Prvotním rozhodujícím faktorem bývá otázka dalšího sňatku. Vdova se buď vdává brzy, nebo až po delší době. V kratším mezidobí i v dlouhotrvajícím vdovském stavu pak způsoby obstarání živobytí nabývají podob buď pasivních, kdy se jedná o vyžití pouze ze zděděného majetku a využití zdrojů blízkých, nebo aktivních. Ty je možné dále rozdělit dle konkrétního typu výdělečné činnosti na základě předpokladů z období manželství. Buď pokračují ženy ve stejném, nebo alespoň podobném odvětví jako jejich zesnulý muž, nebo se naučí novým způsobům výdělku. V obou případech se může jednat jak o rukodělnou činnost a řemeslnou práci, tak i o obchod či finančnictví.

V případě podnikání měly vdovy oproti mužům ztíženou výchozí pozici. Na jedné straně postrádaly systematické vzdělání mimo rodinu, nebyly zapojeny do tak vysokého stupně sociálního života, jak bylo běžné u mužů podnikatelů, a navíc zůstávaly na mužích závislé i v rámci své živnosti v podobě zaměstnanců. Na druhé straně však případy těch, které uspěly, značí vysokou míru schopností adaptace a orientace v problematice podnikání. Navíc je třeba konstatovat, že na základě analyzovaných studií nejsou takovéto případy podnikajících vdov výjimečné a je tak otázkou, nakolik se jednalo o společnosti přijímanou, a proto běžnou situaci.

⁷⁷Tamtéž, s. 99–103.

2.2 Vdovy na Starém Městě pražském

Vývoj městského práva na Starém Městě pražském klíčovým pro formování právních zásad, které přímo ovlivňovaly postavení žen. Je proto potřeba se krátce podívat na samotný vývoj tohoto práva a poté se zaměřit na právní předpis platný pro zkoumané období a prostředí, a to Koldínův zákoník. Právě z něj bude vycházet analýza postavení vdov a ženského dědického práva.

Vývoj pražského městského práva byl svévolný a částečně nezávislý nad právy převládajícími na zbytku českého území, tedy právem magdeburským a norimberským. Pražské právo kombinovalo také prvky obou jmenovaných, avšak převládající byl nejspíš vliv jihoněmeckého práva, patrný i z rozvoje svobodného kšaftování, které bylo severoněmeckým právem omezováno. Z právního hlediska byla významná role Starého Města pražského jako odvolací autority norimberského práva. Díky tomu docházelo k přejímání pražských specifík podřízenými stolicemi. Významný posun znamenalo 15. století, kdy došlo k posílení úlohy měst v proudu silící husitské revoluce, vedoucí mj. i k rozvoji práva dědického.⁷⁸ Ke sjednocení městského práva došlo přes prvotní pokusy Mistra Brikcí z Licka až po vydání Práv Mistra Pavla Kristiána z Koldína roku 1579, přijímáno však bylo postupně až do konce 17. století.⁷⁹

Koldín zahrnoval dědické právo žen již do práva manželského. Manželka mohla disponovat svým majetkem, který byl oddělen od majetku manželova. Často se jednalo o zděděný majetek, se kterým mohla žena dle svého uvážení nakládat i jej kšaftovat. Tento majetek pak při absenci kšaftu dědily její děti a až poté manžel. Svobodný majetek pak automaticky připadal její příbuzenské linii. Fungování majetku v rámci manželství mohlo být kromě svatebních smluv, věna a obvěnění dále formulováno i tzv. *společným vzdáním majetku*. Tento institut se Koldínovým zákoníkem posunul z původní podoby vzájemného práva na dědictví do práva manželského a tedy spíše jako formy nakládání s majetkem. Zásadní hranicí se pro Koldína stává rok a den po sňatku, po kterém v případě absence testamentu získává vdova nárok na jednu třetinu majetku a zbylé dvě mají být rozděleny mezi děti. Inovace nabízí Koldín i v neomezených podmínkách kšaftování, které umožňují volné nakládání s majetkem i ve prospěch dětí bez ohledu na jejich pohlaví.⁸⁰

Vdovy měly být primárně zaopatřeny manželovým jměním, které mělo být rozděleno mezi ně a manželovy děti. Nakládání s pozůstalým majetkem záleželo na tom, zda byla manželkou určena za otcovskou poručnici, nebo musela s majetkem nakládat s pomocí poručníka. Dalším faktorem omezujícím dědění vdov bylo umožnění omezení v případě dalšího sňatku. Pokud si manžel přál, mohl stanovit podmínku správy majetku v podobě setrvání na vdovské stoličce.⁸¹

Ve srovnání se staršími zákoníky je v postavení žen patrný posun k větším svobodám.⁸² Podstatná pro jejich postavení je volnost kšaftování, pokud již nějaký majetek měly. Ten se do jejich moci mohl dostat v rámci dědictví některé z jiných osob, nejčastěji od manžela a rodičů. V testamentech se projevuje jejich svobodná vůle, protože na rozdíl od jiných rozhodnutí v domácnosti, které byly pod taktovkou jejich manželů, byl tento majetek pouze jejich a ony

⁷⁸HRUBÁ, Michaela. „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, s. 86–88.

⁷⁹HRUBÁ, Michaela. *Zvonění na sv. Alžbětu. Odraz norem a sociální praxe v životních strategiích měšťanek na prahu raného novověku*, s. 86–95.

⁸⁰HRUBÁ, Michaela. „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, s. 75–76, 110–115.

⁸¹Tamtéž, s. 113, 260–262.

⁸²Tamtéž, s. 94–95.

mohly rozhodnout, jak s ním bude dále nakládáno. Dopad právního rámce na praxi je pozorovatelný v tendenci nárůstu poměru ženských testamentů, navíc se stupňujícím se celkovým množstvím posledních vůlí.⁸³ S odkazem na tuto práci je zásadní právě svoboda kšaftování a fakt, že nebylo ani dále svázané dalšími pravidly. Díky tomu mohly být vybrané vdovy určeny manželem dědičkami s většími i menšími právy. V případě určení za univerzální dědičku mohly získat většinu majetku včetně domu a dílny a dále s ní nakládat. Díky svému silnému postavení pak mohly sepsat svůj vlastní testament, kterým dále určovaly pokračovatele. Hlava rodina však před svou smrtí mohla hlavním dědicem ustanovit libovolně kohokoliv jiného, stejně tak se mohla později rozhodnout i vdova. Tato volnost kšaftování, tedy jednak umožnění ženám odkazovat svůj nabytý majetek, jednak svoboda v určení dědiců a množství jejich zděděného majetku, umožňuje zkoumání společenských vazeb a rodinné dynamiky vybraných rodin.

Rozvolňování dědického práva i postavení žen v manželství vypovídá o posunu rozdělení genderových rolí směrem k větší rovnováze. I přestože právní zásady se mohou výrazně lišit od praxe, v obecném rámci mají tendenci odrážet celkovou náladu společnosti, a v tomto případě i její rozvolňující se toleranci k představě veřejnosti o ženách vlastnicích majetků a dále s ním i nakládajících. V reálném prostředí využívaná ženská dědická práva značí o vysokém stupni zapojení žen do majetkoprávních poměrů města. Muži odkazující svým manželkám jmění, nemovitosti i poručnictví nad svými dětmi projevují velkou důvěru v jejich schopnosti, které jim ženy pravděpodobně úspěšně demonstrovaly již během manželského soužití. Kšaftující ženy se aktivně zapojují do správy pozemků a domů a ovlivňují tak svými rozhodnutími budoucnost měst. Celkově zaznamenává rozšíření Koldínova zákoníku, částečně založeném na vývojových specifikách městského práva Starého Města pražského, snížení genderového rozdělení veřejného prostoru a dopadem tak je zvýšení četnosti projevu ženského elementu v otázkách městské správy a ekonomiky na individuální úrovni.

2.3 Cechy

Analýza pozůstalostních agend vybraných vdov ze Starého Města pražského nevyhnutelně otevírá otázku cechovních struktur. V prvé řadě proto, že studovaný soubor zahrnuje převážně rodiny řemeslníků, a za druhé kvůli tomu, že výzkum časově spadá do období, které představovalo zásadní proměnu cechovního uspořádání. Dříve než se zaměříme na postavení žen v domácnostech a s tím úzce související postavení vdov, je vhodné nejprve stručně nastínit situaci cechů v 18. století.

Již autonomní vývoj cechů v 17. století byl lemován snahami o regulaci ze strany státu.⁸⁴ V 18. století zaznamenaly podobné pokusy o regulaci větší úspěchy. Dekret Josefa I. stanovil panovnickou kancelář jako jediného možného vydavatele cechovních artikulí i jejich konfirmací, čímž přebral tuto kompetenci městské radě. Monopol cechů na organizaci živností byl dále omezován i Karlem VI., který umožnil řemeslníkům podnikat na základě udělených dekretů, i přestože nebyli členy cechu. Ještě podstatnějším krokem Karla VI. bylo vydání generálního cechovního patentu roku 1731, na základě kterého si musely všechny cechy v českých zemích nechat schválit starší statuta, která nebyla vydána panovnickou kanceláří. Zároveň ale panovníkovy snahy regulovat a zasahovat do řemeslné výroby ve městech přinesly

⁸³Tamtéž, s. 117.

⁸⁴Idea merkantilismu nabývající významu v evropském prostředí se odrazila i na pražských ceších v podobě nově zřízeného a krátce existujícího komerčního kolegia. SMRŽ, Jiří. *Cechy v pražských městech: od prvních zpráv ve 13. století až do jejich zrušení v roce 1860*. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 2019, s. 76–77.

pozitivní dopad na svobodu podnikání, neboť Karlův dekret pozdvihl důležitost individuálních schopností a snížil roli predeterminovaných faktorů, jako např. původ z mistrovské rodiny, který dříve favorizoval postup jedince v kariéře.⁸⁵

Pro organizaci cechů znamenaly zásadní změnu generální cechovní artikule, vydané roku 1739 ovlivněné merkantilistickou vizí role státu při dohledu na podnikání, které se pražským cechům staly závazné v záležitostech, které do té doby nebyly upravené vlastními, dle výše zmíněných pravidel platnými artikuly.⁸⁶

V počátcích tereziánského období pokračovala centralizace pomaleji vzhledem k probíhajícím válkám, avšak vývoj napovídal o blížící se přeměně některých cechů na grémia. Zároveň stále docházelo k udělování artikulí i jejich confirmaci. Josefínské reformy dále omezovaly a rušily některé cechy, přičemž cechovní organizace definitivně zanikla roku 1860 počátkem platnosti nového živnostenského řádu.⁸⁷

Pro účely práce se krátce podíváme na tři živnosti, kterými se sledované rodiny věnovaly, a to pekaře, barvíře a kotláře. Členové cechu pekařů zajišťovali základní potravinu každodenního života měšťanů, přičemž pod jejich dohledem byl celý proces od koupě obilí až po finální výrobek. Artikule byly staroměstskému pekařskému cechu confirmovány jak Karlem VI., tak Marií Terezií.⁸⁸

Barvením látek, přesněji plátna, se zabývali barvíři. Od počátku 18. století se mohli dále specializovat dle barev – u černobarvíře se kupovaly látky černé, modré a hnědé, krasobarvíři se zaměřovali na látky žluté, červené a zelené. Bylo také možné, že se obě odvětví prolínala v jedné osobě a u jednoho barvíře bylo možné obstarat všechny barvy plátna. Privilegia confirmovaná Karlem VI. a později i Marií Terezií zahrnovala společně s barvíři i mandlíře pláten.⁸⁹ Také pěkný oděv, módně střížený a kvalitně obarvený měl v životě měšťana významnou roli. Na první pohled jej měl odlišovat od městského proletariátu, chudiny a venkovanů přijíždějících do měst. Byl jeho chloubou a podílel se na jeho prestiži.

Úkolem kotlářů, příp. rotšmídů, byla výroba především měděného nádobí, hrnců i kotlů do domácností i pro specifické potřeby některých řemeslníků, mezi nimi i barvířů. Někteří mohli ve svých dílnách vyhotovovat např. i svícny a další lité předměty.⁹⁰ K historii cechu v 18. století neexistuje příliš pramenů, avšak guberniální vyhláška z roku 1836 dokládá zvláštní cechovní artikule z roku 1774.⁹¹

Oddělení pracovní a soukromé sféry tak, jak je pozorováno v 19. století, nebylo realitou raněnovověkého města. Napojením řemeslnické dílny na dům, a tím pádem i na domácnost, se žena dostávala do pracovního prostředí, se kterým více či méně interagovala. Na rozdíl od venkova byla totiž ve městech ženská a mužská sféra vymezena především typem vykonávané činnosti, nikoli fyzickým prostorem.⁹² Její zapojení do pracovního procesu bylo nevyhnutelné i z finančních důvodů. Jejich každodenní přítomnost v rámci cechovního života dokládají i

⁸⁵Tamtéž, s. 77–80. ⁸⁶Tamtéž, s. 80.

⁸⁷Tamtéž, s. 82–87.

⁸⁸Tamtéž, s. 259–262.

⁸⁹Tamtéž, s. 113–114.

⁹⁰LANGHAMEROVÁ, Jiřina. Kotláři. *Umění a řemesla*. 1972, č. 2, s. 64.

⁹¹SMRŽ, Jirí. *Cechy v pražských městech: od prvních zpráv ve 13. století až do jejich zrušení v roce 1860*, s. 185–186.

⁹²HANAWALT, Barbara. *Women and work in preindustrial Europe*, s. 10.

některé obřadní zvyklosti, například pohřební průvody, při nichž byly povinnosti členů vůči mistrovi a mistrové často rovnocenné⁹³.

Vdova byla v rámci cechovního společenství důležitou strategickou postavou jakožto žena nabývající svobodného majetku, díky čemuž mohla nadále ovlivňovat společenskou dynamiku. Sama se mohla rozhodnout, zda hodlá podržet dílnu a pokračovat v podnikání sama, či zda zvolí možnost pomoci tovaryši k rychlému kariéernímu postupu pomocí sňatku. Její volba tak ovlivňovala i celý cech. Artikuly představují vdovu jako integrální součást cechu a posilují její svébytné postavení. Otázku přebírání živností přibližují generální cechovní artikule, které vdově po mistru umožňovaly provozovat řemeslo skrz tovaryše, dokud by neproměnila svůj vdovský stav a nevzala si muže z jiného cechu.⁹⁴ Četnost této praxe, tedy provoz dílny po mistrově smrti, zavádí k otázce, zda bylo toto právo někde vyloučeno. K. Matasová se přiklání k názoru, že vyloučeno mohlo být maximálně ojediněle vzhledem k množství prozkoumaného materiálu i v jiných městech.⁹⁵ Vdovské právo mohlo být ale omezeno čistě z praktických důvodů, např. dokud nezpracovala naskladněné zásoby tak, aby nedocházelo k plýtvání zdrojů, přičemž po využití veškerých zásob dílnu zavírala. Další formou omezení mohlo být také časové – v tomto případě mohla být stanovena lhůta, po kterou mohla žena vést dílnu např. na jeden rok, tedy čas, po který měla truchlit nad svým zemřelým manželem a nesměla se dále vdávat.⁹⁶

Tato praxe naznačuje i v českém prostředí nutnost aktivního podílení se ženy na řemeslné práci i během života manžela, protože bez znalostí potřebných pro vedení dílny by jí toto právo umožněno nebylo. Konkrétní činnosti žen v dílnách nejsou snadno zjištělné, avšak existují kusé informace. Podle současných výzkumů se ženy nepodílely jen na činnostech, které byly vnímány jako typicky ženské (např. potravinářská a textilní řemesla včetně krajčářství), ale i na těžkých a prestižnějších, jako např. výroba hodinových skříněk.⁹⁷ Faktory pro zapojení žen do práce byly vedle její náplně i místo jejího vykonávání, jelikož pokud bylo pracovní místo od domu vzdálené, žena spíše zůstávala v domácnosti. Ženy často pomáhaly v dílnách svých manželů, zejména při přípravných pracích, jako bylo spřádání, šití či úprava látky. Dílna bývala často součástí domu, což zapojení žen umožňovalo. Dále záleželo na zvycích v daném řemesle, protože pravděpodobnost ženské práce zvyšovala všeobecná praxe, a na zaneprázdněnosti ženy v konkrétní etapě svého života, tzn. pokud měla děti, byla časově vytižena péčí o ně a o domácnost natolik, že nemohla trávit veškerý čas pomocí v manželově dílně.⁹⁸

V tomto momentě se nabízí otázka, kde ženy získávaly znalosti potřebné k práci v řemeslné dílně. Většinu dovedností získávaly dívky jako součást výchovy od rodiny, především matky. Nelze však opomenout sice ojedinělý, avšak důležitý fenomén řemeslných učednic. Tato praxe byla prokázána např. v Lyonu.⁹⁹ Zákaz učednic ve Freibergu však může naznačovat obecný

⁹³Kotlářští mistři museli ve čtyřech doprovázet pohřební průvod zemřelého či zemřelé, přičemž artikule dále ukládají povinnost za každého zemřelého mistra a zemřelou mistrovou dát sloužit mši svatou. *Zvláštní cechovní artikule*. Archiv hlavního města Prahy, nezn., s. 343.

⁹⁴*Generální cechovní artikule*. Archiv hlavního města Prahy, nezn., Articulus XLIV.

⁹⁵MATASOVÁ, Kateřina. Vdovské právo v cechovních statutech některých řemesel v saském Freibergu v 16. a na počátku 17. století. *Ústecký sborník historický*. roč. 2010, č. 2, s. 12.

⁹⁶Je možné, že tímto způsobem korigovaly cechy množství dílen a zároveň tímto opatřením chtěly napomoci sňatkům vdov s tovaryši, jelikož jinak by dílna musela být jinak zavřena. Srovnej Tamtéž, s. 20.

⁹⁷Tamtéž, s. 30–31.

⁹⁸HANAWALT, Barbara. *Women and work in preindustrial Europe*, s. 173.

⁹⁹Tamtéž, s. 169.

trend zákazů zpřístupnění odborného vyučení ženám.¹⁰⁰ Oficiální vzdělání ale nebylo jediným způsobem osvojení řemeslných dovedností. Výuka jen pravděpodobně neopouštěla zdi domu a ženu zaškoloval otec, bratr či manžel, aniž by zaškolovaná žena byla formálně součástí nějaké skupiny podléhající statutům jako v případě učednic.¹⁰¹

Za předpokladu, že systematické vzdělávání dívek v institucích či ve formě učednic však bylo ojedinelé, je třeba mít na paměti i sociální význam různých typů vzdělání. Zatímco v procesu vyučení získával tovaryš nejen potřebné schopnosti pro práci jako takovou, ale i náhled do vnitřního fungování cechu, jeho hierarchie a zvyklostí, dívka zůstávala celý proces výuky v domácnosti a do cechovního života nebyla blíže zapojována. Cechy neměly však jen ekonomický význam, jednalo se také o důležité společenství nabízející členům pocit sounáležitosti.¹⁰² A právě o tuto formu sociability bývaly dívky ochuzeny. Ženy se částečně zapojovaly do cechovní každodennosti v rámci manželství, z důležitých rozhodovacích procesů však byly vyloučeny. Až ve vdovském stavu získávala žena nejvyšší stupeň zapojení do sociální činnosti cechů, avšak stejně se jednalo o stupeň nižší interakce než ty, které byly k dispozici mužům.¹⁰³

Na základě rozhodnutí pro podržení, nebo naopak zavření dílny se vdova stávala rovnocenným aktérem v otázkách regulace konkurence, kterou měly cechy pod svým dohledem. Oproti tomu úloha mistrovské dcery zůstala spíše pasivní. Podobně jako s vdovou nabízel sňatek s dcerou mistra pro tovaryše mnohá zvýhodnění, např. poplatek při přijetí za mistra mohl být snížen na polovinu, stejně jako pro mistrovské syny¹⁰⁴, avšak rozhodnutí o sňatku na rozdíl od vdov podléhalo rodičům, případně dalším poručíkům. Aktivní role vdovy se projevovala i v případě, že manžel zemřel dříve, než učedník své učení dokončil. Generální cechovní artikule totiž umožňovaly ponechat učedníka vdově a vyučit ho, přičemž u jiného mistra musel učedník pouze učení zakončit.¹⁰⁵ Obdobnou praxi dokládají i zvláštní cechovní artikule v kotlářském cechu. Učedník měl zůstat v učení u vdovy do posledního čtvrt roku, který měl absolvovat u kotlářského mistra. Dále, pokud chtěla žena pokračovat v provozu řemesla a neměla v dílně učedníka, měl jí být přidělen „*dokonale zkušený a dobře mravný tovaryš*.“¹⁰⁶ Podobné zvyky byly pozorovány i ve Stockholmu, kde mohla vdova též pokračovat v řemesle s pomocí tovaryše. Hojnost této praxe je doložena 7 % dílen vedených stockholmskými vdovami z celkového počtu dílen na konci 70. let 18. století s narůstající tendencí.¹⁰⁷

¹⁰⁰MATASOVÁ, Kateřina. *Vdovské právo v cechovních statutech některých řemesel v saském Freibergu v 16. a na počátku 17. století*, s. 27.

¹⁰¹HANAWALT, Barbara. *Women and work in preindustrial Europe*, s. 172.

¹⁰²Být součástí většího celku bylo základem vnímání společnosti raněnovověkého člověka. Cechovní organizace člena zapojovala, ale zároveň jej vyloučením mohla i trestat. Vnímání cti je ideálním případem pro pozorování role cechu v životě jedince. Individuální čest přímo souvisela s celou komunitou a ta se poté mohla od člověka distancovat. Cechy pak byly komunitou silně hájící svou čest a trestající za kažení její dobré pověsti. DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století)*. Díl 2: *Vesnice a město*, s. 189–192.

¹⁰³LANZA, Janine. *Les veuves dans les corporations parisiennes au XVIIIe siècle*, s. 98–99.

¹⁰⁴SMRŽ, Jiří. Cech pražských mečířů v letech 1731–1860. *Pražský sborník historický*. roč. 2017, č. XLV, s. 43.

¹⁰⁵*Generální cechovní artikule*, Articulus VII.

¹⁰⁶*Zvláštní cechovní artikule*, s. 343. Konkrétní případ vdovy byl objeven J. Smržem v cechu mečířů – Anna Hermannová vyučila ve 30. letech 18. století dva učedníky – avšak pozorovaný případ je ojedinelý. SMRŽ, Jiří. *Cech pražských mečířů v letech 1731–1860*, s. 34.

¹⁰⁷MORING, Beatrice. *The standard of living widows: Inventories as an indicator of the economic situation of widows*, s. 245.

Fenomén přebírání živnosti po ovdovění byl vysledován nejen u řemeslníků, ale i u obchodníků. Cech handlířů a šmejdiřů na Starém Městě pražském připouštěl v rudolfinské době podnikání nejen vdov, ale i neprovdaných dívek. Možnost žen navázat na manželovu živnost předpokládala alespoň základní orientaci v pracovních postupech, jak již bylo výše řečeno. O tom, že tento přehled o živnosti mohl být i hluboký, značí i způsob odkazu majetku mužů, kteří v testamentech zmiňují manželčinu schopnost pokračovat v podnikání i její vědomosti.¹⁰⁸

Účast žen na práci v rámci dílen představovala klíčový pilíř pro uznání vdov coby pokračovatelek živnosti jejich zemřelého manžela. Právě vdovské právo představuje jednu ze strategií vdov pro zaopatření živobytí nejen pro sebe, ale i pro nezletilé děti, přičemž tato strategie implikuje aktivní podíl žen na ekonomice městské společnosti. V roce 1714 byl pekař Jakub Vlkovský staroměstským cechem upozorněn, že i přestože byl již v Jičíně přijat mezi mistry, na Starém Městě je třeba, aby se kromě složení náležitých částek a ukázání mistrovského kusu také oženil¹⁰⁹. Když žádal o udělení mistrovství i o pět let později Matěj Hořký, opět mu bylo sděleno, že si musí nejprve po dokončení vandru obstarat městské právo a také manželku.¹¹⁰ Ze skutečnosti, že cech neumožňoval další kariérní posun bez manželského statutu, vyplývá, že žena byla pro provoz dílny potřebnou součástí. Její zapojení do činností v rámci pekařského řemesla muselo být nejspíš poměrně velké a napomáhalo bezproblémovému fungování dílny.

Ačkoli zůstává ženská práce během manželství skryta za mužskou prezentací autorství, tvoří nedílnou součást raně novověké městské společnosti. V 18. století stále nedochází k silnému oddělení genderových sfér. Naopak práce žen, pohybujících se po celém domě, od kuchyně po dílnu, je také zapojuje do podnikání a zasvěcuje do základních hospodářských a výrobních úkonů. Jejich schopnosti pak nejlépe vyplývají na povrch právě při ovdovění. Právní autority odráží povědomí společnosti o jejich schopnostech přinejmenším tím, že tuto možnost připouštěly. Jejich činnost by dále mohla být pozorovatelná při bližším zkoumání pramenů cechů, které nabízejí náhled do každodenních činností. Otisky ženské pracovní aktivity by mohly být dohledatelné i v dalších úředních pramenech justice, a to prostřednictvím analýzy jejich vystupování jejich činnosti ve sporech. Ostatně obdobné prameny jsou využívány touto prací pro sledování ekonomického působení vdov. Činnost vdov je však snadněji identifikovatelná, jelikož právě ony vystupují v pramenech po boku mistrů. I přestože měly ženy zapovězené určité funkce v rámci cechu, vdovy v čele řemeslné dílny byly jedním z činitelů městské ekonomiky, na stejné úrovni jako jiní mistři, obchodníci a další podnikatelé.

¹⁰⁸BUŇATOVÁ, Marie. Podnikání žen v raně novověké Praze. *Pražský sborník historický*. roč. 2018, č. 46, s. 73, s. 76.

¹⁰⁹*Manuál*, fol. 158r.

¹¹⁰Tamtéž, fol. 177r.

3 Příklady staroměstských vdov

3.1 „Mouka až do Vánoc příštích,“ aneb příběh pekařky Kateřiny Kosynové

Kateřina Kosynová, rodným jménem Vejcová (Vajsová), narozená kolem roku 1687, byla ke sklonku svého života vdovou po pekařském mistru Matěji Antonínovi Kosynovi.¹¹¹

Matěj Antonín se vyučil pekařem a kolem svého 30. roku absolvoval mistrovský rok u Václava Janečka, staršího přísežného. V roce 1722 byl z něho propuštěn a v roce 1725 vykázal mistrovský kus.¹¹²

Když s o pět let starší Kateřinou ovdovělou Medovou uzavíral sňatek, byli již oba alespoň jednou ovdovělí. Matěj Antonín navíc do manželství přivedl syna Víta Antonína, jehož matkou byla Eva Kosynová, rozená Pivorková, která zemřela roku 1730.¹¹³

Manželé žili v domě U Černého orla v Kaprovic ulici, který koupil Matěj Antonín za 4 800 zlatých v roce 1733, tedy možná již v době manželství s Kateřinou Kosynovou.¹¹⁴ a ke kterému později přikoupili malý domek a spojili jej s prvním domem.¹¹⁵ Pokud srovnáme cenu domu s průměrnými cenami nemovitostí na Starém Městě pražském, jedná se o nadprůměrně drahou nemovitost. Rozptyl nejčastějších cen domů se totiž pohyboval mezi 940–4 200 zlatými. Mezi lety 1720–1740 stagnovaly ceny domů, což zřejmě souviselo s rapidním poklesem prodejů domů možná způsobeným předcházející módou barokních objektů a vyčerpáním této módy a příležitostí kolem roku 1720. Kolem roku 1730 se pohybovala průměrná cena domu pod 4 000 zlatých.¹¹⁶

¹¹¹Pro případ Kateřiny Kosynové byly využity následující prameny: *Kniha testamentů*, fol. 263r–264v–168v.; *Kniha inventářů*. 1185: Archiv hlavního města Prahy, 3, Sběrka úředních knih a rukopisů, fol. 71v–80r.; *Matrika farnosti sv. Valentina*. VAL O5Z2: Archiv hlavního města Prahy, 156, Sběrka matrik, fol. 74v.; *Dědická přípověď Matěje Kosyny, poručníka svého syna Víta, Veronyky Matějovské a Jana Pokorného, poručníka Josefy Janečkové, na pozůstalost po jejich matce Evě Kosynové (praes. 20. II. 1731, AMP PPL IV – 27191c*: Archiv hlavního města Prahy, 1, Sběrka listin.; *Výtah z městských knih o závazcích na domě U černého orla v Kaprově ulici na Starém Městě pražském patřícím Matthiasi a Katharině Kořinovým a po nich Veitu Kořinovi*, AMP PPL IV 20195: Archiv hlavního města Prahy, 1, Sběrka listin.; *Výtah z městských knih o závazcích na domě U černého orla v Kaprově ulici patřícím Mathiasi Kořinovi a po něm Veitovi a Josephě Kossinovým*, AMP PPL IV 20150b: Archiv hlavního města Prahy, 1, Sběrka listin.; *Matěj Antonín Kosyna kvituje Jana Kubku a jeho manželku Rozinu ze splacení 300 zl. za dům U zlatého šifu (vložen do knih 18. XI. 1739)*. AMP PPL IV – 20300b: Archiv hlavního města Prahy, 1, Sběrka listin.; *Pavel Krch upouští od obřadky dědictví po Kateřině Kosinové pro dluh 300 zl. (praes. 31. III. 1761)*. AMP PPL IV 961: Archiv hlavního města Prahy, 1, Sběrka listin.; *Manuál*.; *Kniha obligací modrá*. 3614: Archiv hlavního města Prahy, 3, Sběrka úředních knih a rukopisů, fol. 334v–336v.; *Kniha přípovědí bílá*. 4544: Archiv hlavního města Prahy, 3, Sběrka úředních knih a rukopisů, fol. 329v–334r.; *Kniha obligací modrá*. 3617: Archiv hlavního města Prahy, 3, Sběrka úředních knih a rukopisů, fol. 43v–44v–132v.

¹¹²*Manuál*, fol. 189r.

¹¹³Eva zemřela zřejmě náhle bez testamentu, přičemž za sebou kromě Víta Jana Kosyny zanechala i dceru z dřívějšího manželství Josefu Janečkovou. *Dědická přípověď Matěje Kosyny, poručníka svého syna Víta, Veronyky Matějovské a Jana Pokorného, poručníka Josefy Janečkové, na pozůstalost po jejich matce Evě Kosynové (praes. 20. II. 1731)*. Vzhledem k tomu, že Matěj Antonín Kosyna byl jejím druhým manželem, není vyloučené, že ani pro Kosynu se nejednalo o první manželství. Zároveň je vzhledem ke shodě jmen možné, že by si po smrti Václava Janečka, u kterého se Matěj Antonín Kosyna vyučil, vzala jeho vdova jeho tovaryše. Tato hypotéza vychází ze zvyků představených v kapitole Cechy.

¹¹⁴Dům zakoupil od Anny Marie Kantové. *Výtah z městských knih o závazcích na domě U černého orla v Kaprově ulici na Starém Městě pražském patřícím Matthiasi a Katharině Kořinovým a po nich Veitu Kořinovi*.; *Výtah z městských knih o závazcích na domě U černého orla v Kaprově ulici patřícím Mathiasi Kořinovi a po něm Veitovi a Josephě Kossinovým*.

¹¹⁵*Kniha obligací modrá*, sign. 3614, fol. 335r.

¹¹⁶ČÁREK, Jiří. K vývoji cen staroměstských domů v letech 1400–1850. *Pražský sborník historický*. 1972, roč. 7, s. 42, 44–45, 48.

Matěj Antonín však na konci roku 1739 onemocněl a ve strachu z blížící se smrti nechal sepsat svůj ústní testament. Patrně v důsledku nemoci 31. ledna roku 1740 ve věku 48 let umírá.¹¹⁷

Oba Matějovi Antonínovi nejbližší, tedy jeho manželka a syn z prvního manželství Vít Jan byli jeho testamentem určeni za univerzální dědici.¹¹⁸ Kateřina se měla nadále starat o výchovu Víta Jana, jejíž základ mělo být literární umění a podle jeho vloh se měla Kateřina rozhodnout pro další studia, nebo vyučení. Dům U Černého orla připadl dle testamentu po smrti Matěje Antonína jeho synu, avšak vzhledem k jeho nedospělosti se o dům měla Kateřina starat. Kateřina měla dle manželovy poslední vůle v domě po dobu jejího vdovského stavu hospodařit, tedy pronajímat část domu a na svých bedrech nést i daně a kontribuce.¹¹⁹

Kateřina Kosynová žila následně necelé čtyři roky jako vdova a v lednu 1743 si nemocná vyžádala svědky, aby jim nadiktovala ústní kšaft.¹²⁰ V něm určila za svého univerzálního dědice stále nedospělého Víta Antonína Kosynu. Zemřela až o půl roku později, 21. listopadu 1743.¹²¹ V té době bylo jejímu nevlastnímu synu Vítu Antonínovi 14 a půl roku.

Je třeba zde nastínit také náboženský faktor testamentů, jakožto urovnání nejen pozemských statků, ale i vyrovnání se s Bohem. Testátoři, i když kšaftovali zdraví kvůli porovnání složité dědické situace, která by po jejich smrti nastala, si museli být plně vědomi své smrtelnosti. Většina posledních vůlí navíc vznikala v momentech přibližujících testátora smrti, ať už to byla jeho vlastní nemoc, nebo smrt všudypřítomná. Vzhledem k víře raněnovověkého člověka pak byla smrt jedinečnou rukou Boha a oni mohli jen doufat ve spásu, které měli docílit nejen svým správným chováním, ale také dalšími rituály provázejícími smrt. Právě tyto rituály upřesňovali ve svých testamentech. Kromě toho stojící tváří v tvář smrti přibližovali svými slovy vlastní představu o posmrtném životě. Zároveň však v těchto formulacích hrávali silnou roli písaři, kteří často podobu kšaftu blíže upravovali a ustálené formule do něj přidávali. Je proto třeba rozlišovat kontext, ve kterém se náboženské odkazy nachází. Počáteční představy o nejistém čase smrti a kšaftování s majetkem daným testátorovi Bohem se objevuje téměř ve všech testamentech a jedná se tedy nejspíš o ustálené formule. Samozřejmostí je pak odkázání duše Bohu, avšak tělo muselo být odkázáno zemi. Představy o pohřbu se pohybují od pouhého pohřbu *křesťanským způsobem* až po další ustanovení zahrnující dary chudým či modlitby za zesnulého. Specifikem pro každého testátora jsou však zbožné odkazy hlavně bratrstvům, záduším a špitálům, ze kterých je nejvíce patrné jejich vnímání víry, které lze analyzovat jednak na základě směřování darů, jednak na základě jejich výše obzvláště v porovnání s dalšími odkazovanými částkami.¹²²

Kateřinin testament z hlediska odrazů zbožnosti splňuje jen povinné náležitosti. I přes absenci invokace projevuje vděčnost Bohu za „*skrovné jmění*“¹²³, avšak své účasti na zisku majetku svou prací a snahou si je vědoma. Chybí též další běžné formule odkazující na nevyzpytatelnost smrti a kšaft rychle přichází k samotným bodům. Duši jen stručně odkazuje Spasiteli a dále se věnuje pohřbu, který má být jen prostý a odpovídat křesťanským způsobům.

¹¹⁷Matrika farnosti sv. Valentina, fol. 74r.

¹¹⁸Kniha testamentů, sign 3749, fol. 167v–168v.

¹¹⁹Tamtéž, fol. 167v–168v.

¹²⁰Tamtéž, fol. 263r–264v.

¹²¹Matrika farnosti sv. Valentina, fol. 90r.

¹²²MALÝ, Tomáš. "Mentalita", zbožnost a smrt chrudimského měšťana v raném novověku. *Chrudimský vlastivědný sborník*. 2003, roč. 7, s. 26–31.

¹²³Kniha testamentů, sign. 3749, fol. 263r–264v.

Důležitá se pro ni zdá být spíš touha být pochována vedle „milého manžela svého“.¹²⁴ Formulace týkající se křesťanských zásad jsou tak omezeny na minimum a silné projevy ženské zbožnosti a hlubokých emocí zde pozorovatelné nejsou. Je vůbec otázkou, jakou část z nich Kateřina sama zmínila a nakolik do zápisu testamentu a přidávání náboženských ustálených formulí zasahoval písař.

Kateřina odkazuje ve svém kšaftu různé částky svým blízkým. Stejně jako její manžel přenechává část svého majetku nejspíš jejich blízkému mlynáři Janu Vicovi, který byl v době smrti pekaře Matěje Antonína ještě mlynářským tovaryšem a dostal od něj tmavé soukenné šaty a dva páry střevíců. Kateřina mu odkázala 100 zlatých. Dále oba manželé pamatovali i na Jana Kryštofa, bratra a švagra. Kateřina však odkazuje více lidem, možná proto, že měla svůj kšaft lépe promyšlený, cítila více vděku, nebo chtěl Matěj Antonín každým zlatým pomoci své vdově a synu. Ve svém testamentu zahrnuje Kateřina i její další příbuzné, mlynářskou rodinu Neuer-Mayerových, kteří přišli o otce. Sirotku Matějovi odkazuje finanční obnos o hodnotě 10 zlatých, vdově Barboře připadla ženská kamizola se sukni, ženské košile a peřina. Jan Jakub Kosyna pak získává 50 zlatých. Rozhodnutí odkázat část jejího majetku další vdově a osiřelému dítěti může být vysvětleno solidaritou a empatií k rodině nacházející se v podobné situaci. Zároveň se ale také možná jednalo pouze o blízké příbuzné, které by bývala zahrnula ve své závěti i v případě života živitele rodiny. Za zmínku však stojí fakt, že se, stejně jako u Jana Václava, jedná o mlynáře, což dokresluje sociální prostor pekařské rodiny, respektive vdovy. O vztazích Kateřiny Kosynové a jejího služebnictva v domácnosti vypovídá odkaz její kuchařce Kateřině, které měly připadnout peřiny, avšak vzhledem k jejím špatným službám ji ještě vdova Kateřina propustila a záměr odkazu zpětně zrušila. Zajímavá je ale především zmínka o Kateřině Bulkové, označené jako krámská. V testamentu jí Kateřina Kosynová odpouští dluh 18 zlatých rýnských za bílé a černé chleby. Kde mohla Kateřina potřebovat takovou výpomoc?

Zaměříme se nyní na to, jak vypadal její život ve vdovském stavu. Kateřina byla v době své smrti dlužna různým věřitelům především za mouku, jednalo se o celkovou částku 348 zlatých rozdělenou mezi 4 věřitele. Za zmínku stojí také její pivní dluh – Pavlovi Krchovi dlužila za pivo „300 [zlatých] plus minus“.¹²⁵ V inventáři je částka upřesněna na 314 zlatých a vedla k obstarání jeho dědictví. Tato částka je velmi vysoká na to, aby vyplývala pouze z vlastní potřeby. Nabízí se tedy otázka, na co využila Kateřina Kosynová pivo tak vysoké hodnoty? Vysvětlením by mohlo být další podnikání, ať už jen prodej, nebo například provoz pohostinství. V knize přípovědí se dočítáme dalších detailů ohledně jejích dluhů. Sedm z osmi věřitelů uspokojili Vít Jan Kosyna a jeho poručníci během několika let pravděpodobně ještě z Kateřinina dědictví. Důvěryhodnost Kateřiny dokazuje nejen množství věřitelů, ale i dlužné částky. Václav Borecký byl zřejmě zaskočen Kateřininou náhlou smrtí, asi znal její spolehlivost a dobrou finanční situaci, a tak neměl jí půjčených 200 zlatých ani pojištěných. Z let 1740–1741 však pochází dvě půjčky v hodnotách 200 a 300 zlatých, které byly obě pojištěné na domě U Černého orla, a v obou případech se jedná o ženské věřitelky. Tyto půjčky by mohly být důkazem vzájemné ženské solidarity. Ve chvílích, kdy byla Kateřina teprve krátce ovdovělá a potřebovala kapitál na udržení podnikání ve složitém momentě změny majitelů, mohly být další ženy ochotnější vdově půjčit. Možná bylo i pro samotnou Kateřinu snadnější požádat o pomoc další ženy. Zároveň je pozoruhodné, že obě ženy nechaly půjčky pojistit. Vysvětlením může být situace, ve které se pekařská vdova Kateřina v momentě půjčování nacházela. V dobách nouze

¹²⁴Tamtéž, fol. 263r–264v.

¹²⁵Pavel Krch *upouští od obstarání dědictví po Kateřině Kosynové pro dluh 300 zl. (praes. 31. III. 1761)*.

a nejistoty se mohla obracet právě na ženy, u kterých očekávala větší empatii a jistější pomoc, a ty si vzhledem k nejistotě splácení nechaly částky pojistit. V období, kdy její podnikání prosperovalo a Kateřina byla spolehlivou věřitelkou, obracela se pro půjčky na muže. Od některých poté brala na dluh mouku, kterou jí nepodnikající ženy poskytnout nemohly.

Investice do mouky v takovéto výši naznačuje další provoz pekařské dílny po manželovi Matěji Antonínovi. Kateřina mohla nakupovat mouku od různých dodavatelů a dále ji v pekařství zpracovávat. Stejně jako další pekaři mohla mít pod kontrolou celý proces výroby mouky od nákupu obilí, nebo mohla blízce spolupracovat s mlynáři a nakupovat mouku přímo od nich, příp. mohou být věřitelé pouze obchodníky a mouku jen přeprodovali. I přestože částky jsou vskutku vysoké a mohly by na první pohled značit blížící se bankrot případného Kateřinina podnikání, fakt, že ani vysoké částky nebyly jakkoliv pojištěné, vykresluje velmi perspektivní a dobře zavedenou pekařskou dílnu. Kateřina si možná u stejných dodavatelů nakoupila mouku i několikrát, přesto na její obchod spoléhali. Pokud by pokaždé kupovala mouku u někoho jiného, v případě nešťastné finanční situace by se v rámci města informace o její nespolehlivosti rychle roznesly a ani v tomto případě by jí zásoby takové množství dodavatelů neposkytlo. O její schopnosti splácet své dluhy značí i uspokojení sedmi z celkových osmi přípovědí pravděpodobně z jejího dědictví. Nákup od různých dodavatelů, nejspíš povětšinou mlynářů, znamenalo pro Kateřinu lepší korigování cen a ovlivňování vzájemné konkurence. Díky tomu získávala silnější vyjednávací pozici a mohla tak více spoludefinovat městský trh s moukou i pečivem. Navíc by jeden zásobitel zřejmě neměl pro tak velkou dílnu dostatek mouky, příp. tak mohla zabránit krachu či jiným problémům v případě přerušení dodávek. Více dodavatelů tak bylo nevyhnutelných. Hlavním je však vnímání vdoviny dluhů a jejich výše v kontextu jejich povahy. Dílčí informace o jejich dluzích směřují k prosperující pekařské živnosti v čele s Kateřinou Kosynovou.

Pokud by Kateřina nadále podnikala v pekařství, mohl by být důkaz její činnosti nalezen v cechovních knihách podobně jako u jiných vdov. Např. vdově Zelenkové bylo o pár let dříve v roce 1739 nařízeno, aby své chleby prodávala hokyním, z čehož vyplývá, že nadále provozovala řemeslo.¹²⁶ O Kateřině další možné pekařské činnosti může opravdu napovídat pramenná zmínka pocházející z 30. listopadu 1743, tedy několik dní po její smrti. Poručníci sirotka Víta Kosyny žádají, aby mohli k jeho ruce, tedy v jeho prospěch v rámci ním zděděné živnosti, pokračovat v pekařské živnosti, což by mohlo naznačovat, že tato živnost doposud fungovala, i přestože byl pekařský mistr a dřívější provozovatel živnosti Matěj Antonín již 4 roky na pravdě Boží. Poručníkům bylo nicméně povoleno, aby spotřebovali zásoby mouky, která byla na skladě.¹²⁷ Mouky bylo zřejmě velké množství vzhledem k tomu, že i po zamítnutí žádají poručníci o tuto výjimku znovu, jelikož mají „*mouku až do Vánoc příštích*“.¹²⁸ Tento rychlý sled událostí a velké zásoby naznačují, že pekařská dílna Matěje Antonína Kosyny aktivně produkovala výrobky i roky po jeho smrti. V době své smrti navíc disponovala Kateřina na skladě „*Za rozličné mouky*“¹²⁹ 148 zlatými 41 groši. Hypotéza, že dílnu vedla přímo samotná Kateřina, se tedy zdá být velmi pravděpodobná.

Pro popis domácnosti Kosynových je třeba se nejprve zaměřit na všeobecnou podobu měšťanského domu. Ideálem pro měšťanskou domácnost i vnější podobu domu bylo šlechtické

¹²⁶*Manuál*, fol. 217r. ¹²⁷Tamtéž, fol. 226v.

¹²⁸Tamtéž, fol. 227r.

¹²⁹*Knih inventářů*, sign. 1185, fol. 71v–80r.

prostředí, ke kterému se střední vrstvy snažily přiblížit. Průčelí domů připomínaly paláce¹ aristokratů a snaha o zútulnění staré zástavby zahrnovala úpravy stropů i celkového interiéru. O zateplení a zpříjemnění domácnosti se pokoušely i koberce na stěnách i na podlaze. Nábytek zahrnoval přes stoly a skříně i čalouněný nábytek, který připomínal pohodlnost šlechtického salonu. Řemeslnické domy však prioritizovaly praktičnost před módou, a tak mnohdy zůstávaly interiéry vybavené jako v předchozích stoletích spíše malovaným dřevěným nábytkem bez nejrůznějších pohovek a křesel.¹³⁰

Zajímavým artiklem z jejího pozůstalostního inventáře jsou stříbrné hodinky v hodnotě 18 zlatých.² Celkový počet 9 prstenů a dalších klenotů dohromady v hodnotě 112 zlatých značí o tom, že si nemusela kupovat jen potřebné věci, ale mohla si dovolit utrácet i za nemalý luxus. Ani oblečení nevlastnila jen potřebné množství, damaškové sukně i „zlatě bohatá šněrovačka“³ svědčí o zjevném stupni zámožnosti staroměstské vdovy. Dům manželů Kosynových byl vybaven postelí s nebesy, černou pozlacenou almarou na šaty i obrazy s náboženskými motivy a motivy krajiny. Zajímavé je jistě i množství nádobí v domácnosti, které je příliš velké pro každodenní potřebu. Seznam obsahuje mj. 37 mís a 90 talířů, pivní ták, 5 konvic na pivo, 6 dalších konvic a 26 džbánek. Výčet kusů nádobí skutečně může dokazovat, že Kateřina kromě pekařské živnosti provozovala ve svém domě i šenk či krčmu.

Zásadní bylo pro Kateřinu, jakožto poslední blízkou Víta Antonína, určit jeho poručníka. Magistrátem byl již poručníkem zřízen jeho strýc, Jan Kryštof. K němu Kateřina zřizuje jako dalšího poručníka pekařského mistra Jana Kubku.⁴⁵ Ten mohl být hlavním iniciátorem snah o pokračování v provozu živnosti ve prospěch Víta Antonína, jelikož jakožto pekař měl potřebné znalosti a doufal, že by byl řízením živnosti pověřen. Vít Antonín poté vskutku pekařskou živnost převzal, Kateřině se tedy kontinuitu rodinného podniku podařilo udržet.¹³⁴

Kateřina Kosynová tedy pravděpodobně pokračovala po smrti svého manžela, Matěje Antonína, v provozu pekařské dílny. Kde získala pro provoz živnosti potřebné schopnosti není v pramenech jednoznačně doloženo. Je možné, že již její předchozí manžel byl pekařem nebo sama pocházela z pekařské rodiny, kde se mohla vše naučit. Znalosti mohla ale také nabýt během manželství s Matějem Antonínem. Ať už se o fungování dílny a základům pekařského řemesla naučila kdekoliv, pravděpodobně se stala součástí jeho dílny, což jí dále poskytlo nezbytnou zkušenost, a tedy odhodlání v pekařství svého muže i po jeho smrti dále podnikat. Mouku nakupovala alespoň částečně na dluh a vzhledem k množství a výši hodnoty zachycené v pozůstalostním inventáři i v knize dědických přípovědí počítala s dalšími roky úspěšného provozu. Mohla tak vydělávat peníze pro svou i synovu potřebu a podržením dílny připravovala nedospělému Vítovi Antonínovi lepší výchozí pozici, o což po její smrti usiloval i Jan Kubka společně s Janem Kryštofem Kosynou. Pivo i všechno nádobí vypovídá o provozu jakési krčmy, což bylo pro vdovy častou volbou. S jejím provozem mohla začít již během prvního vdovství a

¹ PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury. Kultura každodenního života od 16. do 18. století. 2 (2)*, s. 535–536.

² *Knih inventářů*, sign. 1185, fol. 71v–80r.

³ Tamtéž, fol. 71v–80r.

⁴ Sociální prostor Kosynových lze dokreslit pomocí dalších pramenů, které naznačují dlouhodobější vztahy. Jan Kubka společně s manželkou Rosinou koupili od Matěje Kosyny dům U Zlatého Šífu v blízkosti kláštera sv. Anny. Matěj Antonín je ze splacení částky kvitoval v listině z roku 1735. Za pozornost na ní stojí pečeť Matěje Antonína s pekařským preclíkem a nápisem iniciálů MK. Jan Kubka byl tedy jako další pekař známým Matěje Antonína Kosyny, jejichž vztahy jsou datovatelné přinejmenším krátce před rok 1735. Pravděpodobné je i přátelství rodinné, jelikož to byla právě Kateřina, která Jana Kubku určila za poručníka. *Matěj Antonín Kosyna kvituje Jana Kubku a jeho manželku Rozinu ze splacení 300 zl. za dům U zlatého šífu (vlozeno do knih 18. XI. 1739)*.

⁵ *Knih obligací modrá*, sign. 3617, fol. 95r–95v.

mohla si ji ponechat i během druhého manželství, příp. ji mohla otevřít až po smrti Víta Antonína. Pokud byli manželé Kosynovi bohatí, mohla si nakoupit veškeré nádobí až po jeho smrti, avšak pouhá 4 léta na pořízení veškerých potřeb a otevření krčmy zároveň s provozem pekařské dílny se zdají být příliš krátkou dobou. Jako pravděpodobnější se tedy jeví možnost, že Kateřina Kosynová již v době smrti Matěje Antonína krčmu provozovala.

Samostatná výdělečná činnost se zdá být výsledkem jejích schopností a aktivity. Výše jejího majetku je přinejmenším nadprůměrná a je otázkou, zda se o to zasloužili z větší části její manželé, nebo ona sama. Pro převzetí živnosti po svém manželovi se pravděpodobně rozhodla na základě dosavadní zkušenosti s jinou formou podnikání – provozem krčmy. Ekonomická aktivita jí zřejmě byla blízká a volba této strategie po posledním ovdovění se proto nabízela. Pro vlastní potřebu by jí možná stačila samotná krčma, avšak možná čistě z lásky, možná z pocitu povinnosti ke svému nevlastnímu synu se rozhodla převzít i pekařské řemeslo. Každopádně lze na základě obou činností, výše výdělku i jejích investic do budoucnosti podnikání konstatovat, že její ekonomická aktivita byla výjimečná a výrazně přispívala do městského života a hospodářství.

3.2 Dorota Patzová a bělidlo „vybudované jejími vlastními penězi“

Dorota Patzová, rozená Schwarzová, byla manželkou černobarvířského a krasobarvířského mistra Gabriela Patze.¹³⁵ Přesné datum narození nebylo v rámci studie dohledáno, lze jen předpokládat, že se Dorota narodila někdy v letech 1680–1688. Ovdověla již kolem roku 1721 a ve vdovském stavu žila dalších 36 let. Spolu s manželem měli dvě děti, syna Gabriela Patze, jemuž bylo v době sepsání otcova inventáře 15 let, a dceru Annu Marii Patzovou, vdanou Einovou, která byla o 3 roky mladší.

Dorota a Gabriel Patzovi vlastnili dům v Kaprově ulici, který zakoupili za 2 530 zlatých, a bělidlo na ostrově Štvanici, které však během války ještě před Gabrielovou smrtí vyhořelo.¹³⁶

Gabriel Patz zřejmě zemřel nečekaně a poměrně mladý, soudě dle věku jeho syna mu mohlo být nejméně kolem 35 let. Nezanechal za sebou kšaftovní pořízení a po jeho smrti vznikl jen stručný pozůstalostní inventář, který nejspíš sloužil hlavně k zaznamenání dluhů a k přehledu o dědictví. V popisu pozůstalosti se angažovala jeho žena, která zároveň komentuje formu splácení dluhů, na které zřejmě padlo i „*ode mě přinesené a mému zesnulému manželu předem placené věno*“¹³⁷ ve výši 1 500 zlatých. V jeho pozůstalostním inventáři bylo evidováno i shořelé bělidlo, které evidentně Dorota Patzová z vlastních peněz znovu vybudovala.¹³⁸ Dorota složila slib o pravdivosti soupisu pozůstalosti až v roce 1756 a pozůstalostní inventář byl krátce nato

¹³⁵Život Doroty Patzové dokreslují následující prameny: *Kniha testamentů*, fol. 336v–339r., *Kniha inventářů*. 1188: Archiv hlavního města Prahy, 3, Sběrka úředních knih a rukopisů, fol. 188v–196v., *Kniha inventářů*. 1187: Archiv hlavního města Prahy, 3, Sběrka úředních knih a rukopisů, fol. 209v–211r., *Kniha přijatých a vyučených učedníků*. 1792: Archiv hlavního města Prahy, 3, Sběrka úředních knih a rukopisů., *Narovnání mezi dědici Doroty Patzové a Kryštofem Faberem o pozemky na ostrově Štvanici*. PPL I 492/8: Archiv hlavního města Prahy, 1, Sběrka listin., *Vrchní hospodářské ředitelství schvaluje dohodu o pozemky na ostrově Štvanici mezi dědici Doroty Patzové a Kryštofem Faberem*. PPL I 492/7: Archiv hlavního města Prahy, 1, Sběrka listin., *Kniha kvitancí bílá*. 3695: Archiv hlavního města Prahy, 3, Sběrka úředních knih a rukopisů, fol. 126v–128r.

¹³⁶*Kniha inventářů*, sign. 1187, fol. 209v–211r.

¹³⁷„*Von mir zugebrachtes, und meinem Seel[igen] Eheconsorten vorgezahltes haüraths-guth.*“ Tamtéž, fol. 209–211r.

¹³⁸Tento pozemek stal v 60. letech 18. století po smrti obou manželů prostředkem sporu mezi dědici Doroty Patzové a erbovním měšťanem Kryštofem Faberem, který skončil narovnáním a vymezením hranic obou pozemků. *Vrchní hospodářské ředitelství schvaluje dohodu o pozemky na ostrově Štvanici mezi dědici Doroty*

zaknihován. Existoval tak nejspíš nehotový a nezaknihovaný soupis pozůstalosti, který po letech, kdy se pozůstalé vdově konečně podařilo splatit dluhy svého zesnulého manžela, nechala zanést do knih. Dluhy tedy byly na jejich poměry velmi vysoké, nemuselo se však jednat nutně o nevhodnou investici nebo zadluženost kvůli nějaké neřesti Gabriela Patze. Mohl se také zadlužit nečekanými okolnostmi, např. právě kvůli koupi bělidla, které brzy vyhořelo, a dalším investicím do podnikání, které měly být za léta práce vyrovnány. Smrt však rodinu Patzových zastihla ještě před splacením dluhů a starost o ně tak připadla na samotnou vdovu s dvěma malými dětmi. Jejich syn, Gabriel Patz mladší, se vydal na barvířskou dráhu ve stopách svého otce. V letech 1740–1743 se stal dokonce jedním z cechmistrů barvířského cechu.¹³⁹ Zemřel v roce 1743, tedy dříve než jeho matka Dorota, a zanechal za sebou sirotka, Rosalii Patzovou. Dorota přežila i své druhé dítě, Annu Marii Einovou, která na svět přivedla čtyři děti, Tomáše, Terezi, Jana a Teklu.

Kšaft Doroty Patzové, sepsaný 29. října 1757 brzy před její smrtí, působí promyšleně a Dorota jej dle arengy nechala sepsat s vědomím, že musí pro případ smrti zajistit, jakým způsobem bude s jejím majetkem nakládáno.¹⁴⁰ Je třeba si uvědomit, že byla nucena obstarat i svá vnoučata a zároveň urovnat nešťastnou situaci po jejím zemřelém manželi. V pátém bodě se proto opět věnuje dluhům po Gabrielu Patzovi. Deklaruje, že se pokusila splatit dluhy jeho majetkem, ale i „*mým přineseným věnem a s bělidlem, od základu vybudovaným mými vlastními penězi*“,¹⁴¹ Přesto však nezbyly žádné peníze, které by měly být rozdělené mezi dědice a je tedy z hlediska otcovské pozůstalosti s dětmi vyrovnána, i přestože dětem nakonec nezbylo nic.

Všechny děti Anny Marie byly stanoveny jejími univerzálními dědici, ale vzhledem k tomu, že ne všechny byly plnoleté, určila Dorota jim jejich poručníky. Ani na jedinou dceru Gabriela Patze mladšího nebylo zapomenuto, avšak Rosalie v té době byla řeholnicí či minimálně novickou v konventu sester dominikánek u sv. Anny a sv. Vavřince na Starém Městě pražském. Rosaliino věno ve výši 3 000 zlatých, ze kterých méně než polovinu již před sepsáním kšaftu Dorota splatila, je poměrně vysoké a vzhledem k tomu, že se věno odvíjelo od zámožnosti rodiny, lze konstatovat, že Patzovi nebyli vskutku příliš chudí. V souvislosti s věnem Dorota ustanovuje, že mají její univerzální dědicové zbylou částku vyplatit, konvent po nich ale zároveň nesmí chtít ani o zlatý více.

Ve své závěti nezapomíná Dorota ani na křesťanské záležitosti. V první řadě se již v tomto testamentu nachází invocace a Bůh je zde vyjádřen v podobě „*nejsvětější nerozdělitelné trojjedinnosti Boha otce, syna a Duchu svatého*“.¹⁴² „*Nejsvětější*“ je důsledkem proměny v 16. a 17. století užívaného přívlastku „*svatá*“, k čemuž došlo v průběhu 18. století. Dále je v Dorotiné posledním pořízení přítomna i další zásadní formulace katolických testamentů, a to jistota smrti v kontrastu s nejistým časem smrti, která odrážela představu o včasném zaopatření pozemních statků tak, aby se kšaftující osoba mohla již před blížícím se skolem věnovat jen duchovním záležitostem. Bohu je pak barvířská vdova vděčna za to, že je stále plně při vědomí, a tedy kompetentní k sepsání kšaftu. Ani odkaz duše Stvořiteli není stručný, vdova v něm o spásu

Patzové a Kryštofem Faberem.; Narovnání mezi dědici Doroty Patzové a Kryštofem Faberem o pozemky na ostrově Štvanici.

¹³⁹*Kniha přijatých a vyučených učedníků.*

¹⁴⁰*Kniha testamentů*, sign. 3750, fol. 188v–196v.

¹⁴¹„*mit meinem zugebrachten heürath Guth und mit der von meinem geldt von Grundt neuerbauten Bleiche*“ Tamtéž, fol. 336v–339r.

¹⁴²„*der Allerheyligsten, unzertheilten drey faltigkeith Gott Vatters, Sohns, und heyligen Geistes*“ Tamtéž, fol. 336v–339r.

prosí Vykupitele Ježíše Krista i Pannu Marii.¹⁴³ Dorota Patzová má také bližší představy o svém pohřbu. Ke svému pohřbu si přeje být připravena a na své poslední cestě doprovázena třemi bratrstvy, jejichž členkou pravděpodobně byla. Bratrstva, jakožto projev laické zbožnosti, byla v Praze poměrně oblíbeným fenoménem. Pro barvířskou vdovu pak mohlo být členství významným z hlediska komunity a prestiže, stejně jako pro další měšťany. Jakožto členka bratrstev by pak měla nárok na pohřeb za přítomnosti členů bratrstev.¹⁴⁴ Jedná se v první řadě o Bratrstvo Panny Marie Bolestné při klášterním kostele Servitů u sv. Michala na Starém Městě, dále o růžencové bratrstvo při klášteře dominikánů sv. Jiljí na Starém Městě pražském, tedy u kostela, pod jehož farní správu rodina Patzových spadala, a naposledy o bratrstvo neposkvrněného srdce Panny Marie. Následně by za ni mělo být slouženo 30 mší, tedy číslo navazující na tradici sv. Řehoře.¹⁴⁵ Podstatným fenoménem raněnovověkých testamentů jsou i zbožné dary, nazývané také někdy *ad pias causas*. Tyto dary byly důkazem zbožnosti a mohly také obsahovat podmínky, např. odsloužené mše za testátora. Hlavními příjemci těchto darů byly záduší, bratrstva a špitály.¹⁴⁶ Formou *ad pias causas* v poslední vůli Doroty Patzové je obnos věnovaný chudým a hlavně dar 600 zlatých na fundaci kostela Panny Marie Sněžné na Novém Městě pražském, přičemž z úroků má být františkány sloužena mše za ni i v budoucnu vymřelou rodinu Patzů. Na základě těchto darů i deklarací se lze domnívat o její pevné víře demonstrované především členstvím v bratrstvech. Jednalo sice o jeden ze způsobů sociálního života přijatelný pro vdovský stav a je tedy možné, že v bratrstvech navazovala Dorota Patzová další kontakty, avšak hlavní motivací byla nejspíš naděje na spásu. Její křesťanské přesvědčení pomáhá dokreslovat její povahu věrné a věřící ženy oddané vdovskému stavu a Bohu.

Proti Dorotině testamentu byl po její smrti v prosinci 1757 podán odpor její snachou, měšťankou Nového Města pražského Marií Annou Sengerovou, kvůli znevýhodnění Dorotina syna a manžela Marie Anny Gabriela Patze. Snacha zřejmě nesouhlasila právě s pátým bodem Dorotiny poslední vůle týkající se vyrovnání mezi vdovou a jejími dětmi v ohledu otcovské pozůstalosti. Nakonec se odpor vyřešil vyrovnáním mezi ní a poručníky, bližší okolnosti však pramen nepopisuje.

Dorotin inventář byl sepsán 21. listopadu 1757, tedy pouhý měsíc po vytvoření kšaftu a brzy po její smrti.¹⁴⁷ Velkou část její pozůstalosti tvoří nejrůznější finanční záležitosti. Směnky a dlužní úpisy se nachází v jejích aktivech i pasivech. Barvířská vdova prodávala zjevně plátno na směnky několika osobám, vyšší objemy plátna si u ní půjčili také manželé Bocherovi. Účetní knihy měla rozdělené na křesťanské a židovské a evidovala v nich prostředky za přijaté zboží. Její praxe se tak plně zařadila do tehdy v rámci pražských měst běžného soužití s židy na obchodní úrovni. Za pozornost však stojí látky, které po sobě Dorota Patzová zanechala. V celkové hodnotě přes 2 300 zlatých plátna v různých fázích procesu bělení a barvení, rozmístěné mezi jejím domem či skladem a bělidlem na ostrově Štvanici jasně ukazují na ekonomickou činnost v bělení plátna, nejspíš i barvení. Na skladě měla v době smrti nebarvené široké plátno, glazírované plátno i ztužené plátno.

V samotném domě se však příliš věcí nenacházelo. Dorota vlastnila jen pár kusů oblečení, mezi nimiž se nacházela plátěná sukně s korzetem a barchetová sukně. Cínového, měděného

¹⁴³MALÝ, Tomáš. "Mentalita", *zbožnost a smrt chrudimského měšťana v raném novověku*, s. 25–26.

¹⁴⁴MIKULEC, Jiří. Pražská barokní bratrstva a smrt. *Documenta Pragensia*. 2002, roč. 2002, č. 20, s. 115–120.

¹⁴⁵MALÝ, Tomáš. "Mentalita", *zbožnost a smrt chrudimského měšťana v raném novověku*, s. 32.

¹⁴⁶Tamtéž, s. 36.

¹⁴⁷*Kniha inventářů*, sign. 1188 fol. 188v–196v.

a mosazného nádobí bylo jen potřebné množství, avšak různých typů mís se v domě nacházelo poměrně mnoho. Je možné, že nebyly používány v kuchyni, nýbrž v barvírně. Alespoň nějaký luxus v podobě modrých čalouněných sedaček a starého žlutého kanape si však dovolit mohla. Její dům byl vyzdoben obrazy s náboženskými motivy, šesti obrazy s motivem květin a jedno zátiší s ovocem. Vlastnila také „jednoho starého koně s vadou“¹⁴⁸ v hodnotě 8 zlatých. Celková hodnota jejího majetku tvořila 10 425 zlatých a 31 grošů, zatímco pasiva dosahovala více než poloviny, tedy 5 942 zlatých. Její zadlužení tak sice nepřekračovalo celkovou hodnotu jejího majetku, avšak pro splacení by bylo třeba prodat jeho velkou část. Mezi jejími pasivy se nacházejí dluhy pocházející patrně již z dob života jejího manžela a ty, které stihla během svého vdovství splatit, byly pravděpodobně všechny, nebo alespoň jejich většina, evidovány v pozůstalostním inventáři Gabriela Patze staršího.

Co tedy Dorota Patzová mohla dělat a dělala pro to, aby mohla splatit dluhy svého manžela, Gabriela Patze? Zprvce zřejmě musela vyřešit situaci ohledně manželova podnikání. Na jedné straně nejspíš stála barvírna, na druhé shořelé bělidlo. Je jisté, že se rozhodla z vlastních peněz bělidlo znovu vybudovat, je tak tedy pravděpodobné, že se pokusila z bělidla vytěžit maximum zdrojů pro splácení dluhů. Variantou musel být také zisk peněz prodejem, což by bylo sice jisté, ale zároveň jednorázové řešení. Právě proto se nejspíš rozhodla pro podnikání, soudě dle jejích účetních knih v pozůstalostním inventáři a faktu, že bělidlo vlastnila až do své smrti.¹⁴⁹ Provoz bělidla totiž nabízel možnost dlouhodobých zisků, avšak rizikovost této varianty byla výrazně vyšší. Znovupostavení a další provozování bělidla tak vyžadovalo jisté množství odhodlání.

Otázka barvírny zůstává v prozkoumaných pramenech nespecifikována, avšak je možné se alespoň pokusit o interpretaci. V první řadě je třeba brát v potaz, že její syn, Gabriel Patz mladší, byl také kraso a černobarvířem. I přestože mohl živnost získat i jinými způsoby, je pravděpodobnější, že barvírnu převzala na určitou dobu jeho matka a rodinou kontinuitu zajistila jejím předáním synovi poté, co dosáhl potřebného věku i vzdělání.

Znalosti potřebné pro případný provoz bělidla i barvírny mohla získat jako dcera řemeslníka v oboru, ale prameny to bohužel nedokládají. Je také možné, že se barvířskému řemeslu naučila od manžela. Mohla také nabýt schopnosti kombinací těchto dvou způsobů. Dorota Patzová však neprokázala znalosti jen barvířského řemesla, ale i podnikání a vedení základního účetnictví. Její účetní knihy dokládají umění evidence zboží na skladě i zboží prodaného a základní analýzu nákupů i prodeje. Je tak možné, že do financí a průběhu obchodu zasahovala již za manželova života. Vedení účetnictví ženami nebylo v řemeslnickém prostředí výjimkou. Zatímco manželé vyráběli výrobky a věnovali se těžké práci, ženy vyplácely mzdy a vedly účetnictví. Mohly také doplňovat zásoby, hlídat zboží na skladě a organizovat prodej výrobků.¹⁵⁰ Je však jisté, že Dorota Patzová předvedla všeobecnou zručnost v otázce řemesla i podnikání.

Dorota Patzová byla nucena si zajistit nějakou formu obživy, pokud byla vdovou dlouhých 36 let. Z jakého důvodu zůstala vdovou tak dlouho, zůstává nejisté. Mohlo se jednat o její svobodné rozhodnutí motivované např. tím, že se díky tomu mohla lépe zaměřit na svou rodinu. Přetrvávající vdovský stav však mohl být zapříčiněn i nedobrovolnými faktory, např. její neatraktivností na sňatkovém trhu kvůli možné nemoci a později i věku. Hlavní roli v jejím rozhodnutí však hrály nejspíš dluhy zděděné po jejím manželovi, jejichž zaplacení věnovala celoživotní úsilí. Možná této snaze dobrovolně obětovala celý život, je však také možné, že kvůli jejímu zadlužení neexistoval

¹⁴⁸ „Ein altes Pferdt so die Mangl“ Tamtéž, fol. 188v–196v.

¹⁴⁹ Narovnání mezi dědici Doroty Patzové a Kryštofem Faberem o pozemky na ostrově Štvanici.

¹⁵⁰ LANZA, Janine. *Les veuves dans les corporations parisiennes au XVIIIe siècle*, s. 101.

žádný nápadník. Její rozhodnutí pro přebrání živnosti pak vycházelo spíše ze snahy o zaopatření rodiny a splacení dluhů, než z pokusu o zlepšení životní úrovně a zaopatření sebe samotné. Její obratnost v podnikání a nabyté zkušenosti jí umožňovaly se pohybovat i v nelehké životní situaci zadlužené vdovy. Díky svým schopnostem nejspíš mohla prioritizovat investici do budoucnosti své vnučky, Rosalie Patzové, jíž zaplatila obnos potřebný pro vstup do konventu namísto splacení dluhů. Mohla tak opravdu zatajit finance, které měly být rozděleny mezi její děti a jejichž zatajení vedlo k podání odporu její snachou. Je však také možné, že měla i přes vysoké dluhy možnosti volby, a tak prioritizovala investice na základě otevřených pohnutek bez potřeby zatajování.

Dorota Patzová reprezentuje aktivní formu životní strategie zahrnující převzetí řemeslné dílny po manželi, avšak s menší mírou úspěšnosti než předchozí případ Kateřiny Kosynové. Hlavním rozdílem je ale výchozí pozice v době ovdovění. Podoba Dorotina vdovství totiž byla nejspíš z většiny závislá na dlužích jejího manžela a volba životní strategie tak z této situace vycházela. Její rozhodnutí se od složité situace nadále odvíjela, a i přestože se Dorota Patzová snažila, nebyla schopná za svůj život všechny dluhy splatit. Co se s dluhy stalo dále, není jisté. Víme však, že Dorota prokázala velkou zručnost a snahu, když celých 36 let zasvětila ekonomické činnosti pokoušející se o vyrovnání všech dluhů.

3.3 „Zděděný majetek, ze kterého jsem doposud žila“, aneb život a vdovství Anny Dürnbacherové

Anna Dürnbacherová, rozená Frontová ze Statenic, byla vdovou po královském dvorském kotláři Janu Františku Dürnbacherovi, zemřelém na základě data inventarizace jeho majetku v únoru roku 1753.¹⁵¹ Bližší rok Annina narození bohužel nebyl v rámci dosavadního výzkumu dohledán, lze kalkulovat s velmi širokým rozptylem od roku 1680 do roku 1710. Možné je určit alespoň dobu jejího vdovství, které trvalo pouhých dva a půl roku, a datovat její úmrtí do léta roku 1755.

Jan František Dürnbacher byl ženat dvakrát, přičemž z prvního manželství měl šest dětí. Nejstarší syn Jakub byl premonstrátem a dvě dcery zemřely dříve než otec a zanechaly za sebou dohromady pět dětí. Nejmladší dcerou z Dürnbacherova prvního manželství byla Veronika Rudolfová, která bude ještě dále zmiňována. Se svou druhou manželkou Annou měl další tři syny – Jana, který se také vydal na duchovní dráhu a vstoupil do řádu jezuitů, Františka, který se stal také kotlářem, a Ignáce, kterému bylo v době smrti jeho matky 16 let.

Manželé Dürnbacherovi vlastnili dům v Platnéřské ulici. Kromě toho, že byl Jan František královským dvorským kotlářem, získával také část kapitálu půjčkami.¹⁵²

Poslední vůle Jana Františka Dürnbachera pochází z června roku 1750.¹⁵³ Jako univerzální dědice stanovuje svou manželku Annu, dále všechny své děti z obou manželství a v případě, že děti již zemřely, ustanovuje univerzálními dědici svá vnoučata. Poručníky určuje své manželce i malým dětem a Anně povoluje hospodařit s částmi dědictví patřícími jejich společným malým

¹⁵¹Pro představu o jejím životě byly použity tyto prameny: *Kniha testamentů*, sign. 3750–251r–146r.; *Kniha inventářů*, sign. 1187–174r.; *Kniha inventářů*. 1186: Archiv hlavního města Prahy, 3, Sbíрка úředních knih a rukopisů, sign. 1186–252v.; *Anna Dürnbacher jmenuje Antoniho Foppu a Bernardta Schichta poručníky svých nezletilých synů*. AMP PPL IV 12437b: Archiv hlavního města Prahy, 1, Sbíрка listin.; *Kniha obligací modrá*, 3615: Archiv hlavního města Prahy, 3, Sbíрка úředních knih a rukopisů, fol. 11v–12v–194r.; *Kniha obligací modrá*, sign. 3617 fol. 55v–56v–424v.; *Kniha kvitancí bílá*, sign. 3695–12v–194r.

¹⁵²Tamtéž, fol. 11v–12v, 192r–194r.; *Kniha obligací modrá*, sign. 3617, fol. 55v–56v, 423v–424v.

¹⁵³*Kniha testamentů*, sign. 3750, fol. 141r–146r.

dětem, tedy synům Františkovi a Ignácovi, do doby jejich dospělosti. Svou živnost s veškerým náradím, nezpracovanou a zpracovanou mědí a celým skladem se zbožím odkazuje, nemaje „*nikoho lepšího*“¹⁵⁴, Veronice Rudolfové¹⁵⁵. Jan František měl však v době své smrti 19letého syna z druhého manželství, kotlářského tovaryše Františka, který se zdá na první pohled vhodnějším dědicem. Je možné, že v době sepsání testamentu ještě nebylo jisté, že se syn František vydá po cestě svého otce za kotlářským řemeslem, je však také možné, že svoboda ve způsobech kšaftování dovolila otci po zralé úvaze rozhodnout dle vlastností potenciálních dědiců, ve kterých rukou bude živnost spíše vzkvétat. Jan František si dále přeje, aby inventarizace jeho majetku proběhla jen za přítomnosti manželky a vykonavatelů závěti.

Rozbor testamentu Jana Františka z náboženského hlediska svědčí o jeho zbožnosti. Invokace má standardní podobu „*Ve jménu nejsvětější a nerozdělitelné trojjedinnosti Boha Otce, Syna a Boha Duchy svatého, amen*“¹⁵⁶ a atypické formulace reflektují jeho představu o smrti. Smrt vnímá jako poslední a nevyhnutelnou, která jej nutí vyrovnat se se vším pozemským majetkem i spory. Jeho orientace na rodinu je patrná z toho, že sám sebe vnímá jako hlavu rodiny a „*otce dětmi požehnaného*“¹⁵⁷, své potomky z druhého manželství nazývá láskyplně „*synáčky*“.¹⁵⁸ Svou duši odkazuje s „*vroucí prosbou*“¹⁵⁹ Bohu, Ježíši Kristu a o přimluvu žádá i Pannu Marii. Jeho pevnou víru odráží i jeho členství v bratrstvech, a to německého jezuitského bratrstva Očištění Panny Marie, dále škapulíře u sv. Havla a růžencového bratrstva, jejichž členové měli být přítomni jeho pohřbu. Za jeho duši má být sloužena jedna zpívaná andělská mše, 100 malých mší a 20krát rekviem. Podobné vyznění mají i zbožné dary, které věnuje chudým a německému bratrstvu očištění Panny Marie.

Na inventarizaci majetku svého zesnulého chotě se Anna Dürnbacherová na přání zesnulého manžela částečně podílela a přísahá, že vše pravdivě uvedla.¹⁶⁰ Tato přísaha pochází však až z února roku 1753, tedy o necelé tři roky později, než byl sepsán testament Jana Františka. Neznáme sice přesné datum jeho smrti, vzhledem však k datu publikace testamentu, ke které docházelo po smrti testátora, zdá se být pravděpodobným datem úmrtí začátek roku 1753. Jakým tedy vypadala kotlářova pozůstalost? Na prvním místě překvapí velké množství pohledávek na poměrně vysoké sumy. Hubert Karel z Pachtu, zřejmě Pacht z Rájova, dlužil Dürnbacherovi 5 000 zlatých, dalšími dlužníky byli např. hrabě František Václav z Vrtby částkou 1 000 zlatých, vdova Šašková z Mezihorí částkou 2 353 zlatých a malostranští jezuité částkou 10 000 zlatých. Dohromady tvoří pohledávky sumu 25 953 zlatých, které již v pozůstalostním inventáři jeho manželky zmíněny nejsou. Není příliš pravděpodobné, že by bylo vše zapláceno, spíše Anna pohledávky nezdědila. Další půjčky jsou doloženy v knihách pohledávek, ve kterých se objevuje jméno Nosticů i opakuje jméno rodu z Vrtby. Zajímavými artikly z jeho pozůstalosti dokládající jeho majetkové poměry a společenské postavení jsou dvě stříbrné tabatěrky i pečetní prsten.

¹⁵⁴ „*Niemanden besser*“ Tamtéž, fol. 141r–146r.

¹⁵⁵ Jan František dům odkázal Kláře Rudolfové. V pozůstalostním inventáři je však jako dědička uvedena Veronika Rudolfová. Jan František měl opravdu dceru s křestním jménem Klára, ta byla ale provdaná Letzová a v době, kdy nechal otec Jan František testament sepsat, byla již Klára Letzová posmrtná. Předpokládáme tedy, že dědičkou domu byla pravděpodobně jeho nejmladší dcera z prvního manželství Veronika, vdaná Rudolfová

¹⁵⁶ „*In Nahmen der Allerheiligsten und unzertheilten dreyfaltigkeit Gott des Vatters, Sohns und Gott des heyl[igen] Geystes amen.*“ Tamtéž, fol. 141r–146r.

¹⁵⁷ „*mit Kinder gesegneten Vatter*“ Tamtéž, fol. 141r–146r.

¹⁵⁸ „*Söhnlein*“ Tamtéž, fol. 141r–146r.

¹⁵⁹ „*mit inbrinstieger Bitte*“ Tamtéž, fol. 141r–146r.

¹⁶⁰ *Knihy inventářů*, sign. 1186, fol. 243r–252v.

Stříbrné kapesní hodinky a dvoje cínové hodiny, nacházející se v domě Dürnbacherových, jsou jistě zajímavým artefaktem dokládajícím životní styl této kotlářské rodiny. Během 16. století měnící se koncepce času napomohla ke změně rozvržení každodennosti. Rozšíření měření času i mezi širší vrstvy měšťanstva vedlo ke změně vnímání životního rytmu – život začal být vnímán jako přesněji strukturovaný podle přesně měřitelných časových jednotek, které udávaly životní pouti tempo a cíl. Představa o čase je tak konkrétnější a člověk tak svůj život začíná vnímat jako neopakovatelný celek, který je časem vymezený a omezený. V době předbělohorské vlastnily hodiny především domácnosti měšťanského patriciátu a další zámožní obyvatelé, hlavní roli však nejspíš hrála zámožnost a zájem o kulturu a moderní přístroje. Na Starém Městě pražském vlastnilo kolem roku 1600 hodiny zhruba 14 % domácností a do 18. století lze předpokládat jejich rozšíření a zdomácnění.¹⁶¹ Na rozdíl však od předbělohorské doby, kdy bylo vlastnictví hodin spíš otázkou prestiže a luxusu, proniklo měření času v 18. století nejspíš silněji i do každodenních činností. Čas Jana Františka Dürnbachera byl nejspíš drahý a on se tak orientoval přesněji v dobách práce, schůzek i jídla za pomoci hodinek, které mohl nosit stále s sebou.

Mědi, ať už zpracované i nezpracované, po Janu Františkovi zůstalo v hodnotě kolem 3 300 zlatých. Mezi výrobky se objevují hrnce i s pokličkami a ohřívače do postele. Množství mědi odpovídá jeho zaměstnání kotláře, stejně tak potřebné náradí, avšak je třeba poznamenat, že v pozůstalostním inventáři jeho ženy se měď objevuje v podobě zpracovaných výrobků v množství užitelném v kuchyni pro každodenní život. V jejich domě se také nacházelo velké množství cínových výrobků, pravděpodobně však budou výsledkem jeho práce přesahující i ke zpracování cínu. Obrazy jsou dalším zajímavým artefaktem osvětlující představu o domácnosti rodin. Svaté motivy, stejně jako krajiny, se objevovaly ve všech čtyřech domácnostech, obraz císaře a císařovny však tolik běžný není. V domácnosti Dürnbacherových se také nacházela dvě zrcadla, která se stala součástí měšťanských interiérů již v předbělohorské době.¹⁶² Celková hodnota jeho majetku přesahuje 34 000 zlatých, lze tedy konstatovat, že Dürnbacherovi byli velmi zámožnou rodinou.

Anna svůj testament vytvořila 29. května roku 1755. Její univerzální dědicové mají být její synové Jan, František a Ignác. Anna Dürnbacherová však stanovila podmínku – jezuita Jan dostane jen 400 zlatých a zbývající majetek si měli mezi sebe rozdělit rovnými díly ostatní synové. Důvodem bylo zřejmě Janovo zajištění v rámci jezuitského konventu. Ignácova budoucnost zřejmě ještě stále nebyla určena a proto Anna stanovila další podmínku. Pokud by měl Ignác vstoupit do některého řádu, měl by nechat kotlářovi Františkovi Annin nábytek včetně její krabičky či truhly na psaní i 1 000 zlatých. Anna pravděpodobně chtěla nastolit harmonické vztahy mezi svými syny a zároveň finančně podpořit primárně ty, kteří nevstoupili do kláštera. Anna však stanovuje, že podmínka by měla platit, pokud „*do duchovního řádového stavu chtěl vstoupit*“¹⁶³. Jeho vůle je zde tedy kladena do popředí. a z formulace je patrná určitá svoboda rozhodnutí. Podobná dobrovolnost je kladena i na vztah Františka s Janem. František má totiž „*dle libosti svého duchovního bratra Jana Dürnbachera*“¹⁶⁴ finančně podporovat.

¹⁶¹ PEŠEK, Jiří. *Hora ruit - Hodiny v pražských měšťanských interiérech okolo roku 1600*, s. 871–883.

¹⁶² PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury. Kultura každodenního života od 16. do 18. století. 2 (2)*, s. 533.

¹⁶³ „*geistl[iches] ordens Standt eintretten möchte*“ *Kniha testamentů*, sign. 3750–251r.

¹⁶⁴ „*nach seinem Belieben seinem geistl[ichen] Bruder*“ *Tamtéž*, fol. 249v–251r.

Kvůli nedospělosti Františka a Ignáce také Anna určuje poručníky, kterými by měli být dva stříbrníci. Tito řemeslníci se od poloviny 18. století oddělovali od zlatníků, i když s nimi formálně byli spojeni až do konce cechovního zřízení.¹⁶⁵ Pro zámožnou rodinu Dürnbacherových byli stříbrníci blízcí možná jako další zpracovatelé kovu, možná i jako další prestižní řemeslníci, a tudíž vážení a ctění měšťané. Ustanovením poručníků Anna opět vytyčuje podmínku nakládání s majetkem. Pokud by měl František v dospělosti špatně hospodařit, mají ho dále financovat jen minimálně. Může tato podmínka poodhalovat důvod, proč Jan František odkázal živnost raději své dceři, než právě kotlářskému tovaryši Františkovi? Syn mohl mít dlouhodobě předpoklady ke špatnému hospodaření, mohl být rozhazovačný, nekompetentní a nespolehlivý, proč mu otec svou dílnu nehodlal odkázat. Na druhou stranu v něj Anna vkládá určitou důvěru, je tedy možné, že se jednalo pouze o hypotetickou situaci, kterou však Anna chtěla mít pojištěnou.

Dále pamatuje Anna i na své nevlastní děti, avšak poměrně malými částkami. Mezi tři dcery Jana Františka Dürnbachera má být rozděleno 100 zlatých a Veronika Rudolfová má dostat jakési příslušenství v hodnotě 15 zlatých. Každému Anninu vnoučeti jsou pak odkázány 3 zlaté.

Annin testament vypovídá o hluboce věřící ženě i rodině, o čemž vypovídá i fakt, že oba nejstarší synové Jana Františka z obou manželství se vydali na duchovní dráhu. Zároveň je také možné, že se snažila náboženskými odkazy vyrovnat šlechtickému prostředí. Samotný kšaft Anny Dürnbacherové začíná invokací ve standardní podobě. Nechybí vyjádření o zdravém rozumu i o tom, že „*smrt je jistá, avšak hodina smrti nejistá*“¹⁶⁶ Svou duši „*drahou krví Ježíše Krista vykoupená a spasená*“¹⁶⁷ svěruje do rukou Boha otce. Průběh svého pohřbu však v testamentu nespécifikuje, protože jej již ústně popsala. Stejně tak blíže nepopisuje ani zbožné dary a za ni sloužené mše, protože prý její děti a dědicové ví „*kolik by na to měli vydat*“¹⁶⁸. Anna vkládá do svých synů velkou důvěru v mnoha ohledech. Nechává jim volnost v rozhodování o své budoucnosti i o výši a typu zbožných darů, což byla jistě z jejího pohledu důležitá záležitost a ona jim tímto svěřeným úkolem prokazuje velkou míru důvěry. Kontrastně ale působí nedůvěra v budoucnost hospodaření Františka Dürnbachera, kterou projevuje podmínkou k poručníkům. Jaké byly vztahy v rodině ve skutečnosti, se však z tohoto typu pramenů můžeme jen domnívat.

Její majetek byl inventarizován zanedlouho po jejím skonu.¹⁶⁹ Datum 9. července 1755 nevylučuje, že byla již v době sepsání testamentu na konci května nemocná a o více než měsíc později nemoci podlehla. Pozůstalostní inventář nabízí přehled o podobě její domácnosti. Jako manželka kotláře očekávatelně vlastnila množství měděného nádobí. Mezi obrazy vyčnívají portréty jednoho ze synů, samotné zemřelé a jejího otce. Vlastnila i zrcadlo, oblečení v celkové hodnotě 64 zlatých a 39 krejcarů. Dürnbacherovi spali na matracích z koňských žíní. V pozůstalostním inventáři se znovu objevuje i již zmíněná truhlička či krabice sloužící k uchování psacích potřeb i k samotnému psaní. Mohla by se tak Anna Dürnbacherová naučit částečně psát, pokud se s touto dovedností setkávala v každodenním životě? Zřejmě ano, dokladem alespoň elementární znalosti písma je její nejspíš vlastnoruční podpis na listině pověřující poručníky, na které jsou pozorovatelné dvě různé písma. Samotný text listiny je psán rukou zkušenou, zřejmě profesionálního písaře, zatímco podpis je psán roztřeseným

¹⁶⁵SMRŽ, Jiří. *Cechy v pražských městech: od prvních zpráv ve 13. století až do jejich zrušení v roce 1860*, s. 331.

¹⁶⁶„*der Todt gewiß, die Stunde aber (...) ungewiß seye*“ *Kniha testamentů*, fol. 249v–251r.

¹⁶⁷„*theüeren bluth Jesu Christi erkaufft undt erlöste*“ Tamtéž, fol. 249v–251r.

¹⁶⁸„*wie viel Sie darauf verwenden sollen*“ Tamtéž, fol. 249v–251r.

¹⁶⁹*Kniha inventářů*, sign. 1187, fol. 170r–174r.

písmem, pravděpodobně tedy přímo Annou Dürnbacherovou, schopnou nejspíš jen vlastního podpisu. Důvodem pro sotva čitelný podpis mohla být její negramotnost, avšak s přihlédnutím k datu sepsání listiny – 11. června roku 1755 – je spíš pravým důvodem nemoc a stáří.¹⁷⁰ Anna byla tedy nejspíš gramotná, i když není známo, kde toto vzdělání získala. Ostatně i fakt, že synové, vlastní i nevlastní, se vydali na duchovní dráhu, naznačuje o vysokém postavení této rodiny a jejich pohybu ve vzdělaných kruzích.

Vzhledem ke krátké době svého vdovství nebyla zřejmě Anna Dürnbacherová nucena vydělávat na své další živobytí. Její muž zanechal majetek ve vysoké hodnotě a Anně mohl stačit i na udržení životního standardu, navíc za předpokladu, že část z něho prodala. Sama ostatně ve svém testamentu přiznává podobu svého vdovského života: „*po mém zemřelém muži Janu Františkovi Dürnbacherovi zděděný majetek, ze kterého jsem doposud žila*“¹⁷¹ Domem již po manželově smrti nedisponovala a nebyla tak možnost ani provozovat dále dílnu, která byla nejspíš součástí domu. Bydlela pravděpodobně u některého z dětí a živila se částečně ze svých zděděných peněz a částečně na jejich náklady. Nejspíš tedy nebyla žádným způsobem ekonomicky aktivní a žila z financí svých blízkých a příbuzných, včetně prostředků po jejím zesnulém manželovi. Velké bohatství Jana Františka jí umožnilo vyžít z něj bez ztráty postavení během jejího krátkého vdovství. Nemohla však tušit, že její pozemský život nebude trvat dlouho. Proč se tedy nerozhodla vzít osud do vlastních rukou a sama vydělávat? Na jednu stranu je možné, že by byla časem nucena k výdělku, avšak vyčerpání prostředků se již nedožila. Pro přebírání živnosti však neměla možnost dlouhého rozhodování, vdovy přebíraly dílny bezprostředně po manželově smrti. Lze tedy předpokládat, že hlavním důvodem bude v případě Dürnbacherových přítomnost dospělých dětí, které jsou kompetentní pro převzetí živnosti po otci. Schopnosti Anny pro provoz kotlářské dílny tedy nejsou vylučitelné, avšak ani potvrditelné. Zjevně představovala Veronika Rudolfová perspektivnějšího dědice živnosti včetně veškerého vybavení. Veronika samotná však provozovat dílnu nemohla, je tak předpokladatelné, že kotlářem byl její manžel. I za tohoto předpokladu měl však Jan František dalšího ideálního dědice, a to syna z druhého manželství Františka, který se také vydal na dráhu kotláře. Proč tedy zdědila dům Veronika místo Františka? Roli mohly hrát osobní preference, nebo také synův věk, ve kterém ještě nemohl živnost převzít. Důvodem mohla být i Františkova povaha, na kterou ve svém testamentu naráží mezi řádky i jeho matka. Pokud byl vskutku nevhodným kandidátem pro převzetí rodinného podniku kvůli svým povahovým rysům, což mohla být např. nespolehlivost a nezodpovědnost, poté musela být Veronika Rudolfová nadějnou a schopnou ženou. Bez ohledu na konkrétní motivaci se zde otevírá pozoruhodný příklad testamentární svobody, jež se vymyká tehdejšími společensky uznávaným konvencím.

Anna Dürnbacherová nepředstavuje ekonomicky aktivní vdovu pravděpodobně právě z důvodu existence vhodnějšího dědice a proto, že další prostředky získávat nepotřebovala, což bylo ovlivněné jednak rozsahem zděděného majetku, jednak délkou vdovství. Její případ však možná představuje častý vzorec chování a běžnou životní strategii, která je založená hlavně na předpokladu vyšší hodnoty majetku.

¹⁷⁰V této listině určuje Anna dva poručníky svého nezletilého syna. Testamentem určený Martin Kelzner totiž poručnictví odmítl a ona teď určuje Antoniho Foppu a Bernarda Schichta, otcem dětí již byl ale určen také Josef Elsner. *Anna Dürnbacher jmenuje Antoniho Foppu a Bernarda Schichta poručníky svých nezletilých synů.*

¹⁷¹„*Von Meinen Seel[ige]n Ehemann H[err]n Johann Frantz Dürnbacher ererbtes Vermögen wovon ich die zeither gelebet habe*“ *Kniha testamentů*, sign. 3750–251r.

3.4 „Srdci nejmilejší manželka“ Regina Triblová

Jako u jediné z vybraných vdov neznáme u Reginy Triblové, narozené kolem roku 1680, povolání jejího zhruba o sedm let mladšího manžela, Tomáše Tribla.¹⁷²

Její manžel vytvořil svůj testament na začátku ledna roku 1740. Za univerzální dědičku označil svou „*mému srdci nejmilejší manželku*“¹⁷³ Reginu Triblovou, rozenou Hoffkirchnerovou. V dalších záležitostech je testament velmi stručný, testátor dále jen žádá magistrát o ohlídání jeho platnosti. Stojí za zmínku, že lidem odkazované částky dosahují výše pouhých 5 zlatých, a navíc se týkají pouze sourozenců Keprtových.

Z hlediska náboženského se tento mužský testament zásadně neliší od analyzovaných ženských a nachází se v rámci doposud širokého rozptylu absencí či přítomností křesťanských ustanovení. V první řadě nechybí invocace opět v podobě „*ve jménu nejsvětější a nerozdělitelné trojjedinosti Boha otce, Syna a Ducha svatého, amen.*“¹⁷⁴ Tomáš Tribl nejprve deklaruje svou duchapřítomnost, poté odkazuje, jak je ostatně zvykem, svou duši svému Stvořiteli. Po svém pohřbu přeje odsloužit 100 mší a poté dává 50 zlatých kostelu sv. Jiljí na sloužení tří nebo čtyř mší ročně. Přeje si také, aby jeho manželka vlastníma rukama rozdala 50 zlatých chudým lidem. V jeho testamentu však najdeme i další zbožné dary, odkazuje např. 100 zlatých kongregacím sv. Jiljí a sv. Havla. Jeho testament se tak zdá být motivován hlavně úsilím pojistit svou spásu, kterou doplňuje malým darem přátelům nebo příbuzným. Není však vyloučeno, že se jednalo o potřebné, což by opět dosvědčovalo o nábožensky motivovaném testamentu. Snaha o dosažení spásy pomocí zbožných darů mohla být motivována hlubokou vírou, nebo výčitkami z hříšně vedeného života. Pravděpodobně si však spásu chtěl tváří v tvář smrti pojistit sepsáním testamentu a o necelý měsíc později zemřel. Tomáš Tribl byl pohřben 27. ledna u kostela sv. Jiljí ve věku 53 let.¹⁷⁵

Regina žila následujících pět let ve vdovském stavu, zemřela zřejmě na konci září roku 1745 a byla pohřbena 1. října.¹⁷⁶ Ústní kšaft nechala sepsat na smrtelné posteli 29. září za přítomnosti svědků nejspíš z okruhů přátel a sousedů.¹⁷⁷ Regina Triblová zjevně neměla žádné děti či jiné přímé příbuzné. Za universálního dědice závěti určila muže, rytíře Josefa z Bopflingenu a Bergendorfu, o němž bohužel z prostudovaných materiálů nejsme schopni určit přesný poměr k nebožce Triblové. Níže se k němu podrobněji vrátíme. Absence nejbližších příbuzných ji pak nejspíš vedla k odkazování ostatním blízkým, jako např. přátelům. Svým svědkům odkazuje částky jako odměnu za svědectví. Barbora Rosalie Gedeonová, která figuruje jako dědička poměrně vysoké částky 200 zlatých, má zároveň stejné příjmení jako jeden ze svědků, jedná se tedy patrně o jeho manželku. Regina Triblová ji nazývá svou přítelkyní a zřejmě ji s rodinou Gedeonových spojovalo přátelské pouto. Stejně částky odkazuje také dalším dvěma ženám. Převazující počet žen v roli dědiček může být důkazem ženské soudržnosti, zároveň je však

¹⁷²Prameny dokumentující její život jsou následující: *Kniha testamentů*, sign. 3749–275v.; *Kniha testamentů*, sign. 3750–286v.; *Kniha inventářů*, sign. 1185–174v.; *Matrika farnosti sv. Jiljí*. JIL Z2: Archiv hlavního města Prahy, 156, Sbirka matrik, fol. 135v.; *Thomaß Trübl upouští od obštávky majetku Duchoslawa Budina (praes. 26. VI. 1738)*. AMP PPL IV – 27002a: Archiv hlavního města Prahy, 1, Sbirka listin.; *Thomaß Trübl upouští od obštávky majetku Duchoslawa Budina (praes. 26. VI. 1738)*. AMP PPL IV – 27002b: Archiv hlavního města Prahy, 1, Sbirka listin.

¹⁷³„*Meine hertzliebste Ehe Consortin*“ *Kniha testamentů*, sign. 3750–286v.

¹⁷⁴„*In Nahmen der allerheiligsten unzertheilten dreyfaltigkeit Gottes Vatters, Sohns und heiligen Geistes amen.*“ Tamtéž, fol. 286r–286v.

¹⁷⁵*Matrika farnosti sv. Jiljí*, fol. 135v.

¹⁷⁶Tamtéž, fol. 216r.

¹⁷⁷*Kniha testamentů*, sign. 3750, fol. 286r–286v.

třeba si uvědomit, že univerzálním dědicem byl muž. Je tedy možné, že hlavní zodpovědnost se rozhodla svěřit muži, zatímco ženy v jejím okolí jí však byly natolik blízké, že je nechtěla opomenout. Navíc nezapomíná ani na ženu, která jí v „*nemoci sloužila*“¹⁷⁸. Zároveň cítila vděk vůči svědkům, kteří za ní v její nemoci přišli, její poslední vůli vyslechli a v budoucnu se postarají o platnost a zapsání testamentu. Možná proto každému ze svědků odkázala 100 zlatých.

Zajímavé je také zaměstnání různých lidí figurujících v testamentu. Jeden ze svědků byl profesně mydlářem, další chirurgem a Gedeonová je jmenovaná jako lazebnice. Vzhledem ke spojitosti těchto profesí je otázkou, zdali je či není náhodou, že se Regina Triblová v jejich blízkosti pohybovala a jak je znala. Je možné, že by její manžel zastával některou podobnou živnost, v tom případě by se vysvětloval jejich sociální okruh. Je však také možné, že tyto profese potřebovala Regina ve svém životě a na základě návštěv lázní se s nimi setkala.

Kde přišla tato vdova k tak velkým finančním obnosům? Její manžel byl jistě bohatý, připomeňme si, že jen na zbožné dary a zádušní mše v závěti připadlo 300 zlatých. Regina tedy mohla peníze získat ze zděděného majetku, možnou ekonomickou aktivitu však naznačuje druhý bod jejího testamentu. Odkazuje v něm kostelu sv. Jiljí 2 000 zlatých, které by se měly v blíže neurčeném čase vrátit z dvorské komory. Další peníze, které by měla z Vídně získat, rozděluje právě mezi své blízké. Tyto peníze byly tedy pravděpodobně investovány do dvorské komory, jako tomu bylo i v dřívějších dobách. Tyto půjčky od měšťanů vysokým orgánům byly poměrně časté. Problém však představuje otázka, zda to byla právě Regina, která nechala do dvorské komory obnos uložit, nebo byla půjčka smluvna již manželem Tomášem Triblem. Pokud by ale investice vycházela z její iniciativy, jednalo by se o případ vdovy alespoň částečně podnikající ve finančnictví, a to v relativně vysokých sumách. Vzhledem k formulaci se tato hypotéza zdá být pravděpodobnější – Regina mluví o penězích, které do dvorské komory uložila ona, nikoli kdokoli jiný. Je tedy možné praxi peněžních půjček v období Reginina vdovství předpokládat.

S vidinou blízké smrti zestručnila Regina Triblová kšaft jen na ustanovení základních nezbytností, avšak na duchovní povinnosti nezapomněla. Neodkazuje sice svou duši Bohu, zmiňuje jen oddělení duše od těla, na svůj pohřeb však vyděluje sumu 400 zlatých. Přeje si, aby za ni byly odslouženy mše, např. dvě velké mše i rekviem. Obnos 50 zlatých, který má být rozdělen mezi chudé, lze považovat za variantu zbožného daru. Z právního hlediska je však překvapivé, že chybí ustanovení o jejím plném rozumu, bez čehož by se měl testament stát neplatným. I přesto byl však publikován a potvrzen ještě téhož roku. Je tak tedy možné, že tento záznam pouze chybí v prepisu, ale Regina svou duchapřítomnost deklarovala nebo ji svědkové potvrdili.

Její majetek byl inventarizován až 20. listopadu roku 1745.¹⁷⁹ Nejsou zde uvedeni žádní nejbližší dědicové, manželský pár tedy zřejmě neměl děti, nebo děti zemřely v útlém věku. Regina Triblová měla jen sestru Magdalenu Spinfoglovou.

Pozůstalostní inventář staroměstské vdovy Reginy Triblové nabízí zajímavý náhled do její domácnosti, respektive do vybavení, které náleželo oběma manželům, jelikož lze předpokládat, že za roky Reginina vdovství se podoba domu zásadněji nezměnila. Měšťanské domácnosti se v 18. století stále snažily připodobnit podobě šlechtických příbytků. Demontrace přepychu nejen v exteriéru, ale i interiéru, měla posunout měšťana v očích ostatních po společenském žebříčku o několik stupňů výš. Ideál šlechtické domácnosti byl o to pozorovatelnější, o co byl samotný dvůr blíž. Pražské souměstí představovalo centrum měšťanských snah o přiblížení se dvorním

¹⁷⁸ „*in Meiner Krankheit bedient*“ Tamtéž, sign. 3750–286v.

¹⁷⁹ *Kniha inventářů*, sign. 1185, fol. 164v–174v.

zvykům. Na rozdíl od jiných měst byly snahy představit okolí svou zámožnost až okázalé a ve Starém Městě pražském, stejně jako na Malé Straně, v obou případech místech, kde se usazovali nejbohatší měšťané, byly domácnosti ještě o něco luxusněji vybavené.¹⁸⁰

Položky v kategorii „zlato a stříbro“ zahrnující mj. stříbrné přibory, zlatý prsten se smaragdem a kapesní hodinky dosáhly hodnoty 226 zlatých a 33 krejcarů. Hodiny stojí za pozornost jako předmět odrážející životní styl této měšťanské domácnosti, pro kterou byla zřejmě základní orientace v čase důležitá. Je možné, že Tomáš Tribl se potřeboval včas dostavovat na nejrůznější schůzky a jednání. Navíc nebyly kapesní hodinky jedinými hodinami v domácnosti Triblových – manželský pár totiž vlastnil také odbíjecí hodiny. Mezi obrazy se kromě běžných motivů svatých a krajinek objevuje i císařský pár Leopolda I. a jeho manželky Eleonory. Exotické krajiny, dlouhodobě atraktivní motiv připomínající pro většinu populace nedosažitelné daleké cesty, připomínal mezi obrazy vyčnívající „na pergamentu namalovaný papoušek a kakadu s květinami“¹⁸¹. Pravděpodobně nebyli Triblovi natolik bohatí a dobrodružní, aby během svého života papouška spatřili naživo, ale cestovní kufr v Reginině pozůstalostním inventáři nejspíš alespoň pro regionální či celostátní cesty používán byl. Dům zdobily kromě zrcadel i další umělecké kusy značící určitou zámožnost, jako např. norimberský obraz na papíře či mědiryt. V Reginině pozůstalosti se také nacházelo 26 talířů, další předměty však nenaznačují jejich komerční využití, naopak v kontextu ostatních předmětů bude jejich množství spíše záležitostí zámožnosti. Nádobí jako takové totiž odpovídá svou bohatostí snahou o předvedení sociálního statutu majitelů. Je možné, že pár či samotná vdova nezřídka hostili další osoby, kterým toužili své bohatství předvést. Pivní i vinné skleničky, majolikové talíře i šálky na kávu představují snahu demonstrovat své možnosti. Známkou luxusu prokazuje také 6 červeně polstrovaných křesel, zelená lenoška a již roztrhané křeslo zdobené křížkovou výšivkou i množstvím závěsů. Záliba v kouření byla další luxusní činností. V Reginině pozůstalostním inventáři se nachází 4 dýmky, tabatěrky i nástroje k přípravě tabáku. Jestli bylo vybavení využívané Reginou, nebo zůstalo ještě po Tomášovi, není bohužel možné zjistit.

Jak chodila oblečená měšťanka Regina Triblová? Na výběr měla z několika kandaší a sukní. Materiálově převažuje damašek, objevuje se i barchet. Damašek byl lesklou tkaninou často se vzorkem, v případě barchetu se jedná o bavlněnou tkaninu často využívanou od konce 17. století.¹⁸² V zimě mohla Dorota nasadit kožené rukavice. Doma zřejmě nosila noční kandaš i pantofle. Obecná podoba měšťanského oděvu byla stabilizována v podobě košile, sukně se živůtkem, zástěry a pokrývky hlavy v podobě šátku, zavítky i čepce.¹⁸³

Šperky v raném novověku nejsou jen ozdobou, ale i symbolem stavu, ať už společenského, tak i rodinného, a symbolem nábožensko-magickým.¹⁸⁴ Dorotin pozůstalostní inventář nabízí představu o jejím šperkařském vkusu. Na krku nosila šňůru malých perel, na ruce zlatý prsten se zeleným smaragdem a v uších náušnice s granáty. Perly se do českých zemí rozšiřují společně s holandskou módou již v první polovině 17. století, oblíba využití drahých kamenů ve špercích byla důsledkem rozšíření francouzské módy v 18. století. Granát pak představuje moderní záležitost, která se od poloviny 18. století v českém prostředí rozšiřuje. Tato lokální záležitost byla

¹⁸⁰PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury. Kultura každodenního života od 16. do 18. století. 2 (2)*, s. 532–533.

¹⁸¹„auf pergament gemalte bilder Ein Poperte undt Ein Cacadau mit blumen“ *Kniha inventářů*, sign. 1185–174v.

¹⁸²STŘÁLKOVÁ, Simona. *Staročeské reálie - názvy textilních materiálů*. . Brno: Masarykova Univerzita, Filozofická fakulta, 2010, s. 26, 16.

¹⁸³PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury. Kultura každodenního života od 16. do 18. století. 2 (2)*, s. 876–884.

¹⁸⁴Tamtéž, 904.

ještě více omezena privilegiem dílny ve Světlé nad Sázavou jako jediné pro broušení granátů.¹⁸⁵ Regina tak možná rychle naskočila na vlnu oblíbenosti českého granátu před svou smrtí, možná její však vlastnila ještě před touto módou. Její šperky však i tak dokládají její způsob vystupování na veřejnosti a důraz na celkový vzhled doplněný i drobnými šperky.

Předměty jednoznačně ukazují na zámožnost a bohatství této rodiny překračující měšťanské standardy. Množství předmětů i jejich povaha překračují základní potřeby. Na rozdíl od ostatních vdov představuje některé luxusní vybavení domácnosti Triblových snahu přiblížit se šlechtickému prostředí, představující pro měšťany hlavní zdroj módy. Exotické motivy, cestovní kufr i kuřácké potřeby svědčí o snahách vyvýšit se nad průměrnou staroměstskou rodinu a demonstrovat své bohatství buď ostatním členům měšťanské společnosti, nebo oslnit vyšší společností, ve které se možná pohybovali.

Jakým způsobem si však na takový luxus vydělávali, není přesně jisté. Tyto předměty nejspíš zakoupili již jako manželé, popř. pocházely z rodin, které jim takovýto standard umožňovaly. Tomáš Tribl nejspíš nebyl jen obyčejným řemeslníkem, ale spíš podnikatelem, finančníkem, nebo obchodníkem. Tuto skutečnost však nelze blíže určit. Lze však usuzovat, že pokud byla Regina na život v bohatství zvyklá, musela se během svého vdovství buď uskromnit a žít pouze ze zděděného majetku, přičemž nesmíme opomenout možnost, že dědictví bylo tak vysoké, že se za 5 let omezovat nemusela, nebo byla nucena k nějaké formě výdělku.

Nabízí se tedy varianta její ekonomické aktivity v průběhu vdovství v podobě finančnictví. Nejsou však doložené jakékoliv jiné půjčky než ona jedna dvorská komoře, nelze tedy nejspíš mluvit o systematické formě podnikání, ale jen o jednorázové investici, která se měla po letech vrátit. Doba, po jakou staroměstská vdova do dvorské komory peníze s úrokem uložila, však není jistá. Pokud však tuto investici zorganizovala sama a peníze se měly v nejbližší době vrátit, musela je do komory vložit někdy v rozmezí jejího pět let trvajícího vdovství.

Pro lepší pochopení, jak by se Regina, nebo příp. i Tomáš Triblovi dostali k půjčkám dvorské komoře a jak přišli k penězům, pokud není možné blíže určit jejich způsob obživy, je třeba se zaměřit na rodinu jako takovou. Ve svém kšaftu odkazuje Regina 600 zlatých, které mají být použity na stavbu „*Olivetské hory*“¹⁸⁶ u německého Brückenu. „*Olivetská hora*“ představovala typ barokní drobné sakrální stavby, často budované jako součást poutních areálů, která symbolicky zobrazovala místo Kristovy modlitby a utrpení v Getsemanské zahradě na hoře Olivetské, tedy poslední místo jeho svobodného působení Ježíše před zatčením a místo, odkud Ježíš vystoupil na nebesa. Další stopou sociálních sítí Reginy Triblové je již zmíněný univerzální dědic, za kterého byl určen rytíř Josef z Bopflingenu a Bergendorfu.¹⁸⁷ Její původ by tedy nejspíš bylo třeba dále sledovat do Jižního Německa, její manžel pak mohl také pocházet z podobného prostředí a měšťanské právo Starého Města pražského získat až později.

V tuto chvíli je potřeba se krátce zastavit u jejího rodného jména – Hoffkirchnerová. Rakouský hraběcí rod Hofkirchenů byl spojen nejen s boji proti Turkům, ale i s císařským dvorem. Pokud by Regina Triblová byla jakousi příbuznou tohoto významného rodu, vysvětlovalo by se napojení na dvorské prostředí a blízkost dvorské komoře.

Regina Triblová po sobě nejspíš nezanechala v měšťanských knihách Starého Města pražského větší stopy, které by umožňovaly bližší analýzu jejího života. Jsou známa data úmrtí obou manželů, zůstaly po nich testamenty, které v sobě neukrývají velké množství dalších informací.

¹⁸⁵Tamtéž, s. 908.

¹⁸⁶„*Öhlberg*“ *Kniha inventářů*, sign. 1185–174v.

¹⁸⁷„*Rittern herr Joseph Von Bopfflingen undt bergen dorf*“ Tamtéž, fol. 164v–174v.

Po Regině Triblové se do dnešní doby dochoval pozůstalostní inventář, který sice naznačuje jejich bohatství, avšak nevysvětluje více jeho původ. Lze odhadnout, že vzhledem k napojení na rytíře Josefa z Bopflingenu a Bergendorfu se pohybovali ve vyšších vrstvách a setkávali se i se zástupci šlechty. Že by sami byli součástí šlechtických kruhů prameny nenaznačují, ale zároveň ani nevylučují. Jejich majetek odpovídá zajisté dobrým poměrům a snaze o demonstraci moci. Pro peníze získané z investice do dvorské komory existují dvě vysvětlení, přičemž ani jedno neimplikuje šlechtické postavení, jelikož k takovýmto půjčkám se mohl dostat i člověk měšťáckého původu. V prvním případě mohl peníze komoře zapůjčit již Tomáš Tribl a Regina z nich poté pouze jen profitovala, respektive s výdělkem do budoucna počítala v době její nemoci. Druhou možností pak představuje iniciativa půjčky samotnou Reginou, která by v ní viděla možnost jistého výdělku. V tomto případě by Regina musela vycházet nejspíš ze zkušeností s půjčkami svého manžela, není však možné ani zavrhnout možnost, že se jednalo o její první větší zkušenost. Je ale třeba konstatovat existenci potřebných kontaktů pro uskutečnění takovéto půjčky a jejich napojení na sociální kruhy výše postavených osob, než jen pouhých měšťanů, i přestože její původ zůstává nejistý. Formulace informace o půjčce v Reginině závěti však naznačuje, že se jednalo o její vlastní počín a Reginu Triblovou lze tedy označit za ekonomicky aktivní vdovu. Zároveň se však nejedná o rozhodnutí, které by mělo být motivováno nedostatkem a akutní potřebou výdělku. Jednak zřejmě zůstalo po jejím zesnulém manželovi dostatek financí, jednak by v případě nedostatku neinvestovala se záměrem dlouhodobého zisku, ale musela by si zařídit obživu okamžitě. Nejspíš se tedy objevila v jejím životě příležitost, možná důsledkem vhodných kontaktů, kterou se Regina rozhodla využít. Tato investice jí mohla zajistit prostředky na velmi dobré dožití, bohužel však Regina Triblová zemřela dřív, než mohla peníze získané z dvorské komory využít.

3.5 Syntéza

Analýza úředních pramenů o činnosti manželských párů a později vdov nabídla náhled do jejich soukromí a rekonstrukci jejich životních příběhů. Zkoumaný vzorek odhalil pestré spektrum strategií, jimiž vdovy reagovaly na svou životní situaci.

Osud Anny Dürnbacherové představuje zástupce pasivního přístupu k vdovství, které zahrnuje život plně závislý na manželově jmění i dětech vzhledem k tomu, že Anna nevlastnila dům a pravděpodobně strávila poslední roky svého života v domácnosti některého z dětí. Nelze přitom vyloučit, že se jednalo o její nevlastní dítě původem z prvního manželství Jana Františka Dürnbachera.

Regina Triblová je specifický příkladem aktivní životní strategie, která negeneruje dlouhodobě pravidelný příjem. Ekonomický význam půjčky je nezpochybnitelný, její peníze pomáhaly spolu s půjčkami dalších věřitelů spolufinancovat státní aparát. Na rozdíl však od dalších námi zkoumaných podnikajících vdov zřejmě nepotřebovala pravidelný příjem a jednou z motivací jejího výdělku byla nejspíš snaha o zlepšení své finanční situace. Jednorázovost její půjčky nezahrnovala potřebu systematickosti, která je v případě provozu živnosti i v případě častých finančních půjček potřeba. Od ostatních ekonomicky aktivních vdov, jejichž příběhy byly sledovány, se lišila také povahou svého výdělku, který pocházel právě z oboru finančnictví. Nepotřebovala tak k půjčce žádné vybavení, jen dostatek kapitálu.

Představitelkami podnikajících, a tedy ekonomicky aktivních vdov jsou Kateřina Kosynová a Dorota Patzová. V obou případech převzaly vdovy živnost svých manželů s jistým sebevědomím, neboť v té době již znaly základy řemesla a podnikání, ať už tyto schopnosti získaly v rodném domě, či v průběhu manželství. Kateřina Kosynová prokázala

nejspíš také, kromě schopnosti samostatně navázat na manželovu činnost, schopnost zorientovat se i v jiném typu podnikání. V provozu pohostinství se zřejmě sama naučila základní pravidla a její životní strategie v průběhu posledního vdovství tak zahrnuje jak formu přebírání živnosti, tak i podnikání mimo manželovu sféru působnosti.

Základní pohnutka, kterou je vidina peněz, se však mezi ekonomicky činnými vdovami neliší. Zatímco Dorotu Paczovou však k podnikání vedla neblahá finanční situace a bez vydělaných peněz by se neobešla, Kateřina Kosynová zřejmě žila v dostatku a ekonomická činnost pro ni nebyla nevyhnutelná. Regina Triblová peníze nejspíš stejně jako Kateřina Kosynová k vlastní existenci nepotřebovala, půjčka pro ni ale znamenala zajištění budoucnosti. Všechny se rozhodovaly, aniž by věděly, jak dlouho ještě budou žít. Otázka vyžití z peněz, které jim zanechal manžel, byla tak pro všechny podobně nejistá. Anna Dürnbacherová zřejmě plně spoléhala na to, že jí finance budou stačit, případně že se o ni postará některé z jejích dětí. Jistota Reginy Triblové pak byla o něco menší, proto se rozhodla pro zajištění obživy s výnosem až po dlouhé době. Tušila, že zděděný majetek jí vystačí na několik let a poté se může spolehnout na finance z dvorské komory, případně jí mohly zdroje z dědictví vystačit na mnohem déle a půjčkou si chtěla jen přilepšit. V každém případě byla její situace stále poměrně jistá. Jestli by bez vlastní obživy vystačila i Kateřina, není jasné, avšak můžeme se domnívat, že její ekonomická činnost byla spíše otázkou jejího dobrovolného rozhodnutí. Její krčma i pekařství zajišťovalo trvalé příjmy, jejich rizikovost nebyla příliš velká, jelikož obě tyto živnosti jsou nepostradatelné i v horší hospodářské situaci, takže za jejich pomoci mohla Kateřina majetek jen rozšířit. Zděděný majetek by jí na tři léta dědictví nejspíš vydržel, avšak Kateřina zřejmě kalkulovala s dlouhodobější potřebou obživy. Soudě dle jejích investic se nechtěla jen uživit, ale doufala i ve zbohatnutí. Posledním případem je Dorota Patzová, která vykazuje největší míru nejistoty danou malým množstvím zděděných prostředků. Velké zděděné dluhy stavěly vdovu před případ řešitelný možná jen pokusem o vlastní podnikatelskou iniciativu. Půjčka od blízkých nebo vzdálených příbuzných či přátel by jí totiž dostala jen do další dluhové spirály.

V neposlední řadě je třeba zohlednit, že pozorované vdovství bylo vždy to poslední. Kateřina Kosynová byla ovšem s jistotou v průběhu svého života vdovou alespoň dvakrát. Její životní strategie se tedy během života proměňovaly a na základě vnějších okolností i vnitřních pohnutek se tak Kateřina, v té době ovdovělá Medová, rozhodla brzy po smrti manžela provdat za Matěje Antonína Kosynu. Jedním z důvodů mohl být její věk. Ve svých 43 letech byla ještě poměrně mladá na to, aby zbytek života strávila jako vdova. Šance, že se pro ni najde vhodný manžel, který je podobně starý, a navíc také v nedávné době ovdověl, byla v raněnovověkém Starém Městě pražském poměrně velká. Možná se v mezidobí rozhodla vydělávat si provozem krčmy. Pokud by byla mladší, byl by také možným důvodem pro uzavření nového sňatku potenciální potomek. Kateřina žádné dítě neměla, po čtyřicítce ale už v to, že by jí Bůh nadělil potomka, nejspíš nedoufala. Dalším faktorem mohl být také tlak okolí, které ji přesvědčilo, aby se opět provdala. Pokud měli její sousedé pocit, že Matěj Antonín Kosyna je vhodným nápadníkem a zároveň, že by pro Kateřinu bylo další manželství vhodné, mohla být do sňatku okolím přesvědčena. Pro společnost bylo zajisté přijatelnější, aby se ovdovělá žena raději znovu vdala. Kateřina Kosynová tedy nejspíš variantu druhého sňatku po svém první ovdovění zvolila hlavně z ekonomických a společenských důvodů.

V případě Anny Dürnbacherové není jisté, jestli byla za svůj život vdaná jen jednou za Jana Františka Dürnbachera, nebo jestli tomuto manželství předcházelo nějaké jiné. Pro Jana Františka se již o druhé manželství jednalo, je ale také možné, že věkový rozdíl mezi oběma manželi byl větší a pro Annu se jednalo o její první manželství. Avšak v případě, že by již jednou

ovdovělá a bezdětná byla, mohl by pro ni být zásadnější faktor potomků než pro Kateřinu Kosynovou. Vzhledem k tomu, že přivedla na svět s Janem Františkem další tři děti, byla by zřejmě po ovdovění stále v plodném věku a touha po potomku a dědici mohla hrát vedle ekonomického a společenského faktoru také roli.

Proč se však znovu nevdala Dorota Patzová, aby tak svou složitou situaci vyřešila s pomocí majetku dalšího muže, není jisté. Tato strategie by pro ni byla nejspíš nejefektivnější, soudě také na základě toho, že již víme, že jí zvolená strategie dostatečně efektivní nebyla. Zásadním problémem je však existence případného nápadníka. Zadlužená vdova nebyla na sňatkovém trhu atraktivní a ani v průběhu let se její atraktivita nezvýšila. To je však částečně podivuhodné, jelikož při podnikání prokázala velkou zručností, a navíc by nápadníkovi nabídla bělidlo a v pozdější fázi života i dílnu, která nemá žádného potenciálního dědice. Jejými nejbližšími byla ostatně její vnoučata. Navíc se stále jednalo o vdovu po mistrovi, tedy s polovičním mistrovským právem. Pro setrvání ve vdovství nejspíš existovaly její vlastní důvody, které mohly být jakoukoliv kombinací právě předložených hypotéz, bohužel se však konkrétní pohnutky Doroty Patzové nikdy nedozvíme.

Děti byly důležitým faktorem i pro volbu strategie v podobě podnikání. Jejich přítomnost nutila vdovy i k potřebě jejich zaopatření. Pravděpodobnost ekonomické činnosti pak navíc zvyšuje existence syna, který je vhodný pro převzetí rodinného podniku, tedy ideálně již v učení. V tom momentě je pro budoucnost dítěte nejvýhodnější, aby vdova převzala do jeho dospělosti živnost po zemřelém muži a dílnu tak synovi podržela. Vdova tak využívá svých práv proto, aby mohla zajistit lepší výchozí pozici svému synovi, který nemusí otevírat sám řemeslnou dílnu, nýbrž bude pokračovat v již fungující a okolím s trochou štěstí i využívané živnosti. Takovýmto případem může být Dorota Patzová, která se nejspíš postarala převzetím barvířské dílny o budoucnost Gabriela Patze mladšího, ze kterého se stal zřejmě úspěšný řemeslník vzhledem k jeho vysokému společenskému postu cechmistra cechu barvířů plátna. Částečně specifickým případem pak může být Kateřina Kosynová, která nebyla matkou Víta Antonína, ale macechou. Kvůli absenci vlastních dětí však neměla koho zvýhodňovat před svým nevlastním synem a možná také ze stejného důvodu neměla komu dát svou mateřskou lásku. Zdá se, že Víta Antonína přijala za vlastního, ostatně mu přidělovala i vhodné poručníky, a proto věnovala množství času a energie do podržení pekařské živnosti Kosynových.

Anna Dürnbacherová představuje samostatný případ, u kterého faktor dětí s ohledem na dědictví dílny hraje také zásadní roli, avšak v trochu jiném kontextu než u ostatních vdov. Vzhledem k tomu, že děti Jana Františka Dürnbachera již byly dosti staré na to, aby žily samy, zajistil jim jejich otec budoucnost odkázáním peněz a v případě Veroniky Rudolfové i dílny. I přestože se vztah mezi dětmi a macechou zdají být vřelé, nezdá se, že by si Anna nevlastní děti přivlastnila stejně jako Kateřina Kosynová. O zabezpečení dospělých dětí z prvního manželství se postaral již jejich otec, zatímco Anna primárně pečovala o své vlastní potomky. Na rozdíl od ostatních žen jí manžel nedal práva takového rozsahu. Péče o majetek byla omezena dosažením dospělosti jejich společných synů a živnost získala dcera z mužova prvního manželství. O osobních pohnutkách Jana Františka lze jen spekulovat. Svou roli mohly hrát schopnosti a kompetence Anny Dürnbacherové, která nemusela mít znalosti potřebné pro jakoukoliv formu podnikání. V kontrastu mohla stát šikovná a pracovitá Veronika Rudolfová, která se jevila vhodnějším kandidátem pro převzetí živnosti. Určující pro jeho rozhodnutí nepředat Anně více pravomocí nad zděděným majetkem a zároveň i pro její ekonomickou nečinnost byl však dostatek finančních prostředků, bez nichž by se sama s dětmi uživit nemohla.

Dalším faktorem, který však bohužel není v této práci dostatečně postihnuty kvůli omezenému rozsahu pramenů, je vzdělání. Není totiž jisté, kde kterákoliv z vdov své schopnosti podnikání získala. Kateřina Kosynová a Dorota Patzová prokázaly větší stupeň znalostí než zbylé dvě vdovy. To však neznamená, že Anna Dürnbacherová neovládala kotlářské řemeslo a že Regina Triblová neznala detaily finančních půjček. V období jejich vdovství však nepřišla chvíle, kdy by mohly své schopnosti předvést. Kateřina Kosynová se možná sama naučila základům provozu krčmy nebo šenku. Musela si vytvořit systém uskladňování zásob, musela také umět řídit zaměstnance – vybírat vhodné kandidáty a zaměstnávat je, vyplácet jim mzdy a organizovat jejich práci. Základům vedení účetnictví se možná mohla naučit od svých dřívějších manželů nebo ve vlastní původní rodině, není také vyloučené, že její rodina nějakou formu pohostinství také vlastnila. V konečném důsledku však dokázala, že její schopnosti jsou komplexní. Dokázala nejen vést krčmu, ale také provozovat pekařství. I přestože s pekařstvím nejspíš svému manželovi Matějovi Antonínovi Kosynovi pomáhala, musela se zajisté některým věcem, které zastával původně jen její manžel, přiučit. V dílně pravděpodobně nedělala sama, ale měla k ruce svého syna a nejspíš i tovaryše, musela však alespoň v základech rozumět veškerým procesům pekařského řemesla. Během svého vdovství dokázala, že není jen dobrou pomocnou silou, ale že je schopná také řídit pekárnu i krčmu do určité míry sama.

Dorota Patzová, která provozovala barvířskou dílnu a bělidlo, zase předvedla schopnosti investic i vedení účetnictví. Její evidence obchodu, skladových zásob i závazků vůči nakupujícím a prodávajícím působí na základě popisů v pozůstalostním inventáři precizně. Zřejmě rozuměla i složitějším principům účetnictví soudě dle existence účetních knih. Obchodovala s křesťanskou i židovskou komunitou a její zákaznictvo bylo tedy velmi široké. I její počáteční investice do výstavby bělidla je pozoruhodná – vydala na ně své vlastní peníze s vidinou, že se jí vrátí. Musela znát i základní principy bělení a barvení plátna, které dále prodávala. I přes její nezáviděníhodnou výchozí pozici prokázala velké znalosti a schopnost provozu tak komplexního podniku, který nejspíš chvíli provozovala i se synem.

Zbylé dvě vdovy žádné hlubší analyzovatelné znalosti neprokázaly, nelze je však ani vyloučit. Regina Triblová měla nejspíš alespoň základní povědomí o investici do dvorské komory, ještě důležitější však pro ni musely být vhodné a vlivné kontakty. Její schopnost pohybovat se ve společnosti nevyžadovala jen umění oblékat se, které měla soudě dle jejího pozůstalostního inventáře zvládnuté, ale i schopnost vyjednávat, být taktní a vědět, co v danou chvíli říci, jak zalichotit, ale pochopitelně též jak vyzvědět důležité s obchodem a financemi související informace. Existenci femininních sítí v rámci šlechtických kruhů, které aktivně zasahovaly do diplomacie a politiky je v současné historiografii věnována narůstající pozornost. Je na čase klást si rovněž otázky o fungování podobných komunikačních sítí specificky ženské skladby v rámci měšťanského společenství, kde právě postarší vdovy, již nepomýšlející na nový sňatek, skutečně mohly nabýt značně společensky pevného a vlivného postavení.

Anna Dürnbacherová na jednu stranu může působit poněkud neschopně a nekompetentně ve srovnání s předchozími vdovami. Její schopnosti možná jen nejsou způsobem, jakým pracuje tato práce s prameny, prokazatelné. Anna působí jako pečující matka, která se primárně orientuje na své děti i děti pocházející z prvního manželství jejího muže Jana Františka Dürnbachera, i přestože citová vazba k nim zřejmě nebyla taková, jakou můžeme pozorovat u Kateřiny Kosynové.

Nezdokumentovanými, ale zároveň dalšími určujícími faktory jsou i vnitřní pohnutky a tlak okolí. Vnitřními pohnutkami je myšlena jak motivace, tak i povahové rysy vdovy. Podnikající vdova musela prvně cítit vnitřní motivaci a přesvědčení o svých schopnostech, aby se rozhodla

pro aktivní životní strategii. Pokud nebyla alespoň částečně přesvědčená o své šanci na úspěch, pravděpodobně nezačala podnikat. Zároveň mohly pro některé ženy znamenat děti, které bylo třeba živit, mnohem větší motivaci pro podnikání než pro druhé. Tím se dostáváme i k povaze jednotlivých vdov. Jejich pracovitost, podnikavost, sebevědomí, ambicióznost a další vlastnosti jistě zvyšovaly pravděpodobnost volby aktivní životní strategie. Dalším, povahou pramenů neprozkoumatelným faktorem byl jistě tlak okolí a představa společnosti o životě vdovy. Nejen otázka dalšího sňatku byla tímto faktorem ovlivňována. Zajisté měl mj. cech i sousedé představy o tom, jestli by měla vdova nadále podnikat, nebo nikoli. Promítání pravých i falešných představ okolí o životě konkrétní vdovy měla zajisté vliv na její sebevědomí. Rodina musela také vytvářet určitý tlak, ve kterém reflektovala své vlastní představy o životě vdovy. V momentě, kdy okolí výrazně zhodnotilo kompetence vdovy coby nedostatečné či momentální situaci na trhu příliš nebezpečně nejistou, bylo pro ni zajisté těžké tyto představy překonat. Bohužel však nebylo možné tyto faktory v rámci práce blíže prozkoumat.

Předložené faktory představují komplex, který se v každém jedinci může, ale i nemusí navzájem vylučovat, hrát větší či menší roli a specificky se prolínat, aby poté přispěl k rozhodování konkrétní osoby. Je tak třeba vnímat důvody pro volbu životních strategií, které se mohou v daném jedinci libovolně kombinovat a jejich dopad může být na každého jednotlivce jiný. Jedná se tedy o snahu o zobecnění, které v konečném důsledku nikdy nemůže fungovat zaručeně a bez výjimek.

Dále je třeba také zhodnotit majetkové poměry vybraných vdov, k čemuž je prvně zapotřebí zaměřit se na podobu měšťanského domu a jeho vybavení jako takové. V raném novověku dochází k postupnému oddělování místností sloužících ke konkrétním účelům a hospodářský trakt začíná být mnohdy přeměňován na nájemné byty v důsledku zvýšené poptávky. Podoba měšťanského interiéru se začala na konci 17. století měnit z hlediska umístění i zpracování nábytku. Obrazy se stávají již běžnou součástí domácnosti. Motivy bývají nově krajiny, zátiší i portréty. Nejrůznější typy textilií byly rovněž symbolem měšťanské domácnosti. Běžnou výbavou byly koberce i čalouněný nábytek. V některých domácnostech došlo k přesunu jídelního stolu z kouta, v domovech řemeslníků a chudších však v koutě stále zůstal. Silně pozorovatelná je inspirace vybavení šlechtickými domy, která se objevuje především v domech zástupců byrokracie v podobě oblíbenosti sedaček i pohovek.¹⁸⁸

Z hlediska podoby domácnosti se zdá být nejzáměrnější vdovou Regina Triblová, jejíž majetek byl zřejmě velmi podobný tomu, který vlastnil její muž. Oblečení, šperky i vybavení domácnosti vypovídá o silné inspiraci aristokratickým prostředím. Následování módních trendů se zdá být pro Reginu automatické, ať už ve stylu oblékání pozorovatelné např. u šperků s granátem, nebo také v její oblíbenosti sedacího nábytku. Jak již bylo řečeno, čalouněný nábytek se stal po vzoru šlechty velmi oblíbeným a polstrovaná křesla, lenoška i staré vyšíváné křeslo dokazují přejímání této módy měšťany, v tomto případě Reginou Triblovou. Specifikem jejího případu je také absence dětí, se kterými se po smrti svého manžela nemusela Regina dále dělit a majetek tak celý připadl jí.

¹⁸⁸PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury. Kultura každodenního života od 16. do 18. století. 2 (2)*, s. 523–524.

S potomky se o svůj velký majetek musela dělit Anna Dürnbacherová. Tato vdova sice mohla disponovat majetkem svých nezletilých synů, avšak jen do doby, než dospějí. Zároveň odkazoval její manžel Jan František Dürnbacher ve svém kšaftu i svým dětem z prvního manželství a Annina část dědictví se tak dále ztenčovala. I přes zámožnost jejího manžela nenabýval zřejmě její majetek hodnot majetku Reginy Triblové, Anna se však stále o svou existenci vzhledem k množství zdrojů i případnému zabezpečení dětmi nemusela bát. Významným předmětem její domácnosti je jednoznačně ona blíže neurčená psací krabice, která dokládá jejich alespoň minimální gramotnost a přibližuje tak představu o postavení a schopnostech rodiny Dürnbacherových.

Zvětšující tendence měl majetek Kateřiny Kosynové. Její manžel za svého života rozhodně nepatřil k chudým řemeslníkům, spíše naopak. Kateřina se však postarala o další rozšíření, které pak po své smrti z většiny předala svému nevlastnímu synu, Vítu Janu Kosynovi. V její domácnosti pak stojí za pozornost postel s nebesy, která svědčí o jisté míře pohodlí. Nejednalo se také o jedinou postel, jelikož měla uloženy na půdě i další, zjevně již nepoužívané. Pravděpodobně tedy postupně investovala do modernějších a dražších kusů.

Ve zdánlivě nejhorší situaci se ze sledovaných vdov ocitla Dorota Patzová, jejíž muž Gabriel Patz po sobě zanechal vysoké dluhy. I přes její podnikatelské úspěchy se jí nepodařilo dluhy vyrovnat, nelze však konstatovat, že by během svého vdovství strádala. Vzhledem k výši věna Rosalie Patzové nelze předpokládat, že neměla žádné peníze nazbyt. Svůj majetek dále dělila mezi své děti, část z něho se jí však nejspíš vrátila po smrti jejího syna Gabriela Patze mladšího. I přesto si však mohla dovolit např. již zmíněná moderní čalouněná křesla a kanape, jimiž zjevně napodobovala šlechtickou módu a kulturu.

Za pozornost jistě stojí fakt, že se ve všech domácnostech nacházely také obrazy. Jednoznačně převládaly náboženské motivy, v každé domácnosti bylo možné nalézt i obrazy krajin. Častým vyobrazením byla i různá zátiší. Zajímavým dokladem inspirace šlechtickým prostředím i vnímáním sebe sama jsou portréty, které se nacházely v domě Anny Dürnbacherové. Exotický motiv jednoho z obrazů Reginy Triblové je také sledovatelný i v módě šlechtického prostředí.

Artiklem odrážejícím životní styl závislý na přesné orientaci v čase byly hodiny. Odbíjení kostelních zvonů zjevně nestačilo třem ze čtyř domácností, což značí o změně koncepce času oproti dřívějším dobám. Měšťanské prostředí již bylo nejspíš v 18. století řízené přesným časem a Kosynovi, Dürnbacherovi i Triblovi měli zjevně k pořízení hodinových strojů pohnutky, kterými mohly být např. nejrůznější schůzky a obchody.

Pozornost byla také zaměřena na knihy¹⁸⁹, i přesto však nebyly v žádném zkoumaném pozůstalostním inventáři nalezeny. Zda byla důvodem opravdová absence, nebo se jen nestaly předmětem inventarizace, není jasné. Možným důvodem může být jejich příliš nízká hodnota, aby se staly předmětem inventarizace. Mohlo se jednat o katechismy, modlitební knihy, kalendáře či různé básně.

Exkurzem protkávajícím analýzu vdovských i vdoveckých testamentů byla problematika raněnovověké zbožnosti. Sledování projevů zbožnosti neukázalo větší rozdíly v testamentární praxi mužů a žen. Rozptyl zbožných odkazů i neustálé přítomnosti Boha byl ve vzorku pozorován spíše na individuální bázi. Jan František Dürnbacher se rýsuje svými představami, členstvím v bratrstvech i zbožnými dary jako pevně věřící člověk. Na druhé straně pomyslné

¹⁸⁹Tato pozornost byla inspirována výzkumy knih v pozůstalostních inventářích v městském prostředí, např. PEŠEK, Jiří. *Knihy a knihovny v kšaftech a inventářích pozůstalostí Nového Města pražského v letech 1576-1620*. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 2014.

škály zbožnosti stojí Kateřina Kosynová, která i standardizované zmínky vynechává a zaměřuje se více na svůj pozemský majetek. Je však pozorovatelný rozdíl mezi ústními kšafy a těmi, které byly zřejmě předem pečlivě promyšlené. Testátor na smrtelné posteli byl sice blíže smrti, neměl však dostatek síly na jiné než nejdůležitější záležitosti, kterými bylo urovnání dědictví. Příkladem mohou být ostatně i vágněji definovaná přání ústního testamentu Reginy Triblové v kontrastu s přeci jen složitější formulací kšaftu Doroty Patzové.

Závěr

Lidské příběhy zůstávají pouhým záznamem v pramenech, někdy jen v podobě několika řádků v úřední knize. Díky této práci se podařilo zviditelnit osudy žen, které by jinak zůstaly v zapomnění. Jejich role v dějinných událostech není zásadní, avšak pouhá existence člověka tyto události pomáhá utvářet. Z pohledu svého života byli navíc tyto lidé hlavními činiteli a svým chováním a rozhodováním ovlivňovali nejen osudy své, ale i svých blízkých a okolí. Spolu utvářeli městskou společnost a odpovídali, nebo se naopak vymykali základním konceptům. Použitím případové studie byly metodicky vybrány příběhy čtyř rodin a vyzvednuty tím z propadliště dějin. Vyzdvihnutím těchto příběhů získávají řádky v knihách obrysy konkrétních osob hrajících svou roli v dějinách. Zkoumání jejich každodennosti nabízí bližší pochopení reality života obyčejných lidí. Městské prostředí pak představuje ideální průnik množin již detailně prozkoumaného panovnického, šlechtického a duchovního prostředí, v němž zpravidla zanechávaly postavy množství pramenů, a složitě uchopitelného venkovského prostředí nabízejícího naopak sporé množství dochovaných zmínek o jejich činnosti. Dostatek pramenů především však diplomatické povahy umožňuje rekonstrukci osudů vdov i jejich rodin včetně jejich vnitřních pohnutek.

Genderové role prošly v průběhu historie mnoha fázemi vývoje. Novodobý výzkum se v kontextu genderových rolí doposud častěji zaměřoval na období 19. století. Společnost 18. století se však od té pozdější zásadně lišila, neboť ještě nedošlo k oddělení sfér, které mohlo vzniknout až za předpokladu přesunu pracovního prostředí mimo zdi domu v důsledku industrializace. S rozdělením pracovního a domácího života mohl vzniknout ideál muže vydělávajícího natolik, že žena nemusela vydělávat a měla se starat o domácnost a děti. Slavné „*Kinder, Küche, Kirche*“ pak vystihuje představu o ideální ženě, tedy zbožné matce, manželce a hospodyně. Zároveň je však třeba upozornit, že realita byla i v 19. století odlišná a tento model byl každodenností jen pro vyšší skupiny obyvatel. I přestože se v pramenech dochovávají doklady převážně o mužích, tato práce pracuje s hypotézou, že z pohledu raně novověkého člověka zastupoval tento muž celou domácnost, nikoli sám sebe. V tom případě se nedočítáme jen o muže, nýbrž i o ženu a děti, čeledi a dalších členech celé domácnosti. Jejich práce tak není explicitně zmíněna, nýbrž již implikována. Vzhledem k nedostatku ego dokumentů tehdejší městské společnosti je však složité tuto hypotézu ověřit. Předkládaná práce však představuje ženskou práci jakožto nedílnou součást každodennosti a reality a ukazuje, že genderové role nebyly přísně oddělené. Argumentem pro tuto tezi je především právní rámec v kombinaci s cechovním zřízením. Na základě faktu, že (nejen) cechy povolovaly převzetí živnosti mistrovskou vdovou, je předpokládáno, že ženy se pracovního procesu účastnily již před ovdověním. Realitu fenoménu přebírání živností poté práce pozoruje i na případu Kateřiny Kosynové, Doroty Patzové a částečně i Reginy Triblové.

Bližší analýza podoby pramenů se pro práci ukázala jako zásadní, neboť pomohla nastínit, jakým způsobem bude s nimi dále pracováno. Všeobecná testamentární praxe pomohla odhalit odlišnosti použitých kšaftovních pořízeních, určit základní okolnosti jejich vzniku a poznat základní rozdělení např. ústních pořízeních. Teorie inventarizace majetku dále pomohla s prací s pozůstalostními inventáři ve vzorku a analyzovat jejich velmi jednotnou podobu, která je důsledkem vytváření tohoto typu pramene profesionálními úředníky.

Vývoj právních zásad kodifikovaný v zákoníku Mistra Pavla Kristiána Koldína zpřístupňoval ženám další varianty životních strategií. Silnější role v dědickém právu umožnila častější dědění manželova movitého a nemovitého majetku a tím nabízela volnější ruku v nakládání s ním. Díky tomu mohly hrát vdovy větší roli v městské ekonomice a tento posun zásad pravděpodobně

zvyšoval četnost podnikajících vdov. Pro pevnější podporu tohoto argumentu by však bylo zapotřebí další zkoumání jednak staršího období a jednak určení celkového zastoupení podnikajících vdov v průběhu historického vývoje.

Vdovství představuje specifickou fázi v životě raněnovověké ženy. Je třeba vdovu vnímat jako samostatnější bytost, než jakou doposud byla. Její rozhodnutí dále ovlivňují nejen ji, ale i její okolí. Pro výzkum je důležitá především proto, že v pramenech vystupuje do popředí.

Konkrétní podoby jejich podnikání analyzovala tato práce na základě případů v českém i zahraničním prostředí. Žena byla pravděpodobně větší součástí řemesel a dalších forem zaměstnání, než bylo doposud vnímáno. Její zapojení do pracovních procesů se však netýká jen vdovského stavu, avšak je skrze ně snadněji pozorovatelné z důvodu, že v pramenech vystupují samy a nikoli ve stínu svého muže. Díky tomu je také možné zpětně rekonstruovat i jejich práci během života muže.

Práce se zaměřila na čtyři vdovy a nabídla jejich zasazení do evropského kontextu. Ukázalo se, že praxe v českých zemích se příliš neodlišovala od té západo-, severo- a středoevropské. Životní strategie vdov se odvíjely od možností, které ženy v dané zemi měly, avšak základní rámce byly nastaveny podobně. Vdovy tak volily strategie na základě individuálních faktorů. Žena stála po ovdovění před problémem vlastní existence a konkrétní rozhodnutí dále záleželo na jejích doposud nabytých schopnostech, ochotě se naučit novým dovednostem a všeobecné aktivitě. Hlavním faktorem, který odrážel představy veřejnosti, však byla její atraktivita pro další sňatek a otázka (vhodného) partnera. V tom případě byl její osud rychleji či pomaleji vyřešen a ona se dále stávala opět závislou na výdělečné činnosti muže.

Další variantou byla závislost na příbuzných, kterou ve vybraném vzorku zastupuje Anna Dürnbacherová. Pravděpodobně se jednalo o častou a logickou formu vdovství, která ale předpokládala existenci blízkých, ideálně dětí. V tomto případě mohla být žena nadále součástí některé domácnosti a dále vypomáhat jak v kuchyni a péči o děti, tak i v živnosti a využít tak nabytých dovedností. Dalším faktorem pro tuto strategii bylo i manželovo jmění, které s vyšší hodnoty nabízelo dostatek zdrojů pro vyžití bez další výdělečné aktivity.

Méně pasivní strategii pak představoval hlavní zkoumaný fenomén předkládané práce, a to ekonomická aktivita. Ukázalo se, že se nejednalo o výjimečnou praxi, ale že ženská část populace byla nedílnou součástí trhu včetně vdovského stavu. Vdovy mohly, stejně jako Kateřina Kosynová nebo Dorota Paczová, pokračovat v podnikání po svém manželovi. Tato varianta nepřímě dokazuje jejich aktivitu již v průběhu manželství předpokládající osvojení schopností potřebných pro další provoz živnosti. Hlubší prozkoumání této problematiky v pražském prostředí by stálo za další výzkum. Tato práce se však zabývá pouze konkrétní formou aktivity v podobě profesního zaměření vdov. Vedle pokračování v manželových živnostech je doloženo i podnikání vdov ve finančnictví, které představovalo poměrně dostupnou formu výdělku – vzhledem k tomu, že k jeho rozvoji nebylo třeba jiných prostředků než kapitálu. O to potřebnější pak byly znalosti a schopnost reakce na aktuální situace a jejich vytěžení. Ať už se jednalo o sousedské půjčky, nebo stejně jako v případě Reginy Triblové o půjčky vyšším orgánům, bylo třeba zvážit rizika a možné zisky těchto investic.

Je jistě zajímavé, že většina vzorku byla nějakou formou ekonomicky aktivní. Je otázkou, zda tomu tak je kvůli faktorům, které určovaly jejich výběr, nebo kvůli běžnosti této praxe. Jisté je, že selekce vzorku eliminovala vdovy, které se nacházely v nižších vrstvách společnosti a jejich majetky nenabývaly vysokých hodnot, tudíž byla jejich motivace pro sepsání kšaftu i pozůstalostního inventáře malá. V inventarizaci také hrála roli péče o sirotka. Za předpokladu, že existence dítěte, a ještě více potenciálního dědice živnosti hrála zásadní roli ve strategii

ekonomické činnosti, lze předpokládat vyšší počet výdělečně činných žen ve vybraném vzorku, než bylo jejich reálné zastoupení v městské společnosti. Ze stejných důvodů existence pramenné základny byly pravděpodobně vyloučeny i ženy, které neměly další blízké potomky, a proto neměly pohnutky k určení, jakým způsobem bude s jejich majetkem po jejich smrti zacházeno.

V tuto chvíli se nabízí otázka, jaká motivace stála za přebíráním živnosti. Důvody mohly být i čistě sobecké, tedy že pokračování v podnikání zajišťovalo udržení jejich životního standardu, případně jeho zvýšení pomocí výdělků. Vzhledem k výsledkům výzkumu se však zdá, že jeden z hlavních faktorů pro tento fenomén představovala existence potenciálního dalšího pokračovatele z řad potomků. Vdovy, pokud se znovu nevdaly a živnost nepřebíral tovaryš a zároveň budoucí manžel, možná přebíraly živnost především s vidinou, že tak umožní svému synu zlepšení situace. Syn díky tomu získával jinak mnohem obtížněji získatelnou dílnu ihned po potřebném vzdělání. Pro ověření této teorie by však bylo třeba dalšího výzkumu, který by rozšiřoval vzorek a zkoumal tak přímo pohnutky vdov pro přebírání živnosti. Problémem pro analýzu mentality je však absence ego dokumentů, které by blíže tyto pohnutky odhalovaly. Proto by bylo snadnější tuto hypotézu ověřit čistě použitím pramenů diplomatické povahy a zkoumat zastoupení vdov, které syna měly a ideálně jim i v budoucnu živnost předaly.

Dalším faktorem pro výběr životních strategií byl také majetek manželského páru. Jak bylo pozorováno, pokud byl majetek dostatečně vysoký, neměla vdova motivaci pro výdělečnou činnost, popřípadě pro soustavný výdělek. Toto se mohlo týkat aristokratek, bohatých obchodnic i provozovatelek řemesel. Pokud žena pocházela z vrstvy běžných řemeslníků a obchodníků, byla nejspíš více zapojena do procesu a zároveň nezdělala jmění v takové výši, aby z něj mohla sama vyžít, natožpak žít i nezletilé děti.

Vzdělání představovalo základní předpoklad pro schopnost převzetí živnosti a další formy ekonomických aktivit, je tedy třeba brát je také v potaz. Nevíme, zda vdovy ve vzorku byly či nebyly vzdělány institucionálním způsobem, je každopádně pravděpodobné, že znalosti získaly ve svých domácnostech. I přestože se u některých jejich vzdělání nepropsalo v průběhu jejich vdovství, není vyloučené, že žena potřebné znalosti neměla, avšak důvody k pasivnímu přístupu k vdovskému stavu byly pro ni relevantnější. Takovýmto případem může být zkoumaná Anna Dürnbacherová.

Konkrétní myšlenky a pohnutky představují mezeru, kterou předkládaný přístup k pramenům má. Na jednu stranu představuje přístup této práce prameny úřední proveniencí jakožto prostředek pro analýzu dějin každodennosti. Toto využití je možné díky jejich vnímání jako dokladu o činnosti člověka a další interpretaci těchto skutečností, jelikož za každým rozhodnutím a událostí stojí individuální pohnutky zainteresovaných lidí. Problémem však je, že tyto prameny nabízí mnoho možných interpretací bez možnosti ověření jejich správnosti.

I k ego dokumentům je třeba přistupovat s určitou skepsí a je třeba si uvědomit, že jejich autor mohl realitu opravovat vědomě i nevědomě. Jejich výpovědní hodnota je ovlivněna obecnými faktory, např. náboženstvím i celospolečenskou mentalitou, okolní situací, jako např. válkou obecně vzbuzující strach o vlastní bytí, nebo naopak mírem optimizujícím pohled člověka na svět. Faktory konkrétní pak představují individuální pohled na svět ovlivněný mj. původem a okolním vnímáním světa určujícím vývoj mentality člověka od dětství. Vědomé ovlivňování pramenů osobní povahy se pak projevuje především konkrétním zkreslením reality zobrazené v pramenech, které mohlo být motivováno vědomím, že dokument slouží pro zprostředkování osobní zkušenosti ostatním, ať už současníkům, či budoucím generacím. Proto se do pramenu mohla odrazit snaha zpětného zdůvodnění svých činů např. v podobě moralizace (jak je ostatně snadno pozorovatelné i v problematice orálních dějin), nebo také čistě stylistická, kdy

byla realita volbou slov vědomě poupravena. I přes všechny tyto nevýhody by v případě existence představovaly ego dokumenty vhodný zdroj pro analýzu konkrétních pohnutek pro rozhodování aktérů (nejen) v případových studiích.

Přesto se práce s prameny úřední povahy ukázala být plodná, co se rekonstrukce každodenních životů týče. Nakonec nabídly široké množství analyzovatelných skutečností, které bylo možné propojit do logických celků a za jejich pomoci vykreslit komplexní představu o životech jednotlivých vdov.

Hlavním přínosem předkládané práce je rozšíření základního povědomí o majetkové situaci vdov na Starém Městě pražském a její stručné zasazení do evropského kontextu. Díky tomuto přístupu je možné pozorovat podobnosti i odlišnosti napříč dalšími evropskými společnostmi a dále neizolovat situaci v českých zemích od okolí. Díky volbě případové studie jsou vdovy představeny v konkrétnější situaci a jejich životní strategie jsou tak snadněji pozorovatelné.

Bibliografie

Archivní prameny

Archiv hlavního města Prahy, 1, Sbíрка listin, sign. AMP PPL IV – 12437b. *Anna Dürnbacher jmenuje Antoniho Foppu a Bernardta Schichta poručníky svých nezletilých synů.*

Archiv hlavního města Prahy, 1, Sbíрка listin, sign. AMP PPL IV – 27191c. *Dědická přípověď Matěje Kosyny, poručníka svého syna Víta, Veronyky Matějovské a Jana Pokorného, poručníka Josefy Janečkové, na pozůstalost po jejich matce Evě Kosynové (praes. 20. II. 1731).*

Archiv hlavního města Prahy, nezn., *Generální cechovní artikule.*

Archiv hlavního města Prahy, 3, Sbíрка úředních knih a rukopisů, sign. 1185. *Kniha inventářů.*

Archiv hlavního města Prahy, 3, Sbíрка úředních knih a rukopisů, sign. 1186. *Kniha inventářů.*

Archiv hlavního města Prahy, 3, Sbíрка úředních knih a rukopisů, sign. 1187. *Kniha inventářů.*

Archiv hlavního města Prahy, 3, Sbíрка úředních knih a rukopisů, sign. 1188. *Kniha inventářů.*

Archiv hlavního města Prahy, 3, Sbíрка úředních knih a rukopisů, sign. 3695. *Kniha kvitancí bílá.*

Archiv hlavního města Prahy, 3, Sbíрка úředních knih a rukopisů, sign. 3614. *Kniha obligací modrá.*

Archiv hlavního města Prahy, 3, Sbíрка úředních knih a rukopisů, sign. 3615. *Kniha obligací modrá.*

Archiv hlavního města Prahy, 3, Sbíрка úředních knih a rukopisů, sign. 3617. *Kniha obligací modrá.*

Archiv hlavního města Prahy, 3, Sbíрка úředních knih a rukopisů, sign. 1792. *Kniha přijatých a vyučených učedníků.*

Archiv hlavního města Prahy, 3, Sbíрка úředních knih a rukopisů, sign. 4544. *Kniha přípovědi bílá.*

Archiv hlavního města Prahy, 3, Sbíрка úředních knih a rukopisů, sign. 3749. *Kniha testamentů.*

Archiv hlavního města Prahy, 3, Sbíрка úředních knih a rukopisů, sign. 3750. *Kniha testamentů.*

Archiv hlavního města Prahy, 3, Sbíрка úředních knih a rukopisů, sign. 1845. *Manuál.*

Archiv hlavního města Prahy, 156, Sbíрка matrik, sign. JIL Z2. *Matrika farnosti sv. Jiljí.*

Archiv hlavního města Prahy, 156, Sbíрка matrik, sign. VAL O5Z2. *Matrika farnosti sv. Valentina.*

Archiv hlavního města Prahy, 1, Sbíрка listin, sign. AMP PPL IV – 20300b. *Matěj Antonín Kosyna kvituje Jana Kubku a jeho manželku Rozinu ze splacení 300 zl. za dům U zlatého šífu (vloženo do knih 18. XI. 1739).*

Archiv hlavního města Prahy, 1, Sbíрка listin, sign. PPL I – 492/8. *Narovnání mezi dědici Doroty Patzové a Kryštofem Faberem o pozemky na ostrově Štvanici.*

Archiv hlavního města Prahy, 1, Sbíрка listin, sign. AMP PPL IV – 961. *Pavel Krch upouští od obstarvky dědictví po Kateřině Kosinové pro dluh 300 zl. (praes. 31. III. 1761).*

Archiv hlavního města Prahy, 1, Sbíрка listin, sign. AMP PPL IV – 27002a. *Thomaß Trübl upouští od obstarvky majetku Duchoslawa Budina (praes. 26. VI. 1738).*

Archiv hlavního města Prahy, 1, Sbíрка listin, sign. AMP PPL IV – 27002b. *Thomaß Trübl upouští od obstarvky majetku Duchoslawa Budina (praes. 26. VI. 1738).*

Archiv hlavního města Prahy, 1, Sbíрка listin, sign. PPL I – 492/7. *Vrchní hospodářské ředitelství schvaluje dohodu o pozemky na ostrově Štvanici mezi dědici Doroty Patzové a Kryštofem Faberem.*

Archiv hlavního města Prahy, 1, Sbíрка listin, sign. AMP PPL IV – 20195. *Výtah z městských knih o závazcích na domě U černého orla v Kaprově ulici na Starém Městě pražském patřícím Mathiasi a Katharině Kořinovým a po nich Veitu Kořinovi.*

Archiv hlavního města Prahy, 1, Sbíрка listin, sign. AMP PPL IV – 20150b. *Výtah z městských knih o závazcích na domě U černého orla v Kaprově ulici patřícím Mathiasi Kořinovi a po něm Veitovi a Josephě Kossinovým.*

Archiv hlavního města Prahy, nezn., *Zvláštní cechovní artikule.*

Vydané prameny

MALÝ, Karel et al., eds. *Práva městská království českého: Edice s komentářem*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2013. ISBN 978 80 246 2117 3.

Literatura

BUŇATOVÁ, Marie. Podnikání žen v raně novověké Praze. In: *Pražský sborník historický*. roč. 2018, č. 46, s. 59–100. ISSN 0555 0238.

DAVIS, Natalie Zemon. *Ženy na okraji. Tři životy 17. století*. 1. vyd. Praha: Argo, 2013. Každodenní život. ISBN 978 80 257 0930 6.

DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). Díl 1: Dům a jeho lidé*. 1. vyd. Praha: Argo, 1999. Každodenní život. ISBN 80 7203 116 3.

DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). Díl 2: Vesnice a město*. 1. vyd. Praha: Argo, 2006. Každodenní život. ISBN 80 7203 812 5.

ERICKSON, Amy Louise. *Women and Property in Early Modern England* London: Routledge, 2002. ISBN 978 0 203 43593 9.

FINDLEN, Paula. Objects of History: The Past Materialized. In: *History and Theory*. 2020, roč. 59, č. 2, s. 276–277. ISSN 1468 2303.

HANAWALT, Barbara. *Women and work in preindustrial Europe* Bloomington: Indiana University Press, 1986. ISBN 978 0 253 36610 8 978 0 253 20367 0.

HEUVEL, Danielle van den. *Women and entrepreneurship. Female traders in the Northern Netherlands c. 1580-1815*. 1. vyd. Amsterdam: Aksant, 2007. ISBN 978 90 5260 277 6.

HRUBÁ, Michaela. *Zvonění na sv. Alžbětu. Odras norem a sociální praxe v životních strategiích měšťanek na prahu raného novověku*. 1. vyd. Praha: Argo, 2011. Každodenní život. ISBN 978 80 257 0439 4.

HRUBÁ, Michaela. „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*. 1. vyd. Ústí nad Labem, 2002. ISBN 80 7044 440 1.

- HUFTON, Olwen. Women and the Family Economy in Eighteenth Century France. In: *French Historical Studies*. Duke University Press, Society for French Historical Studies, 1975, roč. 9, č. 1, s. 1–22. ISSN 0016 1071.
- INGENDAHL, Gesa. *Witwen in der Frühen Neuzeit: eine kulturhistorische Studie*. 1. vyd. Frankfurt: Campus Verlag, 2006. ISBN 978 3 593 38171 8.
- KAPRAS, Jan. Manželské právo majetkové dle českého práva zemského. In: *Královská česká společnost nauk*. 1908, s. 1–85
- KRZENCK, Thomas. Prager Frauentestamente des 15. Jahrhunderts. In: *Documenta Pragensia*. 1996, roč. 13, s. 69–80. ISSN 0231 7443.
- LANGER-OSTRAWSKY, Gertrude. „folgendes über mein Vermögen anzuordnen“ – Bäuerliche Testamente im Erzherzogtum unter der Enns 1780–1850. In: *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs*. roč. 2011, s. 85–110. ISSN 2224 4905.
- LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. Kotláři. In: *Umění a řemesla*. 1972, č. 2, s. 64–65. ISSN 0139 5815.
- LANZA, Janine. Les veuves dans les corporations parisiennes au XVIIIe siècle. In: *Revue d'histoire moderne & contemporaine*. 2009, roč. 56, č. 3, s. 92–122. ISSN 0048 8003.
- MALÝ, Tomáš. "Mentalita", zbožnost a smrt chrudimského měšťana v raném novověku. In: *Chrudimský vlastivědný sborník*. 2003, roč. 7, s. 19–56. ISSN 1214 6048.
- MAREČKOVÁ, Marie. Podnikatelské aktivity samostatných žen v Bardejově v první polovině 17. století. In: LENGYELOVÁ, Tünde. *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. 1. vyd. Slovenská akadémia vied, Historický ústav, 2004, s. 196–204
- MATASOVÁ, Kateřina. Vdovské právo v cechovních statutech některých řemesel v saském Freibergu v 16. a na počátku 17. století. In: *Ústecký sborník historický*. roč. 2010, č. 2, s. 11–36. ISSN 0231 9349.
- MIKULEC, Jiří. Pražská barokní bratrstva a smrt. In: *Documenta Pragensia*. 2002, roč. 2002, č. 20, s. 115–126. ISSN 0231 7443.
- MORING, Beatrice. The standard of living widows: Inventories as an indicator of the economic situation of widows. In: *History of the Family*. č. 4, s. 233–249. ISSN 1873 5398.
- NOVOTNÁ, Hedvika. *Výběr vzorku a prostředí výzkumu* Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, 2019. ISBN 978 80 7571 025 3.
- PEACOCK, Martha Moffitt. Early Modern Dutch Women in the City: The imaginig od Economic Agency and Power. In: *Journal of Urban History*. 2015, roč. 42, č. 1, s. 667–711. ISSN 1552 6771.
- PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury. Kultura každodenního života od 16. do 18. století. 2 (1)*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80 7184 085 6.
- PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury. Kultura každodenního života od 16. do 18. století. 2 (2)*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80 7184 086 6.
- PEŠEK, Jiří. *Hora ruit – Hodiny v pražských měšťanských interiérech okolo roku 1600*. 1. vyd. Praha: AV ČR, 1994. ISBN 80 85268 33 7.
- PEŠEK, Jiří. *Knihy a knihovny v kšaftech a inventářích pozůstalostí Nového Města pražského v letech 1576-1620*. 1. vyd. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 2014. ISBN 978 80 86852 55 3.

- PEŠEK, Jiří. Pozůstalostní inventáře jako pramen poznání kultury každodenního života. In: BŮŽEK, Václav. *Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době*. 1. vyd. České Budějovice: Pedagogická fakulta Jihočeské university, 1991, s. 30–42. ISBN 80 7040 028 5
- RAK, Petr. Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465 1603 a testamentární praxe v Kadani od poloviny 15. do počátku 17. století. In: *Sborník archivních prací*. 1998, č. 2, s. 3–106. ISSN 0036 5246.
- RIELLO, Giorgio. The “Material Turn” in World and Global History. In: *Journal of World History*. 2022, roč. 33, č. 2, s. 193–232. ISSN 1045 6007.
- SMRŽ, Jiří. Cech pražských mečířů v letech 1731 1860. In: *Pražský sborník historický*. roč. 2017, č. XLV, s. 9–57. ISSN 0555 0238.
- SMRŽ, Jiří. *Cechy v pražských městech: od prvních zpráv ve 13. století až do jejich zrušení v roce 1860*. 1. vyd. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 2019. Documenta Pragensia. Monographia. ISBN 978 80 86852 81 2.
- STŘALKOVÁ, Simona. *Staročeské reálie – názvy textilních materiálů*. Brno: Masarykova Univerzita, Filozofická fakulta, 2010.
- VANDROVCOVÁ, Lenka. *Soběslavské testamenty a písemnosti pozůstalostního řízení 1455-1550: možnosti jejich využití*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2012.
- WHITTLE, Jane. Enterprising widows and active wives: women’s unpaid work in the household economy of early modern England. In: *The History of the Family*. roč. 19, č. 3, 2014, s. 283–300. ISSN 1873 5398.
- ČAREK, Jiří. K vývoji cen staroměstských domů v letech 1400 1850. In: *Pražský sborník historický*. 1972, roč. 7, s. 39–49. ISSN 0555 0238.
- ČAREK, Jiří. *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního města Prahy*. 1. vyd. Praha: Archivní správa ministerstva vnitra ČSR, 1956.
- ŠEBÁNEK, Jindřich, Zdeněk FIALA a Zdeňka HLEDÍKOVÁ. *Česká diplomatika do r. 1848*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971.